

Hanna Suutarinen

**Suomessa asuvan peruskoulun päättövaiheessa olevan valtaväestön
ulkopuolisen nuorison käsitys asemastaan koulussa ja yhteiskunnassa
verrattuna Suomen valtaväestön sekä Ruotsin vastaavien
väestöryhmien käsityksiin - Selittävänä esimerkkinä Jyväskylän
tilanne**

Kasvatustieteen pro gradu-tutkielma
2005
Opettajankoulutuslaitos
Jyväskylän yliopisto

1	Suomi monikulttuuristuvana maana	1
1.1	Valtaväestön ulkopuolisen väestön määrän ja sen merkityksen kasvu	3
1.2	Vähemmistöt ja niiden kotoutuminen	3
1.3	Etnisen moninaisuuden haaste koulutuspolitiikalle	8
1.4	Valtaväestö on omaksunut valtiollisesti ja etnisesti painottuneen uhkakuviin kytkeytyneen kansallisen identiteetin	10
1.5	Valtaväestön ulkopuolisen nuorison koulujärjestelyt Jyväskylässä	13
1.5.1	Koulunkäynti on keskittynyt tietyille kouluille	13
1.5.2	Vieras kieli äidinkielenä -opetuksesta huolehditaan	14
2	Tutkimustehtävä ja aineisto	15
2.1	Tutkimuksessa käytettyjä käsitteitä ja niiden määrittelyjä	15
2.1.1	Eri tavat suhtautua vähemmistöihin	15
2.1.2	Sopeutumis- ja sopeuttamiskäsitteet	17
2.1.3	Väestöön liittyvät käsitteet	21
2.1.4	Kulttuurin määrittely	23
2.1.5	Vähemmistöpoliittiset käsitteet	24
2.1.6	Kollektiivinen - ja kansallinen identiteetti	26
2.2	Aikaisempi tutkimus valtaväestön asenteista vähemmistöjä kohtaan ja valtaväestön ulkopuolisen väestön asennoitumisesta suomalaisen yhteiskuntaan	30
2.3	IEA Civic Education Study ja sen aineiston soveltuvuus väestöryhmien käsitysten ja asenteiden tutkimukseen	33
2.4	Tutkimuksen tarkoitus ja tutkimusongelmat	34
2.5	Asenteesta, kokemuksesta ja käsityksestä	35
2.6	Tilastollisen aineiston rajaus ja esittely	39
2.7	Valtaväestö ja sen ulkopuoliset nuoret tämän tutkimuksen aineistossa	42
2.8	Tilastolliset analyysit – keskiarvot ja prosenttijakaumat	45
2.9	Jyväskylältä koottu haastatteluihin ja asiantuntijakeskusteluihin pohjaava aineisto	46
3	Valtaväestön ulkopuolisen nuorison käsitys asemastaan koulussa	48
3.1	Suomen vähemmistönuorten opettajasuhde koetuksella	48
3.2	Suomessa nuoret vähemmän luottavaisia toisia oppilaita kohtaan	50
3.3	Suomen vähemmistönuoret eivät luota vaikutusmahdollisuuksiinsa koulussa	51
3.4	Suomen vähemmistönuoret ovat valtaväestöä aktiivisempia oppilaskuntatoiminnassa	55

4	Valtaväestön ulkopuolisen nuorison käsitys asemastaan yhteiskunnassa	56
4.1	Suomi koetaan Ruotsia tasa-arvoisempana maana	56
4.2	Vähemmistönuoret luottavat enemmän yhteiskunnan laitoksiin kuin suomenkielinen valtaväestö - suomenruotsalaisten luottamus huippuluokkaa	58
4.3	Käsitykset kansalaisen aktiivisuudesta poikkeavat	62
4.3.1	Vähemmistönuoret kokevat tavanomaisen kansalaistoiminnan tärkeämmäksi kuin valtaväestön nuoret	62
4.3.2	Vähemmistönuoret kokevat sosiaalista vastuuta korostavan kansalaistoiminnan vähemmän tärkeänä kuin valtaväestön nuoret	65
4.4	Vähemmistönuoret kokevat poliittisen tietoisuutensa vahvemmaksi kuin valtaväestön nuoret	69
5	Suomen vähemmistönuoret -syrjäytetty muttei lannistettu väestönosa	70
5.1	Vähemmistönuorten mielipiteet syrjäytetään koulussa	70
5.2	Mielipiteen muodostaminen ja osallistuminen osaksi koulun arkea	74
	LÄHTEET	76

TIIVISTELMÄ

Hanna Suutarinen. 2005. Suomessa asuvan peruskoulun päättövaiheessa olevan valtaväestön ulkopuolisen nuorison käsitys asemastaan koulussa ja yhteiskunnassa verrattuna Suomen valtaväestön sekä Ruotsin vastaavien väestöryhmien käsityksiin - Selittävänä esimerkkinä Jyväskylän tilanne. Kasvatustieteen pro gradu-tutkielma. Jyväskylän yliopisto. Opettajankoulutuslaitos.

Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, mikä on Suomessa asuvan peruskoulun päättövaiheessa olevan valtaväestön ulkopuolisen nuorison käsitys asemastaan koulussa ja yhteiskunnassa sekä verrata sitä Ruotsin valtaväestön ulkopuolisen nuorison vastaaviin käsityksiin. Vertailtavat ryhmät tutkimuksessa ovat: Suomen valtaväestön ulkopuolinen nuoriso, Suomen suomenkielisen kantaväestön nuoret (valtaväestön osa), Suomen ruotsinkielisen väestön nuoret (valtaväestön osa), Ruotsin valtaväestön ulkopuolinen nuoriso, Ruotsin ruotsalaiset nuoret (valtaväestö).

Tutkimuksessa on kaksi päätutkimusongelmaa. Ensimmäisenä päätutkimusongelmana on, mikä on valtaväestön ulkopuolisen nuorison käsitys asemastaan koulussa suhteessa opettajiinsa, suhteessa toisiin oppilaisiin ja suhteessa vaikutusmahdollisuuksiinsa koulussa. Toinen päätutkimusongelma selvittää valtaväestön ulkopuolisen nuorison käsitystä asemastaan yhteiskunnassa. Tätä ongelmaa tutkitaan selvittämällä nuorison käsityksiä omista mahdollisuuksistaan menestyä, miten he luottavat yhteiskunnan laitoksiin, kunnan kansalaisena toimimisesta ja omasta poliittisesta tietoisuudestaan.

Aineistona käytettiin vuonna 1999 kerättyä 28 maan IEA/Civic –tutkimuksen aineistoa ja tammi- ja helmikuussa 2004 tehtyjä opettajahaastatteluja. Civic -tutkimuksen kohdejoukkona oli 14-vuotiaat oppilaat, mikä Suomessa merkitsi kahdeksatta luokka-astetta. Koska pääosa yhteiskuntaopin opetuksesta annetaan Suomessa vasta päättöluokalla, myös yhdeksäs luokka-aste otettiin mukaan ylimääräisenä kansallisena osana. Edellisten lisäksi otettiin vielä lisäotos Suomen ruotsinkielisistä kouluista, jotta kieliryhmiä voidaan vertailla keskenään. Tutkimuksessa analyysit on kohdistettu nuorten käsityksiin. Tulosten raportoinnissa on suureksi osaksi keskitytty keskiarvopohjaisiin vertailuihin. Tammi- ja helmikuussa 2004 tehtyjen opettajahaastattelujen avulla pyrittiin saamaan selitystä tilastollisen aineiston antamaan kuvaan valtaväestön ulkopuolisen nuorison käsityksistä koulua ja yhteiskuntaa kohtaan.

Suomessa asuvan peruskoulun päättövaiheessa olevan valtaväestön ulkopuolisen nuorison käsityksessä asemastaan koulussa ja yhteiskunnassa on olennaista eroa verrattuna Suomen valtaväestön ja Ruotsin vastaavien väestöryhmien käsityksiin. Suomen ja Ruotsin nuorison käsityksissä omasta asemastaan koulussa ja yhteiskunnassa on eroja. Suomen vähemmistönuoret kokivat vaikuttamismahdollisuutensa koulussa merkitsevästi vähäisemmäksi kuin valtaväestön nuoret. Suomen vähemmistönuoret kokivat Suomen tasa-arvoisempana maana kuin valtaväestön nuoret. Tuloksissa on huomattavia eroja esimerkiksi äänestämisen kohdalla. Suomen vähemmistönuorista äänestämisen tärkeyttä korosti 81,4 % ja suomenkielisestä valtaväestöstä sitä tärkeänä piti vain 59,8 %. Suomenkielisistä nuorista 10,9 % koki puolueeseen kuulumisen melko tai hyvin tärkeäksi. Vähemmistönuorilla vastaava luku oli 22,2 %. Suomen vähemmistönuorten oma arvio tietoisuudestaan politiikasta on merkitsevästi valtaväestöä korkeampi. Ruotsissa tilanne on vastaava.

Avainsanat: monikulttuurisuus, vähemmistönuoret, etniset ryhmät, nuorten vaikutusmahdollisuudet, nuorten tasa-arvo, poliittinen tietoisuus

1 Suomi monikulttuuristuvana maana

1.1 Valtaväestön ulkopuolisen väestön määrän ja sen merkityksen kasvu

Suomessa valtaväestön voidaan katsoa koostuvan kahdesta alueella kauan asuneesta kansanosasta: suomenkielisestä kantaväestöstä ja suomenruotsalaisesta väestöstä. Nämä kaksi kansanosaa muodostavat yli 95 % maan väestöstä. Suomenkieliseen kantaväestöön kuuluu noin 90 % ja suomenruotsalainen väestöön noin 5,7 % väestöstä. Viimeksi mainittu kansanosa sijoittuu pääosin maan vauraille rannikkoalueille ja sen hyvinvointi on korkea. Historiallisin ja sosioekonomisin perustein suomen suomenruotsalaista väestöä voidaan perustellusti pitää osana valtaväestöä.

Suomen värikäs historia ja sijainti vilkkaan Itämeren rannalla mahdollisti useita mittavan siirtolaisuuden ja pakolaisuuden ajanjaksoja. Etenkin 1900-luvun alussa väestöä oli liikkeessä Suomen alueelle ja sieltä pois. Toiseen maailmansotaan saakka Suomessa oli enemmän ulkomaalaisia kuin Ruotsissa. Toisen maailmansodan jälkeen ulkomaalaisväestön liikehtiminen ehtyi ja voimakkaan väestönkasvun myötä Suomi suomalaistui. Vielä 1900-luvun lopulla Suomessa valtaväestön ulkopuolisten väestöryhmien osuus maan kokonaisväestöstä oli varsin vaatimaton.

Suomessa asui 1980-luvun lopulla vain noin 17 000 ulkomaalaista. Silloin maahanmuuton tavallisin syy oli suomalaisen kanssa avioituminen. Uuden vuosituhannen alussa Suomi on kuitenkin muuttumassa hyvää vauhtia väestöllisesti heterogeenisemmäksi. Entisestä maastamuuttomasta on tullut 1990-luvun kuluessa maahanmuuttomaa. Suomessa asui vuoden 2000 lopussa 99 227 henkeä, jotka puhuivat äidinkielenään muuta kuin suomea, ruotsia tai saamea. Heistä ulkomaan kansalaisia oli 91 074 henkeä. Ulkomailla syntyneitä Suomessa oli tuolloin 136 203 henkilöä. Silti maamme on vielä kaukana muiden Euroopan maiden tilanteesta. Kun ulkomaalaisten osuus Suomen koko väestöstä oli vuonna 1998 1,6%, vastaava luku Ruotsissa oli 6,0%, Norjassa 3,6%, Tanskassa 4,7% ja Saksassa 9,0%. Lähes puolet Suomen ulkomaalaisväestöstä asuu pääkaupunkiseudulla, missä ulkomaalaiset asuvat tietyillä asuinalueilla. (Tilastokeskus 2003)

Sisämaan kaupungeissa, kuten esim. Jyväskylässä, viimeisen kymmenen vuoden kuluessa tilanne on muuttunut nopeasti. 1990-luvun alussa ulkomaalaisia oli kaupungissa vähän, mutta 2000-luvun alussa ulkomaalaisia oli Jyväskylässä jo noin 2150 (Keski-suomalainen 1.3.2003). Ulkomaalaiset ovat keskittyneet Keski-Suomen maakunnassa Jyväskylään. Puolet kaupungissa olevista ulkomaalaisista asuu kahdessa kaupungin lähiössä, Huhtasuolla ja Kuokkalassa.

Kaikki arviot maahanmuuttajien tulevasta määrästä tukevat käsitystä, että tulevaisuudessa Suomi on kasvavassa määrin maahanmuuttomaa. Väestön ikärakenne on vinoutumassa siten, että syntyvyys vähenee ja eläkeläisten määrä suhteessa muuhun väestöosaan kasvaa suureksi. Tulevaisuudessa Suomea kohtaa työvoimapula, johon valtiovalta hakee ratkaisua mm. aktiivisella maahanmuuttopolitiikalla. Väestötieteilijät pitävät juuri ikärakenteen muutoksen takia maahanmuuttajia hyvänä ratkaisuna työvoimapulaan, sillä he ovat "valmista" työvoimaa.

Maahanmuuttajiin on suhtauduttu Suomessa kirjavasti. Osa väestöstä on kokenut heidät uhaksi ja osa suhtautunut myönteisesti. Myönteisesti asennoituneiden mielestä maahanmuuttajat rikastuttavat suomalaista kulttuuria. He tuovat maahan eri maiden kulttuurien tuntemusta ja kielitaitoa. Kielten ja kulttuurien kirjo ja erilaiset näkökulmat rikastuttavat suomalaisen yhteiskunnan tieteellistä ja taiteellista toimintaa. Maahanmuuttajat tuovat myös tietotaitoa omasta maastaan ja heidän kauttaan saadaan suoria yhteyksiä eri puolille maailmaa. Tämän kulttuuripääoman on nähty lisäävän suoma-

laisten yritysten kilpailukykyä maailmalla. Suomalaisen työntekijän on myös helpompi lähteä maailmalle, kun hän on Suomessa tottunut kansainväliseen vuorovaikutukseen.

Työkulttuurin arjessa monikulttuurisuus näkyy esimerkiksi siivous- ja ravintola-alalla, jonka työpaikat ovat siirtymässä Suomessa pikkuhiljaa maahanmuuttajille. Kaiken kaikkiaan maahanmuuttajat tuovat uusia näkökulmia vanhustenhuoltoon, taidekasvatukseen ja pienyrittämiseen. Muualla Euroopassa työmarkkinoilla ovat jo toisen polven maahanmuuttajat, Suomessa työmarkkinoille tarjoutuu tällä hetkellä ensimmäisen polven maahanmuuttajasukupolvi. (esim. Monika 2003)

Työpaikan saamisessa on maahanmuuttajilla usein ongelmia. Vuosituhannen vaihteessa ulkomaalaisten työttömyysaste oli Suomessa noin 40 prosenttia, eikä se ole viimeisten vuosien aikana juuri alentunut. Suomalaisen suosittelijan saaminen helpottaa maahanmuuttajan sijoittumista työmarkkinoille. Kathleen Valtosen (1999) tutkimuksen mukaan suositus on usein välttämätön luottamuspuolan voittamiseksi. Myönteiset kokemukset kannustavat työnantajaa palkkaamaan lisää maahanmuuttajia. Valtonen puhuu ketjutyöllistymisestä: ensimmäinen murtaa ennakkoluulot ja avaa pään. Maahanmuuttajat sijoittuivat usein samoihin tiettyihin harvoihin yrityksiin, laitoksiin ja virastoihin eivätkä hajaudu tasaisesti kaikkialle yhteiskuntaan. (esim. Huuskonen 1999). Työttömyys nousi Valtosen tutkimuksessa yhdeksi kotoutumisen suurimmista esteistä. Ulkomaalaisten ja suomalaisten suhteet syvenivät yhteisissä töissä. Kun työtä ei ollut, ulkomaalaisten siteet suomalaiseen yhteiskuntaan jäivät lähes kokonaan syntymättä. (Valtonen 1999)

Maahanmuuttajien integroituminen onkin monen tutkimuksen mukaan ongelma, jota ei Suomessa ole ratkaistu vielä tyydyttävästi. Maahanmuuttajat eivät toistaiseksi kiinnity toivotulla tavalla työelämään ja sitä kautta osaksi suomalaista yhteiskuntaa. Maahanmuuttajien omia voimavaroja on toistaiseksi käytetty varsin niukasti tähän tarkoitukseen, mikä osaltaan on hidastanut kotoutumista Suomeen. Maahanmuuttajien joukossa on kokeneita asiantuntija-auttajia. Heillä on kielitaitoa, he tuntevat oman kotimaansa ja myös Suomen kulttuuria. Heitä kannattaisi palkata vaikkapa sosiaalialalle muita maahanmuuttajia tukemaan esimerkiksi herkissä perhe- ja ihmissuhdeongelmissa. Maahanmuuttajat tukevat tällä hetkellä toinen toistaan epävirallisesti omissa ryhmissään, mutta heidän osaamistaan voisi käyttää laajemminkin hyväksi. (Monika 2003)

Maahanmuuttajalasten määrä Suomen kouluissa on viime vuosina kasvanut huomattavasti. Maahanmuuttajaperheissä on usein paljon lapsia. Eri paikkakunnat, erityisesti suurimmat kaupungit ovat sitoutuneet ottamaan vuosittain vastaan tietyn kiintiön pakolaisia. Esimerkiksi Jyväskylä ottaa joka vuosi vastaan 50 pakolaista. Pakolaisten joukossa on aina paljon kouluikäisiä lapsia. Näiden lasten kohtaaminen on erityisen haastavaa, koska heillä ja heidän huoltajillaan on usein takanaan runsaasti traumaattisia kokemuksia. Kaupungin opetustoimi on toistaiseksi palkannut vain vähän maahanmuuttajataustaista työvoimaa. Maahanmuuttajia tulee muutenkin kuin pakolaisina aiempaa runsaammin maahan. Maahanmuuttajien määrä myös Jyväskylässä on selkeässä kasvussa.

Tällä hetkellä maahanmuuttajien määrä kasvaa erityisesti suurissa kaupungeissa. Niissä maahanmuuttajat puolestaan keskittyvät helposti Jyväskylän tapaan vain tiettyihin kaupunginosiin. On hyvä pohtia ajoissa, onko tällainen väestöryhmien keskittyminen hyvä kehityssuunta, vai kannattaako kaupunkisuunnittelussa edistää eri väestöryhmien hajauttamista tasaisemmin koko kaupunkialueelle.

1.2 Vähemmistöt ja niiden kotoutuminen

Valtaväestön ulkopuolisesta väestöstä käytetään tässä tutkimuksessa myös käsitettä ”vähemmistöt”. Etniset vähemmistöt voidaan Suomessa jakaa "vanhoihin" ja "uusiin". "Vanhoiksi" tai kansallisiksi etnisiksi vähemmistöryhmiä Suomessa tunnustetaan romanit, saamelaiset ja tataarit. Sen sijaan juutalaisia pidetään uskonnollisena ja suomenruotsalaisia lähinnä kielellisenä vähemmistönä. Vietnamilaiset, somalialaiset ja muut maahanmuuttajaryhmät puolestaan mielletään "uusiksi" etnisiksi vähemmistöiksi. (Liebkind 1997; Monika 2003)

Vanhoista ryhmistä suurin on Suomen ruotsalainen kansanosia. Heitä asuu Suomessa arviolta 290 000. Suomenruotsalaisen väestön oikeudet on turvattu hyvin. Heidän käyttämällään ruotsin kielellä on virallinen asema maassa ja perustuslain mukaan suomenruotsalaisen väestön sivistyksellisistä ja yhteiskunnallisista tarpeista on huolehdittava samalla tavoin kuin suomenkielisenkin väestön tarpeista.

Suomen ruotsalaisasutuksen alkuperästä on ajoittain kiistelty kiivaasti. Historiantutkijat eivät ole olleet yhtä mieltä siitä, milloin ensimmäiset Ruotsista tulleet asukkaat asettuivat Suomeen. Joidenkin tutkijoiden mukaan väestöä tuli lännestä jo 400-800-luvulla. Tätä voidaan kuitenkin pitää varmana ainoastaan Ahvenanmaan osalta. Yleisesti ollaan yhtä mieltä siitä, että valtaosa rannikkoseudun ruotsinkielisestä asutuksesta sai alkunsa 1200-luvulla ja vähän sitä ennen tapahtuneista väestöliikkeistä.

Noista ajoista lähtien Suomen ruotsinkieliseen vähemmistöön on kuulunut kaksi historiallisesti erillistä osaa. Toinen on ruotsinkielinen maaseutuväestö eli etelä- ja länsirannikon maanviljelijät, kalastajat ja rannikkolaivaliikenteen harjoittajat. Toisen osan muodostaa kansanosia, joka aiemmin koostui Suomessa asuneista ylemmistä säädyistä eli porvaristosta ja aatelistosta. Suomen ruotsinkielisten yhteisöjen keskinäiset rajat ja raja suomalaisen kantaväestöön on pysynyt vuosisatoja vakaasti paikallaan. Maaseudulla kielirajat suomenkielisten ja ruotsinkielisten välillä ovat hämärtyneet vasta 1900-luvulla.

Nuijasodasta lähtien, 1500-luvun lopulta aina 1800-luvun viimeisiin vuosikymmeniin, asti Suomen hallitseva luokka on ollut ruotsinkielistä. Ruotsinkielisten hallitseva luokka erosi koostumukseltaan ruotsinkielisestä maaseutuväestöstä. Hallitseva luokka sisälsi maaseutuväestöön verrattuna hyvinkin erilaisista aineksia. Karmela Liebkind (1997) on kuvannut ruotsinkieliseen hallitsevaan luokkaan kuuluvia eri ihmisryhmiä seuraavalla tavalla:

1. Ruotsista ja Baltiasta Suomeen muuttaneet virkamiehet, kauppiat, upseerit ja aateliset, jotka olivat usein saksankielisiä, mutta omaksuivat myöhemmin ruotsin kotikielekseen
2. suomenkielisen talonpoikaisväestön keskuudesta ylempiin luokkiin nousseet yksilöt, jotka siirtyessään omaksuivat uuden säätynsä kielen
3. ruotsinkielisen talonpoikaisväestön keskuudesta nousseet yksilöt
4. Itämeren alueen eri puolilta (myös Venäjältä) tulleet kauppiat ja käsityöläiset, jotka syystä tai toisesta asettuivat Suomeen asumaan ja omaksuivat porvarissäädyn käyttämän ruotsin kielen.

Suomen ruotsinkielisten suurella talonpoikaisella enemmistöllä ei ollut juuri lainkaan yhteyksiä poliittiseen ja taloudelliseen eliittiin. Ennen 1800-luvun viimeistä vuosikymmentä ruotsinkielisen väestön kaksi erillistä osaa eivät siten olleet kielen perusteella mitenkään sosiaalisesti sidoksissa

toisiinsa. Sen sijaan suomalaiskansallisesta liikkeestä tuli 1800-luvun puolivälissä yhteiskunnallinen voimatekijä, joka yhdisti myös ruotsinkielisiä toisiinsa. Tämä yhdistymispyrkimys on kuvastunut monin tavoin suomenruotsalaisten kulttuuri- ja arkielämään. Suuntauksen poliittinen ilmentymä on ollut Ruotsalainen Kansanpuolue, joka eri arvioiden mukaan on vuosien varrella saanut noin 75 prosenttia ruotsinkielisten äänistä.

Saamelaisia pidetään alkuperäiskansana, jonka asuma-alue ulottuu neljään valtioon - Suomeen, Ruotsiin, Norjaan ja Venäjään. Saamelaisia on noin 50 000 - 70 000, joista Suomessa asuu noin 7 000. Saamelaisella tarkoitetaan henkilöä, joka pitää itseään saamelaisena. Lisäksi edellytetään, että hän itse tai ainakin yksi hänen vanhemmistaan tai isovanhemmistaan on oppinut saamen kielen ensimmäisenä kielenään. (Ruotsala 1998)

Saamelaisille on taattu Suomen Hallitusmuodon 51§:ssä kulttuuri- ja itsehallinto kieltään ja kulttuuriaan koskevissa asioissa omalla kotiseutualueellaan. Laki tuli voimaan 1.1.1996. Sitä toteuttaa saamelaiskäräjät (974/95). Saamelaiskäräjät on saamelaisten edustajisto, jonka saamelaiset valitsevat keskuudessaan neljäksi vuodeksi kerrallaan (Monika 2003). Saamelaisjärjestöjen mielestä saamelaisuuden säilymisen kannalta on tärkeää, että vain saamelaiset saavat äänestää omissa vaaleissaan. (Seurujärvi-Kari 1999; Tilastokeskus 2003).

Romanit ovat lähteneet 1000-luvulla Intiasta. Turun linnan asiakirjojen mukaan heitä alkoi saapua Suomeen vuonna 1559. Tällä hetkellä Suomessa asuu arviolta 10 000 romaania. Vielä 1950-luvulla perusajatuksena Suomessa oli romanien sulauttaminen. Suunta alkoi kuitenkin vähitellen muuttua. Vuoden 1995 perusoikeusuudistus vahvisti vähemmistöjen oikeuden omaan kulttuuriinsa. Hallitusmuotomme turvaa siten myös romaneillekin oikeuden ylläpitää ja kehittää kieltään ja kulttuuriaan. Romanien sosiaalinen arvostus kohosi 1980-luvun lopussa. Asennetutkimuksissa romanit nousivat vähiten arvostetun vähemmistöryhmän asemasta, kun somalit ja venäläiset tulivat heidän tilalleen (Virolainen 2003). Romanit ovat pyrkineet suojelemaan erityisesti omaa kieltään. Sitä on elvytetty varsinkin 1990 -luvun puolivälin jälkeen, jolloin painettiin romanikielen aapinen, sanakirjoja ja kouluopetus aloitettiin romanikielellä. Romaneilla on alkuperäisten sanskritiin perustuvien sanojen lisäksi kielessään lainasanoja monista eri kielistä. Suomen romanien kielen erottaa muista romanikielistä se, että siitä löytyy lainasanoja, jotka ovat peräisin suomesta ja ruotsista. Romanien on ollut edelleen vaikea saada palkkatyötä Suomessa. Monet ovat vaihtaneet nimensä ja piilottaneet romani-taustansa työtä saadakseen. (Grönfors 1997)

Romaneihin on viime vuosina kohdistunut paljon syrjintää eri puolilla Eurooppaa. Esimerkiksi Tsekin mustalaiset ovat olleet siksi halukkaita muuttamaan toisaalle. Heidä on vuosituhannen vaihteessa pyrkinyt tuhattamäärin Kanadaan ja Britanniaan pakolaisuuteen vedoten. Tsekin mustalaisia on yritänyt saapua myös Suomeen, mutta Suomi on kääntänyt heidät takaisin lähes poikkeuksetta.

Suomessa on vaikuttanut pitkään pieni muslimivähemmistö. Venäjän armeijan tataarit tekivät vuodesta 1577 retkiä Suomeen, ja autonomisen Suomen varuskunnissa oli muslimeja. Osa heistä jäi Suomeen palvelusaikansa päätyttyä. Varsinainen muslimiasutuksemme saapui kuitenkin Suomen suuriruhtinaskuntaan 1800-luvun lopussa Venäjältä lähinnä Kazanista. Tataareille alettiin myöntää Suomen kansalaisuuksia vuonna 1920. Suurin osa tataareista oli mishäärejä, jotka saapuivat Suomeen 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa. Monet heistä pakenivat Venäjän levottomia oloja. Tataarit ovat toimineet mm. kauppiaina. Heidä on Suomessa noin 850. (Leitzinger 1999)

Muslimeille taattiin uskonnonvapaus 1922, ja vuonna 1925 tataarit perustivat Helsinkiin Suomen Islam -seurakunnan. Suomi oli tuolloin ensimmäinen ja 50 vuoteen ainoa länsimaa, jossa valtio virallisesti tunnusti islamilaisen yhteisön. Tataarit pitävät edelleen yllä omaa kieltään ja kulttuuriaan.

Heidän aktiivinen seurakuntansa tukee jäsentensä vilkasta kulttuuri- ja urheilutoimintaa. Tataarien perhe- ja sukusiteet ovat kiinteät. Seka-avioliittojen lapsille pyritään opettamaan suomen lisäksi myös tataarin kieli. Seurakunnalla on oma lastentarha, joka sekini järjestää lapsille uskonnon ja tataarin kielen opetusta. Turkkilaisiin kieliin kuuluva tataarin kieli on säilynyt Suomen tataarien parissa, ja sillä julkaistaan edelleen kirjoja ja äänitteitä. (Monika 2003)

Suomen mishäärien jokainen sukupolvi on luonut uudelleen oman identiteettinsä. Ensimmäinen sukupolvi kasvoi yleisislamilaaisessa kulttuuritaustassa, mutta toinen sukupolvi kasvatettiin turkkilaisiksi. Kolmas sukupolvi puolestaan kapinoin vanhempiensa turkkilaisuutta vastaan keskittyen uudelleen tataarilaisuuteen. Vuonna 1974 mishääri vähemmistö esitteli ensimmäisen kerran julkisesti omaa kulttuuriaan suomalaiselle yleisölle järjestämällä tataarikulttuurin päivät. Tataarikulttuuria kohtaan syntyi mielenkiinto, minkä tuloksena lehdissä ilmestyi artikkeleita ja Helsingin yliopistossa valmistettiin tutkielmia tataarien elämästä (Leitzinger 1999)

Muita islaminuskoisia maahanmuuttajia alkoi saapua Suomeen 1960-luvulta alkaen etupäässä Pohjois-Afrikasta, Lähi-Idästä ja Pakistanista. Nämä eivät kuitenkaan järjestäytyneet, vaan osallistuivat tataarien seurakunnan toimintaan olematta sen varsinaisia jäseniä, tai he kokoontuivat yksityiskohteissa. Tilanne muuttui ratkaisevasti, kun Suomeen alkoi saapua Moskovan kautta somalipakolaisia vuonna 1990. Uuden vuosituhannen alussa somalit olivat Suomen suurin muslimiryhmä. (Monika 2003)

Maahanmuuttajien kirjo Suomessa on siis melko laaja. Esimerkkinä moninaisuudesta on vaikkapa henkilö, joka saapuu Suomeen Iranin passilla. Hän voi olla azeri, kurdi tai vaikkapa Iranin ortodoksiseseen vähemmistöön kuuluva henkilö. Saapuja saattaa olla varakkaan virkamiesperheen tai vuoriston paimentolaisperheen lapsi. Etnisen taustan lisäksi elämäkokemukset ja omaan etniseen taustaan suhtautuminen vaihtelevat maahan muuttavien kesken. Kulttuuri ei myöskään säily samana vuodesta toiseen, vaan maahanmuuttajille syntyy maassa ollessaan omat tapansa tulkita ja toteuttaa omaa kulttuuriaan niin yksilöinä kuin yhteisönäkin. Suomessa asuu kaikkiaan ihmisiä yli 150 maasta.

Siirtolainen on henkilö, joka muuttaa vapaaehtoisesti toiseen maahan hankkiakseen siellä toimeentulonsa. Suomen lainsäädännössä on myös tunnustettu suomalaista syntyperää olevan ulkomaan kansalaisen oikeus paluumuuttoon. Paluumuuttaja on siten maahan muuttanut ulkosuomalainen. Paluumuuttajat ovat yleensä pohjoismaalaisia tai Suomen sukulaiskansojen jäseniä, erityisesti inkeriläisiä.

Pakolainen on puolestaan vuoden 1951 YK:n pakolaisen oikeusasemaa koskevan yleissopimuksen eli ns. Geneven pakolaissopimuksen mukaan "henkilö, joka on kotimaansa ulkopuolella ja jolla on perusteltua syytä pelätä joutuvansa kotimaassaan vainotuksi rodun, uskonnon, kansallisuuden, tiettyyn yhteiskuntaluokkaan kuulumisen tai poliittisen mielipiteen johdosta". Suomella on vuosittainen kiintiö vastaanotettavia pakolaisia varten, esimerkiksi vuonna 2001 se oli 750 henkeä. Pakolaiskiintiötä on tarkoitus nostaa sadalla vuosittain.

Kiintiöpakolaiset valitaan henkilöistä, joilla on YK:n pakolaisasiain päävaltuutetun viraston, UNHCR:n myöntämä pakolaisen asema. Suurin osa viime vuosina Suomeen tulleista kiintiöpakolaisista on iranilaisia, irakilaisia, somaleja, entisen Jugoslavian alueen ja Afganistanin alueen pakolaisia. Viime vuosina Suomeen muuttaneiden pakolaisen muukalaisuutta voimistaa islamilaisuus. Täällä asuvista pakolaisista vuosituhannen vaihteessa noin 8 000-9 000 oli lähtöisin islamilaisista maista. Aikuisella pakolaisella on myös oikeus saada maahan perheen yhdistämisen kautta aviopuo-

lionsa ja alaikäiset lapsensa, alaikäisellä vanhempansa ja alaikäiset, naimattomat sisaruksensa. (Monika 2003)

Ulkomaalaisviraston tilastojen mukaan vuonna 2002 Suomesta haki turvaa 3 129 henkilöä. Hakijoista 591 eli 26 % sai jäädä maahan. Kielteinen päätös, ei turvapaikkaa eikä oleskelulupaa, annettiin 2 312 hakijalle. Aikaisempina vuosina merkittävin osa turvaa hakeneista henkilöistä tuli Afrikan ja Aasian maista. Nyt hakijat tulevat Euroopasta ja sen läheltä. Lähtömaiden kärjessä ovat viime aikoina olleet Romania, Slovakia, Venäjä, Bulgaria, Bosnia-Herzegovina, Turkki, Jugoslavian liittotasavalta ja Ukraina sekä pari Eurooppaan nähden kaukaisempaa maata Irak ja Bangladesh. Joukossa on siis neljä EU-hakijamaata. (Ulkomaalaisvirasto 2003)

Pakolaisuus ei ole uusi ilmiö Suomessa. Suomi vastaanotti 1900-luvun alussa Venäjältä ja Itä-Karjalasta 33 500 pakolaista ja toisen maailmansodan seurauksena Suomeen asutettiin yli 400 000 siirtolaista luovutetusta Karjalasta ja Itä-Karjalasta. Myös Suomesta on jouduttu lähtemään pakolaisiksi, vaikkakaan ei aina täysin YK:n määrittelemissä pakolaisuuspuitteissa. 1800-luvun puolivälistä alkaneen suuren siirtolaisuuden aikana yli miljoona suomalaista muutti muihin maihin. Heistä noin joka kolmas on palannut takaisin kotimaahan. Sisällissodan jälkeen vuonna 1918 punaisia pakeni Ruotsiin, Yhdysvaltoihin ja Venäjälle. Talouslaman aikana, 1930-luvulla, Suomesta siirryttiin Neuvostoliittoon. Sotavuosina 1941-44 Suomesta siirryttiin puolestaan Ruotsiin ja Tanskaan. Silloin pelkästään saksalaisten tuhoamilta alueilta Pohjois-Suomesta evakuoitiin noin 50 000 henkeä Ruotsiin. Ruotsiin ja Tanskaan sijoitettuja noin 60 000 sotilasta voidaan myös pitää pakolaisina, samoin kuin 1980-luvulle saakka niin sanottuina talouspakolaisina Ruotsiin mennyttä 476 000 siirtolaista. (Monika 2003)

Muuten maahanmuutto Suomeen oli 1900-luvulla vähäistä ja maahanmuuttopolitiikka keskittyikin tuolloin pakolaisten vastaanoton kehittämiseen. Ensimmäisinä kaukomaiden pakolaisina Suomeen tulivat 1970-luvulla chileläiset. Seuraavaksi tulivat suurehkoina ryhminä vietnamilaiset ja somalialaiset sekä Lähi-Idästä saapuneet pakolaiset. Pakolaistyö oli 1980-luvun puoliväliin asti kullekin pakolaisryhmälle räätälintyönä kohdistettua toimintaa. Pakolaisryhmät vastaanotettiin valtioneuvoston päätöksellä sen jälkeen kun UNHCR oli kääntynyt sen puoleen. Käytännön työ toteutettiin Helsingin Malmilla toimineessa pakolaiskeskuksessa.

Muutos pakolaisten vastaanotossa tapahtui vuonna 1986, jolloin maahan otettiin ensimmäiset kiintiöpakolaiset. Heitä oli 100 ja he tulivat Kaakkois-Aasiasta. Seuraavina vuosina kiintiöitä vähä kerrassaan nostettiin. Vuoteen 1989 mennessä kiintiö oli 500 pakolaista. Turvapaikanhakijoita oli 1980-luvun loppupuolella vuosittain alle 100. Vuonna 1990 heitä tuli kuitenkin äkillisesti yli 2 700. Tuolloin valtio ja Suomen Punainen Risti päättivät perustaa vastaanottokeskuksia. Pakolaisten hajasijoitus eri kuntiin aloitettiin jo aiemmin vuonna 1987. Turku oli ensimmäinen pääkaupunkiseudun lisäksi pakolaisia vastaanottava kunta. Vuonna 1990 kuitenkin jo 40 kuntaa oli vastaanottanut pakolaisia ja monet muut kunnat olivat tehneet päätöksen pakolaisten vastaanottamisesta. (Monika 2003)

Venäjää äidinkielenään puhuvat maahanmuuttajat Suomessa ovat ruotsinkielisten jälkeen toiseksi suurin kielivähemmistö. Ensimmäiset Suomeen asettuneet venäläiset olivat vuoden 1721 Uudenkaupungin rauhassa ja vuoden 1743 Turun rauhassa Venäjälle siirtyneeseen Vanhaan Suomeen siirrettyjä maaorjia. Karjalan kaupunkimaisiin taajamiin alkoi noiden vuosien jälkeen tulla yhä runsaammin venäläisväestöä. Heidän osuutensa oli vuonna 1812 jo 30 % kaupunkiväestön määrästä.

Autonomian ajalla, Suomen ollessa osa Venäjän suuriruhtinaskuntaa, venäläisten määrä lisääntyi nopeasti koko Suomen alueella. Suomen itsenäistyttyä vuonna 1917 maassa asui pysyvästi noin 6000 venäläistä ja venäläistä sotaväkeä oli Suomessa noin 40 000 sotilasta. Sotaväki karkotettiin

kuitenkin sisällissodan yhteydessä Venäjälle, mutta Mannerheimin käskystä tsaarin armeijan upseerit saivat tuolloin jäädä maahan. (Monika 2003)

Toisen maailmansodan alkaessa venäläisiä oli Suomessa noin 15 000. Venäläisvastaiset mielialat olivat juuri itsenäistyneessä maassa kiihkeitä, ja monet venäläiset muuttivat sukunimensä suomalaisiksi. Emigranttien oli vaikea saada Suomen kansalaisuutta, joskin se helpottui toisen maailmansodan jälkeen. (Monika 2003)

Venäjänkieliset ovat tällä hetkellä maamme nopeimmin kasvava maahanmuuttajaryhmä. Suurin osa heistä on inkeriläisiä paluumuuttajia. Lisäksi Venäjältä Suomeen muuttaneiden joukossa on suomalaisen kanssa avioliiton solmineita sekä työpaikan vuoksi tulleita henkilöitä. Koko venäjänkielisen maahanmuuttajaryhmän lukumääräksi on arvioitu noin 30 000. Tarkkaa lukumäärää on kuitenkin vaikea sanoa, koska osa suomen kielen äidinkielekseen ilmoittaneista paluumuuttajista on käytännössä venäjänkielisiä. (Iskanus 2002)

Suurin osa venäjänkielisistä paluumuuttajista on muuttanut Suomeen 1990-luvulla Mihail Gorbatschovin avautumispolitiikan ja Suomen myöntämän inkeriläisten paluumuuttoluvan myötä. Enemmistö Venäjältä ja muista entisestä Neuvostoliitosta muuttaneista asuu Helsingin seudulla. Pääkaupunkiseudulle syntyneellä venäjänkielisellä yhteisöllä on jo paljon yhteistä toimintaa, kuten omia lehtiä, radioasema, joitakin kauppoja sekä venäläis-suomalainen päiväkotia ja koulu, jotka ovat toimineet tosin jo vuosikymmenten ajan. Lapsille ja nuorille on lisäksi järjestetty harrastustoimintaa, esimerkiksi tanssitateatteriryhmä, taidekerho, nukketheateri ja sirkusryhmä. Nuorisoa varten on perustettu Venäjänkielisen nuorison kotouttamisseura, jonka tarkoituksena on helpottaa venäjänkielisten nuorten sopeutumista Suomeen. (Iskanus 2002)

Suomella on velvoitteensa venäjänkielisen väestönosan suhteen, sillä Suomi ja Venäjän federaatio solmivat 1992 sopimuksen maiden välisistä suhteista. Kyseisen sopimuksen 10 artiklassa Suomen hallitus sitoutuu tukemaan Suomessa asuvan Venäjältä lähtöisin olevan väestön identiteettiä ja erityispiirteiden säilymistä. Venäjän hallitus puolestaan sitoutuu tukemaan suomalais-ugrialaisten kansojen identiteettiä ja erityispiirteitä venäjällä. Valtiot sitoutuivat myös turvaamaan toistensa kieltä, kulttuuria ja historiallisia muistomerkkejä. Suomi on sitoutunut vahvistamaan Venäjältä lähtöisin olevan väestön mahdollisuuksia säilyttää kulttuuriset ominaispiirteensä Suomessa. (Monika 2003)

Suomen valtio otti voimakkaasti kantaa Inkerin suomalaisten kohtaloon vuoden 1990 alussa. Silloinen presidentti Mauno Koivisto ilmaisi television ajankohtaisohjelmassa näkemyksen, jonka perusteella Inkerin suomalaiset olivat suomalaisia, ja heille kuului näin ollen paluumuuttajan status. Paluumuuttajastatuksessa tapahtui seuraavan kerran muutoksia vuonna 1995, kun sisäministeri Jan-Erik Enestam asetti maahanmuutto- ja pakolaispoliittisen toimikunnan selvittämään paluumuuttajien syntyperän määrittelyä ja muuttajien suomalaisuuteen liittyviä yhtymäkohtia, joilla oli merkitystä oleskeluluvan myöntämiseen. Toimikunnan esityksen mukaan henkilöä pidettäisiin suomalaisena, jos hän itse, ainakin toinen hänen vanhemmistaan tai kaksi hänen neljästä isovanhemmastaan on merkitty asiakirjoihin suomalaisena. Kriteereitä siis kiristettiin 1995, koska oli ilmennyt joitakin väärinkäytöksiä, esimerkiksi passinväärennystä. Muutto Inkerinmaalta Suomeen on kuitenkin jatkunut vilkkaana vuosituhaten vaihteen yli, ja joka vuosi jonossa on noin 2 000 Inkerin suomalaista. Suomessa asuvien inkeriläisten määrä on kasvanut reiluun 17 000:een. Paluumuuton ensimmäisinä vuosina 1990-luvun alussa muuttajat olivat nuoria, noin 40-vuotiaita. Vanhempien ihmisten osuus on kuitenkin vuosien varrella kasvanut. (Takatalo 2003; Monika 2003)

Virolaisia asui Suomessa vuosituhaten vaihteessa arviolta noin 12 000. Kyseessä on venäjänkielisten jälkeen Suomen toiseksi suurin etninen vähemmistö. Virolaisia on Suomessa mm. myyjinä, lää-

käreinä ja viime vuosien vilkkaan rakentamisen aikaan useat virolaiset ovat työskennelleet erityisesti Etelä-Suomen rakennustyömailla. Joitakin vuosia sitten Suomessa pelättiin, että Viron itsenäistymisen myötä virolaiset haluaisivat muuttaa sankoin joukoin Suomeen asumaan ja työskentelemään. Tämä pelko on osoittautunut toistaiseksi turhaksi. Virolaisia on kyllä tullut jossakin määrin Suomeen, mutta mitään massamuuttoa ei ole ollut eikä näytä tulevan. (Virtanen 1995)

Pakolaisvirrat ovat tuoneet Suomeen viime vuosikymmenten aikana myös pieniä kansallisia vähemmistöjä. Näitä ovat vietnamilaiset, Iranin ja Irakin alueelta muuttaneet kurdit, entisen Jugoslavian alueelta tulleet henkilöt, Somaliasta tulleet pakolaiset ja vuosituhannen alussa tulleet Afganistanin pakolaiset.

Vietnamilaisia tuli Suomeen pian vietnamin sodan loppumisen jälkeen, eli vuodesta 1979. Heitä on saapunut maahamme useassa erässä. Vietnamilaiset ovat tulleet pakolaisleireiltä kiintiöpakolaisina sekä perheenyhdistämishojelmien kautta. Vuoden 2000 alussa Suomessa asui noin 2 900 vietnamia äidinkielenään puhuvaa henkilöä.

Somalia oli vielä 1980-luvun puolivälissä yksi suurimmista pakolaisten vastaanottajamaista. Sinne oli tullut 700 000 pakolaista lähinnä Etiopiasta. Pakolaisvirta kääntyi, kun Somalian pitkäaikainen diktaattori Siad Barre syöstiin vallasta 1991 ja sekasortoisessa Somaliassa alkoi verinen sisällissota. Arvioidaan, että noin miljoona somalialaista asuu kotimaansa ulkopuolella. Suomeen heitä on tullut hieman yli 5 000 henkeä.

Iranista Suomeen saapunut väestö on puolestaan hyvin heterogeeninen. Sieltä on tullut Suomeen sekä opiskelijoita että eri etnisen taustan omaavia pakolaisia. Vuonna 1999 Suomessa asui noin 1800 Iranista lähtenyttä henkilöä. Iranista on lähdetty kieleen, uskontoon tai poliittisiin näkemyksiin liittyvien seikkojen takia. Sieltä tulleissa pakolaisissa on mm. kurdeja ja azereita ja muita etnisiä vähemmistöjä.

Irakista lähteneitä henkilöitä oli Suomessa 1999 vajaa kolme tuhatta. Heistä suurin osa on kiintiöpakolaisina tulleita siiamuslimeja ja kurdeja. Irakin kurdeilla on ollut itsehallintoalue vuodesta 1974 Irakin pohjoisosassa. Irakin hallitus pyrki estämään kaupankäynnin itsehallintoalueelle. Tämä yhdistettynä Irakin taloussaartoon kurjisti kurdien taloudellisia oloja poliittisesta autonomiasta huolimatta. Irakin käymät sodat ovat myös aiheuttaneet pakolaisuutta: vähemmistöryhmiin kuuluvia miehiä lähti pakolaisiksi, koska he eivät ole halunneet sotia sellaisten aseellisten ryhmien puolesta, jotka eivät aja heidän etuaan. (Monika 2003)

Jugoslavian valtion hajoaminen toi Suomeen 1990-luvulla ihmisiä monesta eri kansallisuudesta sotalinjojen molemmilta puolin. Vuonna 1999 Suomessa oli noin 3 300 entisen Jugoslavian alueelta muuttanutta ihmistä. Bosnia-Hertsegovinasta tulleita oli 1600 henkeä. Joitakin bosnialaisia pakolaisia on jo palannut kotimaahan. Vähemmistöristiriidat ja ongelmat ovat kuitenkin jatkuneet. Ristiriitojen kärjistyminen johti uusiin joukkopakoihin esimerkiksi vielä vuonna 1999.

1.3 Etnisen moninaisuuden haaste koulutuspolitiikalle

Maahanmuuttaja- ja monikulttuuriset järjestöt ovat olleet huolissaan maahanmuuttajien syrjäytymisestä. Helsingissä kokoontuneet järjestöt katsoivat, että kotoutumiseen tähtäävän lain mahdollisuudet eivät toteudu, kun määrärahoja ei ole riittävästi. Tiellä tasavertaisuuteen - Konferenssi syrjinnän ja rasmin tunnistamisesta ja niihin puuttumisesta 17. -18. 12. 2002 Säätötalolla Helsingissä toi

myös vahvasti esille maahanmuuttajien heikon aseman Suomessa, erityisesti rassististen asenteiden voimistumisen maassamme. (Helsingin Sanomat 19.12. 2002)

Euroopan sosiaalirahasto ESR tähtää syrjäytymisen ehkäisyyn ja rahoittaa tähän liittyviä suurempia hankkeita. Kritiikkiä on Suomessa herättänyt se, että toisin kuin muissa EU-maissa ESR-projekteja on myönnetty kuitenkin etupäässä valtion ja kuntien hallinnolle. ESR:n periaatteisiin kuuluu kuitenkin tukea nimenomaan ruohonjuuritason hankkeita. ESR:n hankkeissa tulisi kohderyhmien edustajien olla mukana suunnittelemassa ja toteuttamassa näitä käytännön elämään läheisesti liittyviä projekteja. Suomessa hankkeet ovat jääneet toistaiseksi palvelemaan valtion ja kuntien hallintoa, eli niitä ei ole onnistuttu toteuttamaan suositusten mukaisesti. (Helsingin Sanomat 26.3. 2000)

Suomen Akatemian käynnistämä rasismin ehkäisyyn liittyvä SYREENI-tutkimusohjelma pääsi kunnolla alkuun 2001. Tutkimuksen tavoitteena on osaltaan tuottaa koulutuspolitiikan tarvitsemää tietoa monikulttuurisuuden alalta. Kolmivuotisen tutkimusohjelman teemana on syrjäytyminen, eriarvoisuus ja etniset suhteet suomessa. Ohjelmassa on kaikkiaan 21 tutkimushanketta, joten kyse on merkittävästä monitieteellisestä projektista. Tutkimushankkeina ovat muun muassa maahanmuuttajanuoret Suomessa, ulkomaalaisnuoret rikoksen tekijöinä ja uhreina sekä oikeus ja etniset suhteet. Tutkimusohjelmalla pyritään vahvistamaan syrjäytymisen, eriarvoisuuden ja etnisten suhteiden tutkimusta sekä luomaan näille alueille tieteellistä perinnettä sekä saattamaan yhteen hajallaan olevaa tutkimuskapasiteettia.

Maahanmuuton lisääntyminen näkyy Suomen koulutuspolitiikassa. Sekä yleissivistävän että ammatillisen koulutuksen puolella on 1990-luvulla panostettu enenevässä määrin maahanmuuttajien opetukseen. Samalla myös kansallisten etnisten vähemmistöjen, erityisesti romanien ja saamelaiden opetuksellisia oikeuksia on parannettu. Ajankohtainen haaste ja kehitystehtävä on maahanmuuttajien henkilökohtaisten kotoutumissuunnitelmien mukanaan tuoma koulutustarve.

Opetushallitus ohjeisti vuoden 2002 lopussa yleissivistävän sekä ammatillisen koulutuksen maahanmuuttajien perusopetuksen ja velvoitti kunnat laatimaan tähän asiaan liittyen kunta- ja koulu-kohtaiset opetussuunnitelmat (Opetushallitus 2002b). Tähän liittyen kunnissa on ollut tarvetta kouluttaa opetushenkilöstöä uutta tilannetta varten. Opetushenkilökunta on joutunut myös pohtimaan ja järjestelemään käytännön opetustyötään uusia haasteita vastaavaksi.

Perusopetuslaki (628/1999) asettaa maahanmuuttajalapsen samantarvoiseksi kuin Suomen kansalaiset. Heillä on oikeus saada suomen- tai ruotsinkielinen opetusta eri tukimuotoineen, siten että he saavat toimivan kaksikielisyyden. Suomen maahanmuuttajat opiskelevat suomi tai ruotsi toisena kielellä -oppimäärän mukaan. Heillä on siis suomen- tai ruotsinkielisen suhteen eri tavoitteet kuin suomea tai ruotsia äidinkielenään opiskelevilla. Mahdollisuuksien mukaan tukiopeutusta voidaan antaa myös lasten omalla äidinkielellä. Käytännössä suomi tai ruotsi toisena kielenä -opetuksen sekä tukiopeutuksen järjestelyt ja toteutuminen vaihtelevat paljon eri kouluissa.

Tavallisessa peruskoululuokassa opiskeleville lapsille voidaan antaa oman äidinkielen opetusta 1 - 2 viikkotuntia, mikäli ryhmä ja opettaja järjestyvät. Vuonna 2000 opetusta järjestettiin 326 kunnassa yhteensä 52 kielessä 10 227 oppilaalle. Kunnilla ei kuitenkaan ole velvollisuutta järjestää oman äidinkielen opetusta. (Räty 2002, 148)

Nuorten maahanmuuttajien sopeutuminen helpottuu, mikäli he pääsevät koulutukseen ja saattavat aloittamansa opinnot loppuun. Koulussa nuorilla on mahdollisuus solmia kontakteja ikätovereihinsa ja siellä he oppivat luonnollisella tavalla suomen kieltä sekä kulttuuria. Peruskouluiän ohittamisen jälkeen Suomeen muuttaneiden nuorten on vaikea oppia suomea niin, että he selviytyisivät lukiossa

tai ammatillisissa opinnoissa. Harri Romakkaniemen (1998) tekemän selvityksen mukaan neljäsosa ammatillisessa koulutuksessa ja 11% lukioissa opiskelevista maahanmuuttajanuorista keskeytti opintonsa ensimmäisen vuoden aikana. Yleisin keskeyttämisen syy oli heikosta suomen kielen taidosta johtuvat opiskelu- ja oppimisvaikeudet.

Kieliongelmiensä lisäksi sopeutumisvaikeudet suomalaisen opetuskulttuuriin sekä vähäiset kontaktit suomalaisiin ikätovereihin vaikeuttavat maahanmuuttajien opiskelua ja sopeutumisprosessia. Oppilaitoksissa tarvittaisiin enemmän tietoa opiskelijoiden koulutustaustasta sekä entisessä kotimaassaan että Suomessa. Myös opettajat tarvitsisivat tietoa oppilaidensa edustamista kulttuureista sekä yhteiskuntajärjestelmistä (esim. Iskanius 2002). Opettajan perehtymisen oppilaan kulttuuritaustaan on katsottu parantavan oppilaan ja opettajan välistä yhteisymmärrystä. (Monika 2003)

Suomenkielen taidon puute on usein esteenä myös työikäisen maahanmuuttajaväestön työllistymiselle ja sitä kautta onnistuneelle kotoutumiselle. Niin venäjänkielisillä kuin muillakin maahanmuuttajilla on tällä hetkellä vain marginaalinen asema Suomen työelämässä. Esimerkiksi venäjänkielisistä maahanmuuttajista yli puolet on työttömänä, vaikka noin kolmasosalla on kotimaassaan suoritettu korkeakoulututkinto. Tutkintojen rinnastaminen on työlästä eivätkä työnantajat halua palkata suomea murtaen puhuvia maahanmuuttajia. Heillä on vaarana juuttua työelämän alimmille portaille, mikä ennen pitkää johtaa työelämän eriarvoistumiseen. Viranomaisen näyttämä esimerkki palkata maahanmuuttajia voisi madaltaa myös yksityisen sektorin kynnystä ottaa työhön jonkin etnisen vähemmistön edustaja. (esim. Soto 2001)

Näyttää siltä, että koulutuspolitiikka tulee olemaan hyvin keskeinen asia edistettäessä maahanmuuttajien aseman myönteistä kehitystä Suomessa. Nuorten tämänpäiväiset asenteet ovat huomispäivän aikuisten asenteita. Vaikuttamalla nuoriin vaikutetaan tulevaisuuden suomalaisen yhteiskuntaan. Kysyntää näyttää olevan käytännönläheisille lapsi- ja nuorisoryhmissä tapahtuville toiminnoille.

Maahanmuuttajien koulutuspolitiikka näyttää olevan osa valtakunnallista koulutuspolitiikkaa, mutta sen on nähty olevan vielä liian erillään valtakunnallisesta koulutuspolitiikasta, ikään kuin sen rinnalla. On esitetty vaatimuksia, että maahanmuuttajien koulutuspolitiikan tulisi olla kiinteämmin yhdessä yleiseen koulutuspolitiikkaan. Myös maahanmuuttajien runsaampi edustus käytännön opetustyössä opettajina ja koulun henkilökuntana on nähty tärkeänä asiana. (esim. Syreeni 2003)

1.4 Valtaväestö on omaksunut valtiollisesti ja etnisesti painottuneen uhkakuvien kytkeytyneen kansallisen identiteetin

Valtaväestön ja sen ulkopuolisen väestön jakoa määrittää pitkälle historiallisesti muodostuneet kollektiivista identiteettiä määrittävät tekijät. Keskeisenä kollektiivista tietoisuutta määrittävänä tekijänä on usein pidetty kansallisen identiteetin muodostumista ja sen laadullista sisältöä kussakin maassa.

Suomalaisen nationalismin kehitystä ja sen erityispiirteitä voidaan tarkastella verraten sitä yleisluontoiseen kehitykseen. Alan tutkijat ovat nähneet suomalaiselle kansalliselle identiteetille tyyppillisenä kaksi piirrettä. Ensimmäisenä on usein painotettu kansallisen identiteetin kielipainotteisuutta. Sen taustana on ollut 1800-luvulla vallinneet yhteiskuntasuhteet. Nousevan suomalaisuusliikkeen kannattajat korostivat sosiaalista oikeudenmukaisuutta ja näkivät vääränä maan kielipolitiikan ja sen sosiaaliset seuraukset. Kielikysymys konkretisoitui enemmistönä olevien alempien suo-

menkielisten yhteiskuntakerrosten oikeutettuna vaatimuksena sosiaaliseen nousuun ja hyvinvointiin. (Joenniemi 1993b, 71-72)

Toisena suomalaisen nationalismin erityispiirteenä on pidetty sitä, että toiseen maailmansotaan saakka Euroopassa yleisesti vallalla ollut kansallista erillisyyttä ja itsemääräämisoikeutta korostava nationalismi (Hobsbawm 1992, 102; Sedergren 1996, 26-27) jäi Suomessa vallitsevaan asemaan myös sodan jälkeen. Nationalismi koettiin talvisodan perusteella yhtenäistäväksi ja suojaavaksi tekijäksi ulkoista hyökkäystä ja alistamista vastaan. Kansallisuusaate yhdistyi myös demokratiaan Suomen pystyessä säilyttämään demokraattiset instituutionsa koko toisen maailmansodan ajan. Valtaosasta muusta Euroopasta poiketen Suomi jäi sekä miehittämättä että "vapauttamatta" vieraan asevoiman toimesta. Näin jäi myös syntymättä virallisesti hyväksyty liittolaisuus ja kiitollisuus vapauttajaa kohtaan. Raskaaksi koetut sotakorvaukset ja evakoiden asuttaminen edellyttivät valtion vahvaa otetta talouselämästä vuosikymmenien ajan sodan jälkeen. Neuvostoliiton kanssa käyty kahdenkeskinen kauppa nosti valtioeliitin aseman keskeiseksi myös taloudellisia päätöksiä tehtäessä. Tämä asetelma jatkui pitkälle 1980-luvulle ja kansallisen erillisyyden ja itsemääräämisoikeuden korostaminen kansallisen identiteetin yhteydessä on jatkunut myös uuden vuosituhannen puolella.

Valtionalismi loppui muualla Euroopassa toisen maailmansodan seurauksena. Suomessa valtionalismin asema vain vahvistui tuolloin. Valtaosa muusta Euroopasta liittyi kylmän sodan aikaisiin sotilas- ja kauppaliittoihin, mutta Suomi pysyi pitkään näiden syntyneiden yhteistyörakenteiden ulkopuolella. Tätä taustaa vasten voi väittää, että Suomi jäi ikään kuin "normalisoimatta" sodan jälkeen (Joenniemi 1993b, 77). Valtio ja kansakunta yhdistyvät yhä suomalaisessa ajattelussa vahvasti toisiinsa.

Ongelmallisena uuden vuosituhannen alun tilanteessa on nähty se, että kansalliseen identiteettiin liittyvä valtiota korostava historiakertomus ja vallitseva todellisuus eivät enää tue toisiaan. (Harinen 2000, 212-214.) Valtio luopui vapaaehtoisesti keskeisistä valtaoikeuksistaan Suomen liittyessä Euroopan unioniin. Tämä kaikki tapahtui juuri siinä historiallisessa tilanteessa, jossa valtiollinen olemassaolo näytti Neuvostoliiton romahduksen seurauksena turvatulta. Suomen historian tekstit kertovat valtiollista itsenäisyyttä tavoittelevasta ja itsenäisyyttä puolustavasta kansasta. Hankittu itsenäisyys paljastuu nykypolitiikan valossa pelkästään välineeksi kansakunnan läntiselle integraatiopyrkimykselle. (Joenniemi 1993a, 32.).

Uutena piirteenä kansallisen identiteetin yhteydessä on viime vuosina ryhdytty korostamaan uhkakuvien ja niiden käytön merkitystä. Civic-tutkimuksen taustaselvitykset osoittivat, että kansallinen identiteetti opetetaan ja opitaan Suomessa valtiokeskeisesti ja uhkakuviin kytkien. (Suutarinen 2000, 108)

Civic -tutkimuksen taustavaiheessa analyysi kohdistettiin opetussuunnitelmiin ja oppimateriaaleihin, jotka molemmat nähtiin voimakkaasti opetusta suuntaavina ohjeistoina. Opetussuunnitelma ja käytetyt oppimateriaalit korostivat kansallista yhtenäisyyttä. Peruskoulun yläasteella oppiaineista historia ja yhteiskuntaopissa käsiteltiin runsaimmin kansalliseen identiteettiin liittyviä sisältöjä. Sen tavoitteisiin oli myös suoraan kirjattu kansallisen identiteetin vahvistaminen (Opetushallitus 1994, 95).

Yleisesti opetussuunnitelman tarkastelun perusteella tehtiin havainto, että ruotsin- ja saamenkielinen äidinkielenopetus pyrki vahvistamaan niiden piirissä olevien oppilaiden kuulumista omiin monivivahteisiin kulttuuriyhteisöihinsä. (Suutarinen 2000, 98)

Ruotsia äidinkielenään opiskelevien opetussuunnitelma korosti puolestaan oppilaiden kotiutumista omaan suomenruotsalaiseen kieli- ja kulttuuriyhteisöön. Opetussuunnitelma suuntasi oppilaita Pohjoismaihin. Ero suomenkieliselle kohdistettuun opetussuunnitelmaan on merkittävä. Suomenkielisille tarkoitettu opetussuunnitelma ei huomioi Suomen alueen suuria kulttuurillisia ja historiallisia eroja eikä kiinnitä huomiota Suomen alueen ulkopuolella asuviin suomalaisiin. Siten voidaan perustellusti ajatella, että Suomen suomenkielisten oppilaiden identiteetti pyritään rakentamaan enemmän valtiolliselle pohjalle samalla kun toisten suomalaisten kansanryhmien identiteettiä suunnataan enemmän muun kulttuuriaineuksen ja kansainvälisten kontaktien varaan. (Opetushallitus 1994, 47-50; Suutarinen 2000, 98)

Kansallinen suurkertomus on löydettävissä selkeimmin historian oppikirjoissa. Suomen valtiollinen poliittinen historia on historian oppikirjoissa johdonmukaisesti mielenkiinnon kohteena. Suomen kamppailu itsenäisyyden saavuttamiseksi ja sen säilyttämiseksi muodostaa kerroksellisen punaisen langan. Tätä valtiollista historiaa voidaan perustellusti pitää oppikirjojen esittämänä kansallisena suurkertomuksena. (Suutarinen 2004, 181)

Venäjä nähdään oppikirjoissa hyökkääjänä ja alistajana jo autonomian ajanjaksona. Sortokaudet saavat runsaasti huomiota osakseen eikä vaihtoehtoisille tulkinnoille jää juurikaan sijaa oppikirjojen teksteissä. Oppikirjoissa Suomen itsenäisyys saavutetaan ja säilytetään kamppailulla Neuvostoliittoa vastaan. Historian kursseissa 1900-luvun suomalaisuus hahmottuu valtiollisena olemassaolotaiseluna Venäjää ja Neuvostoliittoa vastaan. Sortokaudet, bolshevikkihallituksen osallistuminen punaisten puolella vuoden 1918 sotaan, talvisota ja jatkosota sekä toisen maailmansodan jälkeinen kamppailu oikeudesta harjoittaa puolueettomuuspolitiikkaa ja itsenäistä talouspolitiikkaa ovat kaikki aiheita, jotka koskevat kansallista olemassaoloa.

Oppikirjat pyrkivät käsittelemään Suomen 1900-luvun poliittisen historian yhtenäisenä jatkumona etenkin ulkopoliittikan osalta. Ratkaisu tekee mahdolliseksi Suomen uhanalaisen ulkopoliittisen aseman esittämisen keskeisenä punaisena lankana. Huolimatta siitä, kenellä valta on Suomen itäisessä naapurimaassa ollut, on naapurimaan toiminta uhannut Suomen rauhantilaa, sisäistä kehitystä tai kansallista olemassaoloa. Sankaruus Suomen historiassa on ollut mahdollista saavuttaa sotilaallisilla hyveillä tai ulkopoliittisten kriisien hallinnalla. Historiallisen avaintapahtumana 1900-luvun kursseissa voidaan pitää itsenäisen Suomen syntyä, itsenäisyyden ja demokraattisen valtiomuodon säilyttämistä vuosisadan aikana. Käsitystä Suomen uhanalaisesta ulkopoliittisesta asemasta vahvistaa liittolaisten puuttuminen. Yhteenvetona voidaan todeta, että kirjat korostavat Suomen turvallisuuspoliittista yksinäisyyttä. (Suutarinen 2000, 99-110)

Oppikirjat tuovat esiin kansallisen identiteetin "ethnos" -sisältöä, mutta jättävät "civic" -sisällön demokratioineen ja lainsäädäntöineen miltei huomiotta. Oppimateriaalit välittävät etupäässä kuvaa yhtenäisestä, erikoisesta ja syrjässä asuvasta kansasta, vaikka opetussuunnitelma velvoittaa käsittelemään alueellisia ja paikallisia erityispiirteitä. (Opetushallitus 1994, 95)

Kuva erikoisesta ja syrjäisestä kansasta elää oppikirjateksteissä. Niissä ruokitaan kuvaa syrjässä asuvasta pienestä, maailman luterilaisimmasta kansasta, jonka kieltä on vaikea oppia ja jonka valtiollinen historia on muusta maailmasta erillistä vaeltamista kriisin ja uhanalaisen rauhan välillä. Näin oppikirjat jatkavat osin jo 1800-luvulla rotuoppien tukemana luotua perinnettä korostamalla suomalaisuuden erillisyyttä (vrt. Kemiläinen 1993). Ainakin jossain määrin tekstien sisältö saa myös vastakaikua oppilailta. Kun peruskoulun 8. luokkalaisilta kysyttiin "Finland" -sanana merkitystä, noin 30 % piti annetuista vaihtoehdoista "loppua ja lopun maata" oikeana vaihtoehtona. Yksikään toinen vaihtoehto ei saanut enempää kannatusta (Suutarinen 2000, 114).

Suomenkielisille oppilaille tarkoitetut oppikirjatekstit ovat johdonmukaisia välttäänsä etnisiä kuvauksia. Suomenkielisten alueiden etnisiä ja historiallisia eroja ei ole haluttu sisällyttää kouluopetukseen osin sen takia, että kouluopetuksen tehtävänä on pidetty valtakunnan yhtenäisyyden lisäämistä snellmanilais-fennomaanisen perinteen hengessä (Alapuro & Stenius 1987). Näin Suomen suomenkielisten nuorten kollektiivinen identiteetti kytketään valtioon. Vaihtoehtoisille kollektiivisille kohteille ei tarjota opetussuunnitelmallista perustetta eikä tiedollista sisältöä. Voidaan väittää, että Suomen suomenkielisten kulttuurinen ja etninen identiteetti on pyritty korvaamaan valtiollisella identiteetillä (vrt. Anttila 1997, 110-112).

Tutkimustulokset viittaavat siihen, että nuoret myös omaksuvat historian opinnoissaan käsityksen Venäjän ja Neuvostoliiton uhkasta Suomea kohtaan: nuorista tieto-osassa parhaiten menestyneen neljäsosan oppilaista 73 % hyväksyi väittämän, että Venäjä tai Neuvostoliitto on historiassa ollut jatkuva uhka Suomen itsenäisyydelle. Muista oppilaista tämän väittämän hyväksyi 57 %. (Suutarinen 2001, 387)

Tutkimustuloksissa näkyy, että peruskoulun päättövaiheessa olevat suomalaisnuoret olettavat valtion omistavan valtaosan pankeista ja lehdistöstä (Suutarinen 2000, 109). Koska omistuksen jakautumista ei käsitellä oppimateriaaleissa, niin on ymmärrettävää, että oppilaat jäävät valtion asemaa korostavan yhteiskunnallisen opetuksen vaikutuksesta myös siihen käsitykseen, että valtiolla olisi todellista enemmän sananvaltaa talouselämässä. Kansallinen yhtenäisyys ulottuu nuorten ajattelussa siten oppikirjojen tarjoamaa yhtenäisyyskuvaa pidemmälle kattaen omistuksen sekä myös taloudellisen- ja mediavallan käytön.

Civic-tutkimuksen päätulosten mukaan (Torney-Purta et al. 2001) suomalaisnuoret ovat luottavaisia kansakuntaa kohtaan. Sen sijaan etnisesti ennakkoluuloiset tai rasistiset ajatukset näyttävät kasvattaneen suosiota nuorten keskuudessa. Ilmiötä on pyritty selittämään nuorten tiukoilla elinolosuhteilla. Näiden selitysten mukaan arkipäivän epävarmuus ajaa nuoret hakemaan turvaa rasistisista järjestöistä tai sellaisesta yhteisöllisestä toiminnasta, jossa on rasistisia aineksia. Etenkin poikien on todettu suhtautuvan penseästi maahanmuuttajien oikeuksia kohtaan. (Suomen Akatemia 1999, 24; Jaakkola 1995; Suutarinen 2002, 38-44).

Tutkimustulosten pohjalta voidaan perustellusti väittää, että kansallisen identiteetin opetus rakentuu yhä valtionalistiselle pohjalle ja "uhatun kansakunnan" myyttiä pidetään yhä yllä. Suomalaiset esitetään suomenkielisissä oppikirjoissa yhtenäisenä kansana, jonka kohtalo sidotaan valtioon. Oppikirjoissa ei kerrota juurikaan Suomen eri kansanryhmistä. Kansalliseen identiteettiin kytkeytyy yhä itäinen uhkakuva ja epäluottamus toisia kansallisia ryhmiä kohtaan. Tällä uhkan kautta hahmotettavalla kansallisella identiteetillä on yleinen hyväksyntä ja miltei vuosisatainen historia (Karemaa 1998).

1.5 Valtaväestön ulkopuolisen nuorison koulujärjestelyt Jyväskylässä

1.5.1 Koulunkäynti on keskittynyt tietyille kouluille

Tässä tutkimuksessa Jyväskylää on käytetty esimerkkinä opetuksen toteuttamisesta paikallisella tasolla. Ensimmäinen maahanmuuttajille tarkoitettu opetusryhmä aloitti kaupungissa toimintansa syksyllä 1992 Cygnaeuksen ala-asteella. Koska Jyväskylä tuolloin sitoutui ottamaan joka vuosi kiinteän määrän pakolaisia vastaan ja koska maahanmuutto muutenkin on viime vuosina lisääntynyt, on maahanmuuttajaopetuksen määrä moninkertaistunut kaupungissa vuosituhannen vaihteessa.

Elokuussa 2002 Jyväskylässä toimi kuusi vastaanottoryhmää. Maahanmuuttajaoppilaiden valmistavan opetuksen ryhmien määrä näyttää kasvavan edelleen.

Suomenkieliset maahanmuuttajaluokat edistävät oppilaan integroitumista suomalaiseen yhteiskuntaan ja valmistavat häntä siirtymään perusopetukseen. Lisäksi opetuksella pyritään ylläpitämään ja edistämään oppilaan oman äidinkielen hallintaa ja oman kulttuurin tuntemusta. (Opetushallitus 2002a)

Valmistavaan opetukseen osallistuvalla oppilaalla on oikeus saada opetusta vähintään 450-500 tuntia ennen siirtymistään perusopetusta antavaan ryhmään. Oppilaalla on oikeus siirtyä perusopetukseen välittömästi, kun hänen edistymisensä sitä edellyttää. Niinpä kaupunkimme kouluissa opiskelee tällä hetkellä satoja maahanmuuttajalapsia integroituneena perusopetuksen ryhmiin. Cygnaeuksen koulussa opiskeli 2002 keväällä 83 ei-suomenkielistä lasta. Valtaosa yleisopetukseen siirtyneistä jyvaskyläläisistä maahanmuuttajalapsista opiskelee Kuokkalan, Huhtasuon ja Keskustan alueen kouluissa.

Jyväskylässä annetaan opetusta englanninkielisillä luokilla englantia kotikielenään puhuville lapsille. Cygnaeuksen koulu huolehtii 7-12-vuotiaiden opetuksesta (luokat 1-6) ja Voionmaan koulu 12-15-vuotiaiden opetuksesta (luokat 7-9). Opetuskieli näillä luokilla on englanti, mutta tarkoituksenmukaisuussyistä esimerkiksi taide- ja taitoaineissa opetusta voidaan antaa myös suomeksi. Oppilaille opetetaan myös suomea. Vapautus ruotsin kielestä on useiden vieraskielisten oppilaiden kohdalla näissä luokissa perusteltua. (Cygnaeuksen koulun opetussuunnitelma, 2001)

Maahanmuuttajaoppilaalla on oikeus saada suomi toisena kielenä opetusta kolmen vuoden ajan perusopetuksen lisäksi. Koska maahanmuuttajalapsen sijoittuvat melko hajalleen kaupungin eri kouluille, tämän opetuksen saaminen on kaupungissa laadullisesti melko erilaista. Cygnaeuksen koulu on ainoa kaupungin kouluista, jossa opetusta antaa aineen opettamiseen pätevä suomi toisena kielenä opettaja. Muilla kouluilla opetusta antavat pääosin luokanopettajat tukiovetuksena.

Maahanmuuttajaoppilaiden vastaanotto-opetus huolehditaan Jyväskylässä pääosin niin sanottuina pätkätöinä. Vaikka valmistavaa opetusta on jo useamman vuoden ajan annettu useammassa ryhmässä kymmenille oppilaille ja kaupunki on sitoutunut ottamaan vuosittain 50 kiintiöpakolaista vastaan, Jyväskylään on perustettu vasta kaksi vastaanottoluokkaa opettavan erityisluokanopettajan virkaa. Keväällä 2003 perustettiin ensimmäinen suomi toisena kielenä opettajan virka Jyväskylään. Kyseistä opetusta on annettu luokilla 1-6 ja 7-9 vuodesta 1992. Nyt perustettu virka täytetään luokilla 7-9. Luokkien 1-6 opetus jatkuu edelleen tilapäisjärjestelyinä.

1.5.2 Vieraskieli äidinkielenä-opetuksesta huolehditaan

Lukuvuonna 2001-2002 Jyväskylässä oli toiminnassa kaiken kaikkiaan 14 oman äidinkielen opetusryhmää (venäjä, kurdi, dari, farsi, thai, arabia, turkmeeni, hollanti/flaami, viro, saksa, espanja, ruotsi, bosnia ja kiina). Venäjä on suurin ryhmä. Sitä opiskelee noin 60 oppilasta. Kaiken kaikkiaan oppilaita eri kieliryhmissä on useita satoja. Jokaiseen kieleen on valmistunut tai on valmisteilla oma opetussuunnitelma, joskin opetussuunnitelmatyö jatkuu vielä edelleen. Valmiita opetussuunnitelmia Jyväskylässä löytyy venäjän, arabian, espanjan, kurdin, farsin ja thain kieleen (Haastattelu, Patrikainen 2003). Netissä olevasta Cygnaeuksen koulun opetussuunnitelmasta löytyy englanninkielisen opetuksen opetussuunnitelma ja venäjän kielen opetussuunnitelma.

Englanninkielinen opetus tapahtuu koulupäivän aikana. Myös erilliset venäjän tunnit ovat Cygnaeuksen koululla opiskelevilla venäjää kotikielenään puhuvilla lapsilla koulupäivän aikana. Muu vieras kieli äidinkielenä opetus tapahtuu iltapäivisin varsinaisten oppituntien ulkopuolella. Kyseinen järjestely on tehty siksi, että useimmat oppilaat käyvät koulua muissa kaupungin kouluissa kuin Cygnaeuksen koululla. Vieras kieli äidinkielenä on keskitetty Cygnaeuksen koululle koulun keskeisen sijainnin takia. Oppilaat tulevat vieras kieli äidinkielenä tunneilleen eri kouluilta varsinaisen koulupäivänsä jälkeen. Kyseinen järjestely johtaa kuitenkin siihen, että oppitunnit ovat sangen erillinen ja ehkä raskaskin osa oppilaiden koulupäivää. Vieras kieli äidinkielenä opettajat eivät myöskään integroidu kiinteäksi osaksi Cygnaeuksen koulun opettajakuntaa, koska he eivät työskentele koululla muiden opettajien kanssa samaan aikaan. (Patrikainen 2003)

2 Tutkimustehtävä ja aineisto

2.1 Tutkimuksessa käytettyjä käsitteitä ja niiden määrittämiä

2.1.1 Eri tavat suhtautua vähemmistöihin

Tässä tutkimuksessa valtaväestön ulkopuolisista nuorista käytetään käsitettä vähemmistönuoret. Sosiaalipoliittinen tutkimus erittelee kaksi eri tapaa suhtautua vähemmistöihin. Keskeiseksi tarkasteluissa nousevat vähemmistö- ja valtaväestökulttuurien väliset kulttuurierot. Kaija Matinheikki-Kokko (1994, 85-88) esittelee suhtautumistapoja ja seuraavalla tavalla:

Universalistisen suuntauksen mukaan etnisten vähemmistöjen ongelmia tarkastellaan ja käsitellään samalla tavalla kuin valtaväestönkin vastaavia ongelmia. Erillispalvelujen antamista vähemmistöille pidetään näitä ryhmiä leimaavina toimenpiteinä. Erillisten palvelujen antamisen sijaan korostetaan kansalaisten samanlaista kohtelua. Näin meneteltäessä uskotaan kaikkien kansalaisten tasa-arvoisuuden lisääntyvän ja palvelut kohdentuvat silloin tasa-arvoisesti kaikille.

Myönteisen eriyttämisen suuntaus vaatii eriyttämistä ja vaihtoehtoisia toimintamalleja etnisten vähemmistöjen epätasa-arvoisen aseman korjaamiseksi. Samanlaisen kohtelun sijasta tulee kehittää vähemmistöjen tarpeista lähteviä vaihtoehtoisia organisaatio- ja palvelutoimenpiteitä. Lisäksi pyritään vaikuttamaan yhteiskunnan rakenteelliseen eriarvoisuuteen esimerkiksi koulutukseen ja työelämään suunnatuilla tukitoimilla. Tästä eriyttämisen lähtökohdasta katsoen universalistinen suuntaus johtaa etnisten vähemmistöjen sulautumiseen tai syrjäytymiseen, sillä näkemyksen mukaan vähemmistöjen avun tarpeet poikkeavat valtaväestön tarpeista.

Edellä kuvattuja universalistista suuntausta ja myönteisen eriyttämisen suuntausta voidaan tarkastella myös useampivaiheisena kehityskulkuna. Matinheikki-Koko (1994) on esitellyt teoksessaan Denneyn (Denney 1983; Ely & Denney 1987) neljän kohdan mallin.

Universalistista suuntausta Denneyn mallissa edustaa *kulttuurisesti tiedostamaton lähestymistapa*. Malli perustuu valtaväestön kulttuuriin ja ihanteisiin, eikä huomioida eri kulttuurien erilaisuutta. Yhteiskunnan tarjoamat julkiset palvelut on tarkoitettu kaikille ja yksilöllä on oma vastuu hyvinvoinnistaan. Palveluiden tarjonnassa ei kuitenkaan huomioida etnisten vähemmistöjen erilaisista kulttuureista johtuvaa kyvyttömyyttä käyttää palveluja. Suuntaus korostaa samanlaisuutta tasa-arvon edellytyksenä ja ihmisiä pidetään samanarvoisina vain, jos he eivät ole erilaisia. Tavoite onkin sulauttaa etniset vähemmistöt valtakulttuuriin ja maan tavoille. Esimerkkinä tällaisesta lähestymistavasta ja vähemmistöpolitiikan mallista on Englannin 1950-luvun politiikka.

Liberaalipluralistinen lähestymistapa pitää tärkeänä ihmisten keskinäisen suvaitsevaisuuden ja erilaisuuden hyväksymisen merkitystä. Etnisyyttä ja kulttuurin merkitystä ymmärretään. Käytännössä enemmistö kuitenkin päättää, mitä kulttuurista erilaisuutta halutaan säilyttää. Etniset vähemmistöt huomioidaan yksittäisin tukitoimin julkisessa palvelussa. Usein etninen erilaisuus kuitenkin jää yksilöllisyyden, samanlaisuutta edellyttävän samanarvoisuuden tai yhteisen hyvän varjoon. Sulauttamisen asemesta liberaalipluralismi on integraation kannalla. Tämän tyylin vähemmistöpolitiikkaa harjoitettiin esimerkiksi Ruotsissa 1970-luvulla.

Kulttuuripluralistisessa lähestymistavassa myönteinen eriyttäminen on etnisten vähemmistöjen kulttuuristen erityispiirteiden huomioimista ja niiden näkemistä keskeisenä tekijänä ryhmien hyvinvoinnin turvaamisessa. Etnisten yhteisöjen muodostamien omien tukiverkostojen merkitys ymmärretään ja kulttuurien mukaisten palvelujen järjestämistä tuetaan. Myös etnisten vähemmistöjen edustajien palkkaaminen näihin töihin nähdään tärkeänä. Kulttuuripluralismi merkitsee myös kulttuurista relativismia eli etnisten vähemmistöjen arvoja ei tule arvioida pelkästään valtaväestön arvoasetelmista käsin. Tällainen kulttuurin ja nimenomaan monikulttuurisuuden korostaminen on tyypillistä esimerkiksi Yhdysvaltojen, Kanadan ja Australian vähemmistöpolitiikassa ja sitä kutsutaankin monikulttuuripolitiikaksi.

Strukturalistinen lähestymistapa kritisoi yhteiskunnan rakenteellisten tekijöiden ylläpitämää etnisten vähemmistöjen eriarvoisuutta, jota esiintyy esimerkiksi työmarkkinoilla, koulutuksessa, terveydenhuollossa ja sosiaalihuollossa. Strukturalistien mielestä kulttuuripluralismi painottuu liikaa asenteiden tasolle, kun taas strukturalismi korostaa yhteiskunnan epätasa-arvoisten rakenteiden ja sitä kautta taloudellisen eriarvoisuuden poistamista. Keskeinen vähemmistöjä yhdistävä tekijä on köyhyys ja heikot elinolosuhteet. Etnisten yhteisöjen omaa valtaa ja vaikutusmahdollisuuksia köyhyyden ja heikkojen elinolosuhteiden poistamiseen tulee lisätä. Etnisyyteen perustuvan eriarvoisuuden poistaminen ja antirasistisen politiikan tuottaminen on strukturalistisen suunnan keskeisin pyrkimys. Strukturalistisia ajatuksia on esiintynyt erityisesti Englannissa ja Yhdysvalloissa 1980-luvulta alkaen, mutta vähemmistöpolitiikka on kuitenkin aina hallitsevan ryhmän luomaa, joten strukturalistisen politiikan käytännön toteutus on ollut ongelmallista. (Matinheikki-Kokko 1994, 85-89.)

Käsitettä monikulttuurisuus on Suomessa alettu käyttää aktiivisemmin vasta 1990-luvulla. Sisällöltään käsite on vakiintumaton ja eri yhteyksissä sen merkitys vaihtelee. Yksinkertaisimmillaan monikulttuurisuuden nähdään merkitsevän sitä, että maassa asuu suomalaisten lisäksi muita etnisiä ryhmiä, kuten esimerkiksi venäläisiä, virolaisia, bosnialaisia ja somaleja. Tämä käsitys kuitenkin sisältää vain pintatason, ei käsitteen syvempiä merkityksiä. Monikulttuurisuuden näkeminen yksinkertaistettuna pintatasona saattaa johtua osin käsitteen runsaasta käytöstä viime vuosina. On ollut muotia puhua monikulttuurisesta Suomesta, monikulttuurisesta koulusta jne. (Sihvola 2004, 230)

Monikulttuurisuuden syvempien merkitysten esittely ja käsittely yhteiskunnassa vallitsevana eri kulttuurien tasa-arvoisena olemassaolona on kuitenkin jäänyt Suomessa vähemmälle. Tällä syvemmällä käsitteen tasolla ei monikulttuurisuudesta muuna kuin tavoitteena voitaisi Suomessa puhua. Paljosta kirjoittelusta on kuitenkin se hyöty, että monikulttuurisuutta on Suomessa käsitelty pääosin positiivisena asiana; se on nähty hyvänä ja rikastuttavana piirteenä yhteiskunnassa. Koska monikulttuurisuus kuitenkin pääosin on omaksuttu pintatasolla, käyttävät useat alan tutkijat monikulttuurisuuden asemesta termejä "kulttuurienväläinen kohtaaminen" tai "kulttuurienväläinen viestintä" tai yksinkertaisesti "kulttuurien kohtaaminen". Kuitenkin myös näiden termien käyttö luo omat hankaluutensa, jotka liittyvät "kulttuuri"-sanan monimerkityksellisyyteen. Tällöin itse ydin eli etnisyyden ja erilaisuuden huomioiminen kulttuurien välillä jää helposti huomioimatta. Monikulttuurinen ajattelutapa on vaikuttanut lainsäädäntöön Yhdysvalloissa, Kanadassa ja erityisesti englanninkielisissä maissa sekä Hollannissa, Saksassa ja Skandinaviassa (Sihvola 2004, 231).

Monikulttuurisuuden kannattajat katsovat, että sen tulee limittyä halki koko yhteiskunnan. Sekä valtaväestön että vähemmistöjen kulttuurit on huomioitava tasa-arvoisina. Kulttuurien välisen suhteen tulee olla kaksisuuntainen: sekä enemmistö että toisaalta vähemmistö ovat valmiit toistensa aktiiviseen huomioonottamiseen (Lumiaro 1995, 32). Syvän tason monikulttuurisuus merkitsisi siten enemmän kuin pelkkä integraatio, joka ensisijassa merkitsee yhdensuuntaista valtayhteisön vähemmistöille antamaa demokraattista sopeutumismallia. Monikulttuurisuus merkitsisi yhteiskunnan perustaviin rakenteisiin puuttumista, jolloin kulttuuripluralistiset ajattelu- ja toimintatavat muuttuisivat strukturalistisempaan suuntaan.

Suhtautuminen maahanmuuttoon, noudatettuun vähemmistöpolitiikan malliin, integraatiopyrkimykseen tai monikulttuurisuuteen on riippuvaista asenteista. Magdaleena Jaakkola on tutkinut viime vuosikymmeninä Suomen maastamuuttoa ja maahanmuuttoa. 1990-luvun kuluessa tutkimukset osoittavat selkeästi suomalaisten asenteiden ulkomaalaisia ja maahanmuuttoa kohtaan kiristyneen. Uusia maahanmuuttajia Suomeen halutaan vähemmän ja täällä jo oleville ei haluta turvata samantasoista elintasoja kuin suomalaisille. Myöskään poliittista valtaa, lähinnä äänioikeutta, ei ulkomaalaisille olla valmiita antamaan. Tosiasiallisen tasa-arvon ja hyvinvoinnin saavuttaminen vaatisi myönteistä erityiskohtelua (vrt kulttuuripluralistinen lähestymistapa), mutta suomalaiset eivät ole valmiita edes muodolliseen tasa-arvoon. Myönteisimmin suomalaiset suhtautuvat kielellisten oikeuksien antamiseen maahanmuuttajille, eli Suomessa kannatetaan ulkomaalaisten äidinkielistä opetusta. (Jaakkola 1995, 95-97)

Suomalaisen yhteiskunnan monikulttuuristuminen vaatii erityishuomion kiinnittämistä asenteisiin. Työskentely asenteiden muuttamiseksi on kuitenkin ollut vähäistä ja esimerkiksi kansainväliset EU:n kampanjat muukalaisvihaa ja rasismia vastaan eivät ole toimineet Suomessa kovin hyvin. Asennekasvatus on pitkän aikavälin toimintaa ja vaatii onnistuakseen yhteiskunnan eri tahoilta tulevaa tukea. Tämän hetken virallinen Suomi ei kuitenkaan puutu vähemmistöasioihin, vaan linjana on ollut vaikeneminen.

Asenneasiaa on toki Suomessa käsitelty esimerkiksi Uudenmaan lääninhallituksen ja Helsingin, Espoon ja Vantaan kaupunkien taholla. Kaupungeissa toteutettiin vuoden 1996 aikana projekti, jonka tarkoituksena oli lisätä julkisen sektorin työntekijöiden tietoa ja tiedostamista sekä taitoa ehkäistä etnisestä alkuperästä johtuvaa syrjintää. Projektin anti kerättiin raportiksi "CARP - rasismia vastaan pääkaupunkiseudulla". (Iduozee & Laaksonen & Liinasuo 1996)

Monikulttuurisuuden edistämistä haittaa usein rakenteellinen diskriminaatio: kaikkia yhteiskunnan tärkeimpiä instituutioita hallitaan tietyillä tavoilla, määräyksillä ja säädöksillä, virallisilla tai epävirallisilla, joiden juuret ovat yhteiskunnan valtakulttuurissa. Kuten paremmin ihmiset tuntevat nämä määräykset ja säädökset, sitä helpompi heidän pääsynsä näihin instituutioihin on. On selvää, että valtaväestöllä on paremmat edellytykset ja kyky hallita näitä asioita. Rakenteellisen diskriminaation tunnistaminen on vaikeaa ja usein julkiset viranomaiset pitävät eron tekemistä valtayhteisön ja siirtolaisyhdyskuntien välillä syrjintänä. Tällöin korostetaan hallituksen politiikan olevan samaa kaikille kansalaisille, mutta samalla rakenteellisen diskriminaation haitat jäävät huomioimatta. (Pakolais- ja siirtolaisuusasiain neuvottelukunta 1995, 14-15.)

2.1.2 Sopeutumis- ja sopeuttamiskäsitteet

Maahanmuutto- ja integraatiokysymyksiä on tutkittu paljon myös sosiaalipsykologiassa. Sen näkökulma asiaan on ihmis- ja yksilökeskeisempi kuin sosiaalipolitiikan, joka keskittyy yhteiskunnan rakenteisiin.

Elina Ekholmin mukaan siirtolaistutkimuksen keskeisin teema on, mitä tapahtuu kun eri kulttuureihin kuuluvat ihmiset kohtaavat. Kohtaamisessa on mukana kaksi osapuolta, mutta tutkimus on kuitenkin kohdistunut pääosin maahanmuuttajiin ja heidän tasapainoiluunsa oman kulttuurin arvojen ja uuden valtakulttuurin arvojen välillä. Kulttuurien kohtaaminen johtaa integraatioon, joka on Ekholmin mukaan yksi sosiaalitieteiden vaikeimmin määriteltävistä termeistä. Integraatio voidaan tulkita kahdella tavalla: joko eri osista koostuvan järjestelmän sisäisenä koheesiona tai ulkopuolisten osien järjestelmään liittymisenä. Kun on kyse siirtolais- ja etnisyytutkimuksesta on integraatio-prosessissa kaksi osapuolta eli valtayhteisö, jota pidetään kokonaisuutena ja osana pidettävä maahanmuuttaja ja hänen etninen yhteisönsä (Ekholm 1994, 9-14).

J.W. Berry on yksi tunnetuimmista integraatio-teoreetikoista. Hän tarkastelee yksilön integroitumista akkulturaatiota kautta. Akkulturaatiolla tarkoitetaan vähintään kahden autonomisen ryhmän kohtaamista ja jommassakummassa ryhmässä tapahtuvia muutoksia ryhmien välisen kontaktin vaikutuksesta. (Ekholm 1994, 11-12.)

Berryn malli on nelikenttä (asetelma 1). Se sisältää maahanmuuttajan oman identiteetin ja kulttuurin säilyttämisen tärkeyteen liittyvät vaateet sekä valtayhteisön ja oman yhteisön välisen yhteyden ylläpitämisen tärkeyteen liittyvät tarpeet. Nämä tekijät ristiintaulukoimalla muodostuu neljä erilaista tapaa suhtautua kulttuurien kohtaamiseen yhteiskunnassa. Vaihtoehdot ovat integraatio, sulautuminen eli assimilaatio, eristäytyminen eli separaatio ja syrjäytyminen eli marginaalisuus. (Berry 1992, 278; Ekholm 1994, 12-13).

Asetelma 1. Berryn akkulturaation nelikenttä

	Oman identiteetin ja kulttuurin säilyttäminen tärkeää		
		<i>kyllä</i>	<i>ei</i>
Ryhmien välisten suhteiden ylläpito tärkeää	<i>kyllä</i>	integraatio	sulautuminen
	<i>ei</i>	eristäytyminen	syrjäytyminen

Integraatio kuvaa tilannetta, jossa maahanmuuttaja pystyy säilyttämään oman kulttuuri-identiteettinsä ja yhteyden etniseen taustayhteisöönsä, mutta kykenee myös samalla luomaan suhteen uuteen valtayhteisöönsä. Sulautuminen on seurausta oman kulttuuri-identiteetin heikkenemisestä ja yhteyden menettämisestä omaan taustayhteisöön, jonka valtayhteisö ja sen arvot korvaavat. Eristäytyminen merkitsee vähemmistöryhmän elämää valtayhteisön ympäröimänä siten, että valtayhteisön kanssa ei pyritä kontaktiin, vaan oman yhteisön piiri ja sen arvot ovat ensisijaisia. Syrjäytyminen on tila, jossa yksilö on sekä oman yhteisönsä että valtayhteisön ulkopuolella. Vaihtoehdoista integraatio nähdään suotuisimpana vaihtoehtona.

Nelikenttä on kuitenkin vain malli, eikä yksilöä voida yksiselitteisesti siihen sijoittaa. Eri elämänalueesta riippuen maahanmuuttajan arvot vaihtelevat: on perheen arvot, jotka vaikuttavat henkilökohtaisissa valinnoissa ja toisaalta on valtayhteisön arvot, jotka yksilö saattaa omaksua esimerkiksi työyhteisössään. Berryn mallia pidetään kuitenkin käyttökelpoisena erityisesti tutkittaessa valtayhteisön politiikkaa ja valtayhteisön poliittisia, taloudellisia ja sosiaalisia toimia siinä suhteessa, mitä vaihtoehtoa ne vahvistavat. (Ekholm 1994, 12-14)

Akkulturaatiota ja integraatiota ei pidä käsitellä tiloina, vaan prosesseina, joihin vaikuttavat niin yhteiskunnalliset kuin yksilölliset tekijät. Yhteiskunnan kannalta keskeisiä tekijöitä ovat maan historiallinen, sosiaalinen ja taloudellinen tilanne. Maan historia maahanmuutto- tai maastamuutto- maana, etnisten vähemmistöjen koko ja asema sekä valtakulttuurin asenteet vähemmistöjä kohtaan ovat olennaisia tekijöitä integraation onnistumisen kannalta. Samat tekijät vaikuttavat myös siihen, millaista vähemmistöpolitiikkaa maa harjoittaa. (Ekholm 1994, 20.) Periaatteessa akkulturaatiossa ja integraatiossa molempien osapuolten tulisi vaikuttaa toisiinsa, mutta ainakin pienten vähemmistöjen kohdalla niiden vaikutus valtakulttuurin muuttamiseen on marginaalista.

Integraation toteutumisen aste ja sen arvioiminen on hankalaa. Integraation käsitteen jakaminen kolmeen eri osa-alueeseen mahdollistaa kuitenkin jonkinlaisen arvioinnin suorittamisen. Ekholmin (1994, 18-19) mukaan integraatiota voidaan arvioida kolmesta eri näkökulmasta:

- Asenteellinen integraatiota arvioitaessa tutkitaan, miten maahanmuuttajat ovat omaksuneet valtakulttuurin arvoja ja mikä merkitys vähemmistön arvoilla on puolestaan ollut valtakulttuurille.
- Rakenteellista integraatiota arvioitaessa tutkitaan vähemmistöryhmän jäsenten valtakulttuurissa saavuttamaa taloudellista, poliittista ja sosiaalista asemaa.
- Vähemmistöryhmän sisäisen integraation tarkastelu puolestaan osoittaa, millainen yhtenäisyys ja solidaarisuus vallitsee vähemmistöryhmän sisällä.

Karmela Liebkind (1994, 27-28) tarkastelee puolestaan akkulturaatio-prosessia yksilön etnisen identiteetin kannalta. Keskeisiksi tekijöiksi nousevat silloin suhtautumistapa itseän, toisiin omaan etniseen ryhmään jäseniin, muiden vähemmistöjen edustajiin sekä enemmistöryhmän jäseniin. Suhtautumistavan positiivisuudesta tai negatiivisuudesta riippuen yksilö käy läpi eri vaiheita:

1) *Konformisuusvaiheessa* yksilö alistuu valtakulttuurin ylivoimaan. Kaikki enemmistökulttuuriin liittyvä nähdään tuolloin hyvänä ja omaan kulttuuriin liittyvät asiat pahana. Seurauksena on huono itsetunto ja pyrkimys välttää omaan etniseen ryhmään jäseniä. Berryn nelikentässä tämä vaihe vastaa sulautumisen vaihtoehtoa.

2) *Ristiriitavaiheessa* oleva yksilö ei pysty kokonaan sulattamaan valtaväestön aliarviointia omaan kulttuuriin kohtaan. Henkilö on tietoinen, että sekä valtakulttuurin että hänen omassa kulttuurissaan on hyvät ja huonot puolensa.

3) *Uppoutumisvaihe* merkitsee vain omaan kulttuuriin hyväksymistä ja kaiken valtakulttuurin kulttuuriin liittyvän torjumista. Tuolloin suhtautuminen valtakulttuurin jäseniin on vihamielistä ja epäluuloista. Yksilön oma itsetunto on hyvä ja hän on ylpeä taustastaan. Tämä vaihe muistuttaa Berryn nelikentän eristäytymisen vaihtoehtoa. Uppoutumisvaihe on psyykkisesti rasittava ja usein se on vastareaktio konformisuusvaiheen valtakulttuurin kokonaisvaltaiselle ihannoinnille.

4) *Itsetutkiskeluvaiheelle* on ominaista, että yksilö alkaa tarkastella kriittisesti myös omaan ryhmäänsä tiettyjä piirteitä ja ominaisuuksia. Ryhmäsolidaarisuus ei ole enää ainoa oikea vaihtoehto, vaan myös henkilökohtaisen riippumattomuuden tarve kasvaa. Tällöin yksilö alkaa huomioida myös valtakulttuuriin liittyviä hyväksyttäviä asioita.

5) *Bikulturalismin vaihe* merkitsee sisäisen varmuuden saavuttamista. Tälle vaiheelle tunnusomaisia piirteitä ovat sekä enemmistökulttuurin että vähemmistökulttuurin eri osien arvostaminen ja hyvän itsetunnon saavuttaminen siten, että yksilö on ylpeä juuristaan, mutta tietoinen myös omasta itsenäisyydestään ja riippumattomuudestaan. Berryn nelikentistä tätä muistuttaa integraation vaihtoehto.

Edellä kuvatut vaiheet eivät kuitenkaan Liebkindin mukaan etene aina suoraviivaisesti. Yksilön elämäntilanne vaikuttaa suhtautumistapaan. Akkulturaation ja integraation luonteeseen kuuluu aina prosessinomaisuus. Tilanne muuttuu koko ajan eikä edes tavoitteena voida pitää staattisuuden saavuttamista.

Iskanus (2002) on tarkastellut etnisen ryhmän olemassaoloa ja sen sopeutumista valtakulttuuriin identiteetti-käsitteen kautta. Hän lähtee identiteetti-käsitteen pohtimisessaan liikkeelle konstruktivistisesta identiteettinäkemystä. Sen mukaan etnisyyttä ja identiteettiä nähdään prosessina. Kyseessä on enemmänkin kollektiivinen kuin yksilöllinen prosessi. Ryhmän yhteenkuuluvuuden perusteena voi olla sosiaalinen, alueellinen tai biologis-geneettinen alkuperä, minkä perusteella ryhmä erottuu sosiaalisesti ja poliittisesti muista ryhmistä. Ryhmään kuulumisen ei kuitenkaan ole tänäkään näkökulman perusteella itsestänselvyys, vaan se määritellään muuttuvien kriteerien perusteella, jolloin joskus tärkeimpänä voi olla yhteinen alkuperä, joskus taas kulttuuristen piirteiden kuten kielen säilyminen tai tulevaisuuden odotukset.

Kieli ja kulttuuri ovat vieraskielisen väestön yhteenkuuluvuuden tunteen muodostumisen kannalta useimmiten vaikuttavimmat tekijät. Suurin osa varsinkin ensimmäisen polven maahanmuuttajista haluaa säilyttää oman kielensä ja kulttuuriset tapansa ja tottumuksensa, mutta on vaikeampi arvioida, mitkä tekijät ovat merkityksellisiä lapsina muuttaneilla ja tänne syntyneillä. Kieli opitaan ensisijaisesti vuorovaikutuksessa perheen ja lähiympäristön kanssa. Maahanmuuttajalapsilla perheen kieli on useimmiten eri kuin heidän lähiympäristönsä; päiväkodin tai koulun kieli. Toimivan kaksikielisuuden kehittyminen on mahdollista, jos perhe tukee oman äidinkielen oppimista aktiivisesti leikkimällä ja harjoittelemalla. Pelkkä kielellä puhuminen on kuitenkin liian vähän. Kotikielen kokonaisvaltainen kehittyminen vaatii koulun tuen. Vanhempien asenteista riippuu paljon, miten lapsi suhtautuu omaan äidinkieleensä ja sen opiskeluun. (Iskanus 2002)

Konstruktivistinen lähestymistapa korostaa kielen merkitystä avainsymbolina identiteettikeskusteluissa. Kielen tärkein merkitys on tällöin sosiaalisten tilanteiden koordinoijana. Sosiaaliset rakenteet määräävät ne raamit, joiden puitteissa voimme toimia ja rakentaa elämäämme. Kieli on erottamaton osa ihmisenä olemista. Se syntyy kanssakäymisessä toisten ihmisten kanssa. Olemme tekemisissä jokapäiväisessä elämässämme useiden puheyhteisöjen kanssa. Kielenkäyttö ei vaihtele vain sen mukaan, kuka puhuu, vaan myös sen mukaan, keille ja missä tilanteessa puhutaan. Voisikin sanoa, että kaikilla ihmisillä on useampia "kielellisiä identiteettejä". (Iskanus 2002)

Kielen lisäksi voi olla muitakin piirteitä, joiden perusteella etninen tietoisuus muotoutuu. Venäläisistä tutkijoista mm. Zoja Sikevich on tutkinut monikulttuurista kanssakäymistä ja etnistä identiteettiä. Hänen mukaansa etnisen tietoisuuden perustana on etnisen "minän" eli itseidentifioinnin lisäksi jako "meihin" ja "heihin". Jako "meihin" tapahtuu yleensä alkuperän, kielen, tapojen ja tottumusten, yhteisen historian, käyttäytymispiirteiden, luonteenpiirteiden, ulkonäön, uskonnon ja elämäntavan perusteella. Tärkeätä on myös yksilön oma tunne yhteenkuuluvuudesta. Jako "heihin" tapahtuu puolestaan kielen, tapojen ja tottumusten, käyttäytymispiirteiden, ulkonäön ja uskonnon perusteella. Tutkittaessa etnisyyttä näiden lisäksi on huomioitava muitakin etnisyyden indikaattoreita, kuten etniset suhteet ja etninen kulttuuri. Etnisestä kulttuuria heijastavat kieli ja kielitaito sekä tavat, mutta myös yhteinen historia on vahvasti läsnä. (Iskanus 2002)

Etnistä identiteettiä tutkittaessa on hyvä olla tietoinen tutkittavan yhteisön historiasta ja kulttuurisista ominaispiirteistä. Identiteetit kumpuavat aina jostakin ja niillä on historiansa, mutta ne käyvät läpi muutoksia. Esimerkiksi maahanmuuttajan identiteetin voi ajatella muuttuvan ja etsivän uusia uria heti siitä hetkestä lähtien, kun muuttoa aletaan suunnitella. Stuart Hallia (1999) mukailleen kyse on yhtä lailla "joksikin tulemisesta" kuin "jonakin olemisesta". Identiteetit kuuluvat siten yhtä lailla menneisyyteen kuin tulevaisuuteenkin. Näin ollen myös maahanmuuttajien identiteetti on sitoutunut

ainakin jossakin määrin entiseen kotimaahan, mutta samalla myös uuteen ympäristöön. (Iskanus 2002)

Nykyisin korostetaan, että ihminen voi identifioitua useaan ryhmään yhtä aikaa. Tällaisia voivat olla esimerkiksi ammatin, uskonnon, kielen tai sukupuolen perusteella muodostuvat identiteetit. Kontekstista riippuen jotkut identiteeteistä ovat toisia merkityksellisempiä. Toisinaan äsken merkitykselliseltä tuntunut identiteetti voi taas siirtyä uuden tilanteen mukana taka-alalle. Paitsi yhteisön tasolla, identifioitumista tapahtuu myös yksilötasolla. Jokainen yksilö muodostaa merkityksiä omalla tavallaan, jolloin eri tekijät ovat eri tavoin merkityksellisiä itse kullekin. Tärkeää on kielen merkitys eri konteksteissa, koska kielen avulla muodostamme merkityksiä ja tuotamme niitä. (esim. Iskanus 2002)

2.1.3 Väestöön liittyvät käsitteet

Maahan muuttava väestö jakautuu eri ryhmiin ja asiayhteydestä riippuen ryhmät määritellään erilaisin käsittein. Käsitteet eivät ole yksiselitteisiä. Seuraavaksi tuodaan esiin näihin käsitteisiin liittyvää problematiikkaa.

Eri ryhmien määrittelyyn liittyvät olennaisesti käsitteet kansalaisuus ja kansallisuus. *Kansalaisuus* merkitsee, että henkilö on jonkun maan kansalainen ja kansalaisuuden voi saada syntymän tai hakemuksen kautta. *Kansallisuus* puolestaan tarkoittaa johonkin kansaan kuulumista ja sen voi saada ainoastaan syntymän kautta. (Domander 1992, 10) Esimerkiksi henkilö voi olla Turkin kansalainen ja kansallisuudeltaan kurdi.

Ulkomaalaisiksi perinteisesti on luettu henkilöt, joilla ei ole tietyn maan kansalaisuutta (Domander 1992, 10). Näin oli Suomessakin vielä 1990-luvulla. Vuosituhannen alussa käsite muuttui mediassa kattamaan myös etnisesti vieraaksi koettujen väestöryhmien ihmisiä, joilla saattoi olla maan kansalaisuus. Erityisesti tilastojulkaisuissa on alettu käyttää ilmaisua *ulkomaalaistaustainen*, joka merkitsee henkilöitä, jotka ovat joko ulkomaan kansalaisia tai ulkomailla syntyneitä Suomen kansalaisia.

Maahanmuuttajiksi voidaan kutsua kaikkia maahan muuttavia ryhmiä riippumatta siitä ovatko he pakolaisia, siirtolaisia, paluumuuttajia tai turvapaikanhakijoita. (Vartiainen-Ora, 1996, 14; Maahanmuutto- ja pakolaispoliittinen toimikunta 1997, 3)

Paluumuuttaja on ulkomailla elänyt henkilö ja/tai hänen mukanaan muuttavat perheenjäsenet, jotka/jotka muuttaa takaisin synnyinmaahansa. Paluumuuttajiksi määritellään myös entisen Neuvostoliiton alueelta muuttaneet, suomalaista syntyperää olevat henkilöt. Tähän ryhmään kuuluvat esimerkiksi inkerinsuomalaiset. (Domander 1992, 11; Vartiainen-Ora 1996, 14.)

Pakolaisen vakiintunut määrittely noudattaa YK:n pakolaissopimusta vuodelta 1951, jonka mukaan pakolainen on henkilö "jolla on perusteltua aihetta pelätä joutuvansa vainotuksi rodun, uskonnon, kansallisuuden, tiettyyn yhteiskunnalliseen ryhmään kuulumisen tai poliittisen mielipiteen johdosta, joka oleskelee kotimaansa ulkopuolella ja on kykenemätön tai sellaisen pelon johdosta haluton turvautumaan sanotun maan suojaan; tai joka on olematta minkään maan kansalainen oleskelee pysyvän asuinmaansa ulkopuolella ja edellä mainittujen seikkojen tähden on kykenemätön tai sanotun pelon vuoksi haluton palaamaan sinne" (Domander 1992, 11).

Pakolaisuus on kuitenkin YK:n yleissopimuksen solmimisen jälkeisinä vuosikymmeninä muuttunut monimuotoisemmaksi. Yhä useammin pakolaisuuden syinä ovat sota ja poliittisten väkivaltaisuuksien aiheuttama maan sisäinen pakolaisuus. Pakolaisuuden kasvu ja pakolaisia vastaanottavien maiden taloudellisen tilanteen huononeminen ovat myös kiristäneet määrärahyksiä pakolaisten vastaanotossa. Muun muassa Euroopan Unionin sisä- ja oikeusasiainneuvosto on jättänyt sisällissotaa pakenevan henkilön pakolaismääritelmänsä ulkopuolelle. YK:N pakolaisjärjestö UNHCR (United

Nations High Commissioner for Refugees) on lisännyt yhdeksi pakolaisuuden perusteeksi seksuaalisen vainon. Sen mukaan raiskatuilla, seksuaalista väkivaltaa kokeneilla tai ympärileikkausta pelkävillä naisilla on oikeus pakolaisen asemaan, jos he lähtevät maastaan.

UNHCR:n mukaan turvapaikan saaneet koko maailman 14,4 miljoonaa pakolaista sijoittuvat maanosittain seuraavasti: Afrikka 6,8, Aasia 5,0, Eurooppa 1,9 miljoonaa pakolaista. Lähi-idässä on ollut pelkästään palestiinalaisia pakolaisia yli 3 miljoonaa.

Turvapaikanhakija on henkilö, joka YK:n pakolaissopimukseen vedoten pyytää turvapaikkaa. Turvapaikanhakijalla ei ole pakolaistatusta, vaan pakolaisuus todetaan vasta hakemuksesta annetussa päätöksessä. (Vartiainen-Ora 1996, 12.)

Siirtolainen määritellään henkilöksi, joka muuttaa maasta toiseen vapaaehtoisesti esimerkiksi työn, avioliiton tai opiskelun vuoksi (Vartiainen-Ora 1996, 13).

Käsitteille annetut määritelmät vaihtelevat jonkin verran lähteinä käyttämissäni tutkimuksissa ja selvityksissä. Mitään täysin vakiintunutta käsitteistöä ei voi siis antaa. Tässä työssä noudatan edellä esitettyjä määrittelyitä, mutta mikäli asiayhteys vaatii, selvitän käsitteiden sisällön kyseisessä kontekstissa.

Eri maahanmuuttajaryhmistä puhuttaessa käytetään usein myös vähemmistö-sanaa. Sekään ei ole sisällöltään yksiselitteinen, vaan vähemmistö-käsitteen sisältö vaihtelee sen mukaan, kuka sen määrittelee. Kuitenkin ainakin seuraavien asioiden sisällyttämisestä vähemmistön käsitteeseen vallitsee yhteisymmärrys:

"Kyseessä on ihmisryhmä, joka

- 1) eroaa muusta väestöstä etniseltä tai kansalliselta alkuperältään, kieleltään tai uskonnoltaan,
- 2) muodostaa lukumääräisesti vähemmistön verrattuna valtaväestöön tai suurimpiin kansallisiin ryhmiin,
- 3) ei ole valtiossa määräävässä asemassa,
- 4) osoittaa haluavansa säilyä omaleimaisena ryhmänä ja säilyttää oman kulttuurinsa, perinteensä, uskontonsa ja/tai kielensä." (Dahlgren et. al. 1996, 37.)

Vähemmistön voi määritellä yksinkertaisesti sellaiseksi väestöosaksi, joka eroaa esimerkiksi kielensä, kulttuurinsa tai kansallisuutensa osalta laajemmasta yhteiskunnasta. Sekä vähemmistö itse että ympäröivä yhteiskunta pitävät toisiaan ominaisuuksiltaan ja/tai käyttäytymiseltään erilaisina. (Vartiainen-Ora 1996, 86.)

Määriteltäessä etnisen ryhmän käsitettä, voidaan käyttää pohjana vähemmistö-käsitettä. *Etninen ryhmä* on vähemmistö, joka poikkeaa enemmistökulttuurista ulkonäöltään, kieleltään ja uskonnoltaan. Läheisesti etniseen ryhmään liittyy myös *etnisyyden* käsite, joka voidaan jakaa subjektiiviseksi ja objektiiviseksi etnisyydeksi. Objektiiviseen etnisyyteen yhdistyy ominaisuuksia, jotka ulkopuolinen voi havaita. Subjektiivinen etnisyyden lähtee puolestaan yksilöstä eli siitä, mihin ryhmään yksilö itse tuntee kuuluvansa. (Vartiainen-Ora 1996, 86-87.) Allardtin etnisen ryhmän määrittelyssä myös etnisyyden aspekti tulee esiin ja Allardt sanookin etnisen ryhmän muodostuvan joukosta ihmisiä, "joilla on joitakin kulttuurisia, kielellisiä tai rodullisia erikoispiirteitä ja joilla ainakin osittain on yhteinen alkuperä ja jotka tuntevat kuuluvansa yhteen." (Allardt & Starck 1981, 19)

Etnisyys-termin kantasana on kreikan ethnos. Se tarkoittaa sisäisesti enemmän tai vähemmän kiinteää, outoa ja vierasta joukkoa (joko ihmisiä tai eläimiä). Tieteelliseen kielenkäyttöön ethnos-sana

ilmaantui 1800-luvun puolivälissä tarkoittamaan ihmisryhmää, esimerkiksi kansaa. Jo alun perin ethnos sanaan on liitetty vierauden ja toiseuden merkityksiä, jotka ovat taustalla myös nykyisessä tieteellisessä keskustelussa tai arkipuheessa. (Monika 2003)

Etnisyyden määritelmässä on eri aikoina painotettu eri asioita. Aikaisemmin etninen ryhmä määriteltiin hyvin ulkokohtaisesti. Nykyisissä määrittelyissä korostetaan enemmänkin ryhmän jäsenten itsensä kokemaa, subjektiivista etnistä identiteettiä. Etnisyys määritellään nykyisin syntyperän, kielien, nimen, sukulaisuuden, asuinalueen, tapakulttuurin, taloudellisten siteiden, uskonnon ja taiteen tunnusmerkkien avulla. Mikään niistä ei riitä yksinään etnisyyden ainoaksi kriteeriksi. (Monika 2003)

Etnisen ryhmän sosiokulttuurisen erityislaadun on katsottu vaihtelevan sisällöltään ja merkitykseltään eri aikoina ja eri paikoissa. Se ei ole kokoelma esi-isiltä perittyjä muuttumattomia piirteitä, vaan kulttuuristen piirteiden, opittujen käyttäytymistapojen sekä arvojen, normien ja merkitysten yhdistelmä, jolle on ominaista sekoitus pysyvyyttä ja muuttuvuutta. Kansallisina vanhoina etnisinä vähemmistöinä Suomessa pidetään romaneja, saamelaisia ja tataareja. (Monika 2003)

Etniseen ryhmään kuulumisen tunnetta kutsutaan etniseksi identiteetiksi. *Etninen identiteetti* ei ole mikään pysyvä tila, vaan jatkuvan itsemäärittely- ja itsearviointiprosessin tulos. Siihen kuuluvia tunnuspiirteitä ovat etninen itsemäärittely eli yksilö on itse tietoinen omasta etnisyydestään ja samastuu omaan ryhmäänsä. Toisena tunnuspiirteenä on yksilön tietoisuus myös siitä, että hän jotenkin poikkeaa muiden etnisten ryhmien jäsenistä. (Liebkind 1994, 23-24.) Etnisen identiteetin hallitsevuus yksilön elämässä vaihtelee riippuen ajasta ja paikasta, eikä yksilö ole siitä välttämättä edes tietoinen (Vartiainen-Ora 1996, 87). Tietoisuus omasta etnisestä identiteetistä herää vasta, kun yksilön itseään määrittelemistä ominaisuuksista etnisyyttä nousee korostuneesti esiin; näin voi tapahtua esimerkiksi muutettaessa vieraaseen maahan.

Tarkkojen väestökäsitteiden avulla on helpompi rajata asiat ja ihmiset, joita kulloinkin käsitellään. Maahanmuuttajan statuksella eli sillä, onko hän pakolainen, siirtolainen vai paluumuuttaja ei kuitenkaan ole merkitystä siihen, mihin etniseen ryhmään ihminen tuntee kuuluvansa. Tiedetään, että Yhdysvaltojen ja Kanadan vähemmistöpoliittisissa malleissa etnisyyteen perustuvat organisaatiot ovat muodostaneet tärkeitä yhteistyötahoja valtioiden vähemmistöpoliittisista kysymyksistä päätettäessä. Samansuuntainen kehitys on varmasti edessä myös Euroopassa. (Matinheikki-Kokko 1994, 91-92)

2.1.4 Kulttuurin määrittely

Ihmisen toiminnoissa voidaan erottaa kolme eri tasoa. Kolmijakoa voi kuvata kolmion avulla. Siinä kolmion alin ja levein osa muodostaa universaalitason, johon kuuluvat ihmisluonteeseen kuuluvat perusasiat, kuten kyky rakkauteen, vihaan ja tarpeeseen olla yhteydessä muiden ihmisten kanssa. Kolmion keskikohta kuvaa *kulttuuria* eli kollektiivista tasoa. Se on yhteinen tiettyihin ryhmiin kuuluville ihmisille. Kolmion ylin, kärkiosa on yksilöllinen taso. Tämä taso on jokaisella yksilöllä erilainen ja ainutkertainen. (Salo-Lee 1996, 9-10)

Kulttuuriin katsotaan kuuluviksi asiat, joita ihmiset ja kansat ovat oppineet historiansa aikana tekemään sekä arvostamaan. Kyseisiin asioihin myös uskotaan ja niistä nautitaan. Kulttuuri on siten opittu ja seuraaville sukupolville siirretty tapa ajatella, tuntea sekä reagoida ja se merkitsee ihmisyyteille samaa kuin persoonallisuus yksilölle. Kulttuuri on tiettyyn yhteiskuntaan tai yhteisöön kuuluvien ihmisten elämäntapa kokonaisuudessaan. (Alitolppa-Niitamo 1993, 18-19)

Yhteisön kulttuurin arvot ja normit muodostavat perustan inhimilliselle käyttäytymiselle ja niistä luodaan myös säännöt ja mallit, joiden mukaan toimitaan. Näitä käyttäytymismalleja kutsutaan kulttuuristandardeiksi ja ne opitaan tiettyyn kulttuuriin kasvamisen myötä. Tiettyyn kulttuuriin kasvanut tulee tietoiseksi säätelevistä seikoista vasta, kun joku rikkoo niitä vastaan. Kieli on olennainen osa kulttuuria, mutta onnistuneessa viestinnässä ei pelkkä kielen systeemien hallinta riitä, vaan puhujan on tunnettava myös sitä taustaa, mikä ohjaa vieraan kulttuurin toimintaa. (Kaikkonen 1994, 97-98)

Äidinkielellä onkin erittäin tärkeä merkitys lapsen kokonaisvaltaiselle kehitykselle, sillä sen kautta opitaan tavat, normit ja kulttuuriyhteisön säännöt eli se antaa meille tavan katsoa maailmaa. Kieltä oppiessa oppimiseen sisältyvät niin konnotaatioiden (mielleyhtymät, arvostukset), denotaatioiden (sanakirjan mukaiset merkitykset) kuin ei-kielellisten merkitystenkin tajuaminen. (Skutnabb-Kangas 1989, 34-38, 42-48) Mikäli lapsen äidinkielen taito jää puutteelliseksi, myös hänen toisena kielenä oppimansa kieli jää helposti pelkän pintasujuvuuden tasolle. Tämä merkitsee pahimmillaan sitä, ettei lapsi opi mitään kieltä samantasoisesti kuin vastaavat yksikieliset lapset. Tavoiteltaessa kaksikielisyyttä onkin lapselle taattava riittävät mahdollisuudet niin äidinkielenä kuin toisen opitun kielenkin kehittämiseen pintasujuvuuden tasolta ajattelukielen tasolle. (Skutnabb-Kangas 1989, 75, 82-85)

Euroopan kansalliskielten ja kulttuurien toimikunta on huomionnut kulttuurin ja kielen merkityksen mietinnössään Mietintö käsittelee maahanmuuttajien asemaa kolmen periaatteen kautta. Ensimmäisen periaatteen mukaan maahanmuuttajien koulutus- ja kulttuuritarpeet on huomioitava ja niihin on osoitettava tarvittavat resurssit. Toiseksi lähtö- ja tulomaan on tehtävä yhteistyötä siten, että maahanmuuttajat voivat osallistua isäntämaan sosiaaliseen elämään, että heillä on mahdollisuudet sekä henkilökohtaiseen että ammatilliseen kehittymiseen ja että he voivat pitää yhteyttä lähtömaansa kulttuuriin. Lisäksi kolmantena periaatteena on pyrkimys sellaiseen kulttuurienväliseen vuorovaikutukseen, jossa maahanmuuttaja antaa myös oman kulttuuripanoksensa yhteiskunnalle. (Lång 1992, 5-7)

Suomi on myös allekirjoittanut useita kansainvälisiä sopimuksia, joissa käsitellään ihmisten kulttuurisia ja sivistyksellisiä oikeuksia. Keskeisimpiä niistä ovat YK:n yleissopimukset, UNESCO:n piiriin ja ILO:n sopimukset sekä ETYK-prosessissa syntyneet asiakirjat. K.J. Lång toteaa sopimusten luonteesta seuraavasti: "Nämä oikeudellisesti velvoittavat ihmisoikeussopimukset koskevat kaikkia ihmisiä, jotka asuvat Suomen oikeudenkäytön piirissä. Niiden velvoittavuus ei rajoitu esim. vain Suomen kansalaisiin." (Lång 1992, 7)

2.1.5 Vähemmistöpoliittiset käsitteet

Kansainvälisten sopimusten ja Suomen oikeusjärjestyksen lähtökohta on, ettei ole olemassa mitään yhtenäiskulttuuria, johon kaikkien tulisi assimiloitua vaan olemassa on jonkinlainen oikeudellinen perusrakenne, johon kaikki integroituvat oman identiteettinsä mukaisesti. Erityisesti ETYK-asiakirjoissa on kiinnitetty huomiota vähemmistöihin ja kaikkien ihmisten oikeuteen etniseen, kulttuuriseen, kielelliseen ja uskonnolliseen identiteettiin. Kulttuurisia oikeuksia käsiteltäessä on lähtökohtana ollut itsemääräämisoikeus, joka halutaan antaa myös vähemmistöille. Vähemmistöjen osalta oikeus omaan kulttuuriin merkitsee erityisesti yhdenvertaisuuden korostumista, jonka mukaan kaikki Suomessa asuvat ihmiset ovat lain edessä sekä yhdenvertaisia että oikeutettuja yhtäläiseen lain suojaan. Itsemääräämisoikeuden ohella oikeuteen omaan kulttuuriin kuuluu myös suvaitsevaisuuden vaatimus, jota valtiovallan tulee eri toimenpitein tukea. (Lång 1992, 8-10)

Kulttuurisiin oikeuksiin ja identiteettiin kuuluvat vähemmistön jäsenen oikeus oman kielen ja historian oppimiseen kuten myös oikeus asioida omalla kielellä. Yhteiskunnalla on velvollisuus järjestää

riittävät tulkkipalvelut ja tarpeellinen informaatio yhteiskunnan toiminnasta niille, jotka eivät hallitse maan valtakieltä. Julkisen vallan katsotaan olevan vastuussa myös kulttuurisen luomisen edistämisestä sekä kulttuuriperinnön vaalimisesta ja turvaamisesta. (Lång 1992, 11-12)

Edellä esitetyt oikeudet ja velvollisuudet ovat siis olemassa, mutta niiden noudattaminen on eri asia. Valtion harjoittama kielipolitiikka on vähemmistöjen yhteiskunnallisen aseman kannalta hyvin tärkeä asia. Jos vähemmistö ei hallitse enemmistön kieltä, aiheuttaa se vähemmistölle sekä taloudellisia että sosiaalisia vaikeuksia. Kieliä voidaan tukea kielipolitiikan keinoin, mutta erityisesti kielen julkisella tunnustamisella on merkitystä.

Suhtautumistavat vähemmistökieleen vaihtelevat. Täysin kielteisen suhtautumisen pyrkimyksenä on kielen tappaminen. Esimerkiksi Turkin kurdit ovat kohdanneet tällaista kielipolitiikkaa. Pakkosulauttamisen avulla vähemmistöt pyritään puolestaan psyykkisesti sulauttamaan enemmistöön. Tällaisen suhtautumistavan kohteena olivat esimerkiksi saamelaiset ainakin 1960-luvulle asti. Välinpitämättömyyspolitiikan kautta vähemmistöt marginalisoituvat. Näin on käynyt Suomessa asuville romaneille. Valtio voi myös tuen avulla pyrkiä säilyttämään eri etnisten ryhmien kieliä ja kulttuureja. Suomen kouluissa noudatettava perusopetuslaki antaa tähän mahdollisuuden, mutta kunnilla ei kuitenkaan ole velvollisuutta järjestää oman äidinkielen opetusta. Viralliseksi kieleksi hyväksymisellä annetaan vähemmistökielelle julkinen hyväksyntä ja tunnustus. Suomenruotsalaiset ovat saaneet kielelleen julkisen tunnustuksen. (Toivanen 1995, 7-8)

Esitetyissä integraatio-lausumissa korostetaan äidinkielen ja kulttuuritaustan säilyttämisen merkitystä maahanmuuttajien kotoutumisen onnistumiselle. Huomion kiinnittäminen sekä tuen antaminen kieli- ja kulttuuritaustaa ylläpitävään toimintaan on keino ehkäistä etnisiä vähemmistöjä sulautumasta tai syrjäytymistä suomalaisesta yhteiskunnasta.

Yhteiskunnalla on tarve säädellä rajojensa sisäpuolella olevien ryhmien keskinäisiä suhteita eri tavoin. Esimerkiksi lait, asetukset, periaatejulistukset tai varojenjako ovat välineitä tähän säätelyyn. Vähemmistöpolitiikaksi kutsutaan sellaisia säätelypyrkimyksiä, jotka kohdistuvat enemmistön ja vähemmistön (vähemmistöjen) suhteisiin. (Liebkind 1988, 31-32) Karmela Liebkind erottaa vähemmistöpolitiikassa viisi erilaista suuntausta, joilla enemmistön ja vähemmistön suhdetta säädel-
lään:

- 1) *Syrjintäpolitiikkaa* harjoittavassa yhteiskunnassa vähemmistöjä kohdellaan epäoikeudenmukaisesti viranomaisten, kuten tuomioistuimen tai koululaitoksen taholta. Poliitiikka ei anna vähemmistölle oikeuksia ja se johtaa vähemmistön alistettuun asemaan.
- 2) *Kielteisen eristämisen politiikassa* vähemmistö erotetaan enemmistöstä omille asuinalueille, kouluhin jne. Vähitellen tämä johtaa syrjintäpolitiikkaan.
- 3) *Myönteinen (pluralistinen) eristäminen* pyrkii säilyttämään vähemmistökulttuurin rinnakkain enemmistökulttuurin kanssa. Kielellistä ja sosiaalista yhtenäisyyttä edesautetaan antamalla vähemmistölle omia kouluja, yhdistyksiä, lehtiä jne.
- 4) *Akkulturaatiopolitiikkaa* harjoittavassa yhteiskunnassa enemmistö yrittää eri yhteiskunnallisten laitosten kautta johdattaa vähemmistön jäseniä omaksumaan enemmistön arvoja, kieltä, tapoja ja muita enemmistökulttuuriin liittyviä piirteitä.
- 5) *Assimilaatio- eli sulauttamispolitiikan* pyrkimyksenä on vähentää vähemmistön kansallistunnetta ja solidaarisuutta omaa ryhmää kohtaan ja suunnata näitä tuntemuksia enemmistöön päin. Tavoite on irrottaa vähemmistön jäsen kokonaan omasta ryhmästään ja kulttuuripiiristään ja tehdä hänestä enemmistökulttuurin edustaja. (Liebkind 1988, 32-33.)

Määrällisesti suurissa maahanmuuttajamaissa, kuten Iso-Britanniassa ja Ranskassa on vähemmistöpolitiikkaa tehty jo useita vuosikymmeniä. Ruotsissa valtiovalta antoi ensimmäistä kertaa suunta- viivoja maahanmuuttopolitiikalle (invandrarpolitik) 1968, josta lähtien vähemmistöpolitiikka on ollut osa hallitusohjelmaa. Ruotsissa on vuodesta 1969 lähtien tehty tutkimuksia ruotsalaisesta asenneilmapiiristä maahanmuuttajia kohtaan. Tutkimuksia on siellä myös hyödynnetty, kun on huolehdittu yhteiskunnan pysymisestä suvaitsevana uusien ryhmien kohtaan. (Westin 1993, 54- 58)

Suomen maahanmuuttopolitiikka on keskittynyt pitkään lähinnä pakolaisten vastaanottovaiheen järjestämiseen. Pitempään maassa olleiden maahanmuuttajien oletettiin käyttävän yleisiä kaikille suunnattuja palveluja. Erityispalveluja ei tarjottu muille maahanmuuttajille kuin pakolaisille. 1990-luvulla Suomessa asuvan ulkomaalaisväestön määrä kuitenkin kasvoi nopeasti. Tarvittiin kokonaisvaltaisempaa suunnitelmaa maahanmuuttajien kanssa tehtävän työn pohjaksi.

Hallituksen maahanmuutto- ja pakolaispoliittinen ohjelma valmistui lokakuussa 1997. Siinä on määritelty Suomen kansainvälisen toiminnan suuntaviivat, maahantulo- ja turvapaikkapolitiikka sekä maahanmuuttajien kotouttamisen keskeiset periaatteet. Ohjelman mukaan Suomi haluaa edistää hallittua maahanmuuttoa huomioiden kuitenkin maan talouskehitystä sekä yhteiskunnallista tilannetta. Suomi haluaa olla aktiivisesti mukana ehkäisemässä pakolaisuutta maailmanlaajuisena ongelmana sekä vastaanottaa pakolaisia kansainvälisten sopimusten mukaisesti. Kaikkien maahanmuuttajien tehokas integroituminen eli kotoutuminen suomalaiseen yhteiskuntaan ja työelämään on maahanmuuttopolitiikan peruspyrkimys. Yhteiskunnan tulee eri keinoin edistää maahanmuuttajien integroitumista ja tasa-arvon toteutumista yhteiskunnassa. Pysyvästi Suomessa asuvalla maahanmuuttajalla tulee olla samat oikeudet ja velvollisuudet kuin syntyperäisillä suomalaisilla. Yhteiskunnan tulee taata maahanmuuttajalle myös mahdollisuus säilyttää oma kulttuuri ja kieli. Maahanmuuttajilla ja heidän järjestöillään on oltava mahdollisuus osallistua heitä koskevien päätösten tekoon.

Käytännön toimia koskeva laki maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta tuli voimaan vuonna 1999. Laissa määritellään eri tahojen velvollisuudet edistää maahanmuuttajien kotoutumista. Kotoutumisella tarkoitetaan maahanmuuttajan kehitystä, jonka tavoitteena on hänen osallistuminen työelämään ja yhteiskunnan toimintaan samalla omaa kieltään ja kulttuuriaan säilyttäen. Kotouttamisella tarkoitetaan viranomaisten kotoutumista edistäviä toimenpiteitä ja voimavaroja. (Räty 2002, 134-135)

2.1.6 Kollektiivinen -ja kansallinen identiteetti

Identiteettiä pidetään tieteellisessä ajattelussa usein persoonallisuutta laajempänä käsitteenä. Persoonallisuudella tarkoitetaan yleensä yksilön henkilökohtaisia ja ainutlaatuisia piirteitä. Identiteettiin sisältyy persoonallisuuden lisäksi henkilöhistoriaan ja kulttuuriin kuuluvia aineksia. Siten identiteetin voidaan katsoa ulottuvan yksilötasolta yhteisölliseen tasoon. Esimerkiksi yksilön identiteetti kuluttajana ja työntekijänä on lähempänä henkilökohtaista tasoa ja yksilön uskonnollinen ja kansallinen identiteetti kytkeytyy lähemmäs kollektiivista tasoa. (Suutarinen 2000, 87)

Identiteetin muotoutuminen edellyttää aina muilta ihmisiltä saatua palautetta ja tulkintaa. Tässä vuorovaikutustilanteessa joko hyväksytään tai hylätään toisten ihmisten näkemykset omasta itsestä. Erityisesti negatiivisen palautteen hylkääminen on mahdollista vain, jos yksilön identiteetti on kehittynyt vahvaksi. Toisen ihmisen identiteetin voivat määritellä vain hänelle merkittävät ihmiset. Identiteettityöllä ihminen ylläpitää henkistä hyvinvointiaan selittämällä itselleen taustojaan ja tavoitteitaan. Näillä selityksillä ihminen myös liittyy taustayhteisöönsä ja sidosryhmiinsä. Ihminen

kokee itsensä tarpeelliseksi ja parhaimmillaan kokee täyttävänsä paikkansa sukupolvien ketjussa. (Nurmi 1994, 4)

Varhaisimmissa identiteettiteorioissa identiteetin rakentuminen nähtiin tapahtuvaksi murrosiässä. Tämän ajattelun mukaan myöhemmällä iällä ainoastaan ylläpidettiin omaksuttua identiteettiä. Uudemmat identiteettiteoriat korostavat jatkuvan identiteettityön tarvetta siksi, että muutokset jälkimodernissa yhteiskunnassa ovat koskeneet etupäässä aikuisia. Elämä on muuttunut lyhytjänteisemmäksi ja samalla turvattommaksi. Tällainen kehityssuunta asettaa vaatimuksia ennen kaikkea yksilöille, mutta myös yhteiskunnalle. Yksilötasolla ihmiset on uudessa tilanteessa pakotettu jatkuvaan identiteettityöhön. (Beck 1995, 26; Bosma 1992; Grotevant 1987; Nurmi 1994.) Osa ihmisistä kykenee tähän paremmin, osa heikommin. Elämän kriisitilanteissa identiteettityön tarve on suurin. Kyvystä uudistaa omaa identiteettiä onkin tullut keskeinen selviytymiskriteeri nyky-yhteiskunnassa. (Suurpää 1996, 61-67)

Erityyppisillä kollektiivisen tason identiteeteillä ja niiden laadullisilla tekijöillä on uuden tutkimuksen mukaan selvä yhteys esimerkiksi kouluorientaatioon (Rönholm 1999, 280). Kun tiedämme ihmisen identiteetin, niin tiedämme myös, miten hän esimerkiksi vastaa moniin hänelle esitettäviin kysymyksiin (Lehtonen 1997, 25). Siten identiteettiin liittyvien tietojen, käsitysten ja asenteiden muuttaminen saa aikaan pysyviä muutoksia yksilön elämässä ja toiminnassa (Helve 1996, 81; Wager 1996, 95). Pedagogisessa mielessä identiteetti -käsite on tämän takia nähty mielenkiintoisena ja merkittävänä, koska kautta on selitettävissä asenne-tason kasvatustavoitteiden saavuttaminen (vrt. Helenius 1996, 2-5).

Ihmisellä on tarve määrittää omaa kuuluvuuttaan johonkin ryhmään ja myös koko ajan tarkentaa niitä rajoja, joita meihin kuulumattomat eivät voi ylittää. Ryhmäidentiteettiä määriteltäessä nousee esiin mm. seuraavia identiteetin määreitä: kansallinen, etninen ja sosiaalinen identiteetti. Kansallista identiteettiä edustavat esim. suomalainen ja somalialainen kun taas saamelainen, juutalainen tai romani ilmentävät etnistä identiteettiä. Sosiaalinen identiteetti koostuu puolestaan kaikista niistä ryhmistä, joihin ihminen tuntee kuuluvansa esimerkiksi sukupuolensa, ikänsä, ammattinsa, uskontonsa, kansallisuutensa ja kieliryhmänsä puolesta. On myös erotettava toisistaan objektiivinen ja subjektiivinen sosiaalinen identiteetti. Yhteisö saattaa esimerkiksi luokitella yksilön maahanmuuttajaksi, mutta yksilö pitää itseään suomalaisena. Kaikki identiteetit sijoittuvat - paikantuvat - kulttuuriin, kieleen ja historiaan. (Talib 2002, 47)

Identiteetti sitoo yksilön taustaansa ja yhteisöönsä. Identiteettiään ja sidosryhmiään yksilö voi elämänsä aikana vaihtaa, mutta tämä edellyttää uutta identiteettityötä. Ihminen voi uudempien teorioiden mukaan myös vaihtaa identiteettiään siirtyessään tilanteesta toiseen. Kollektiivisten identiteettien osalta niiden vaihtaminen tilanteesta toiseen siirryttäessä ei kuitenkaan ole kovin helppoa. Näin on erityisesti kansallisen identiteetin kohdalla, jonka vaihtaminen tai uusiminen ihmiselämän aikana on nähty varsin työlääksi ja aikaa vieväksi. Siirtolaisten kohdalla on tutkittu kansallisen identiteetin muuttumista. Tällöin on huomattu ettei siirtymä ole useinkaan onnistunut yhden sukupolven aikana (Skutnabb-Kangas 1989, 263).

Pyrittäessä vaikuttamaan yksilöön esimerkiksi systemaattisen opetuksen kautta on syytä tiedostaa yksilöllisen ja kollektiivisen identiteettitasojen olemassaolo. Eri identiteetin tasoista voidaan käsitteellisesti erottaa yksilötasolla vaikuttavat erilaiset identifikaatiot ryhmäsidonnaisista kollektiivisen tason identiteeteistä. Kansallinen identiteetti kuuluu jälkimmäisiin. Kollektiivisella tasolla on selkeästi myös poliittinen luonne. Poliittinen kansallinen ja kansainvälinen ympäristö kuuluu yksilön maailmankuvaan, jossa konkretisoituvat monitasoiset uhkakuvat. (Jukarainen 2000, 45-52; Linjakumpu 1999, 74) Tuoreet muutokset Euroopan poliittisessa kartassa viittaavatkin kansallisen iden-

titeetin merkitykseen ja vaikuttavuuteen todellisuudessa. Esimerkiksi toiveet siitä, että Eurooppa olisi kommunismin romahtamisen jälkeen nopeasi saavuttanut poliittisen vakauden, ovat osoittautuneet enneaikaisiksi. Toisaalta kansallisten identiteettien merkitystä ei tule myöskään yliarvioida (Smith 1991, 15, 25; Ahonen 1998, 37). Euroopassa tapahtuneita muutoksia voidaan osin selittää myös kommunistisen talousjärjestelmän romahtamisella ja sen mukanaan tuomilla ongelmilla. Läntinen valtapolitiikka on varmasti myös käyttänyt välineenään kansallisia ja etnisiä kiistoja lisätesään vaikutusvaltaansa Itä-Euroopassa.

Yksilö saa yhteisöllisen tason identiteetistä itselleen turvallisuuden tuntemuksen sekä päämääriä yhteiselle toiminnalle. Turvallisuuden tarvetta on myös pidetty yhtenä keskeisenä syynä siihen, että yksilöt identifioituvat yhteisöihinsä ja omaksuvat kansallisten identiteettien edellyttämiä ajattelu- ja toimintatapoja yksilön ja yhteiskunnan suhteesta. Samalla niihin sisältyy väistämätön pakko lajitella ihmisiä "meihin" ja "muihin". (Anttila 1997, 87, 91). Tästä syystä vahvaa kansallista identiteettiä on pidetty monesti sotiin johtaneena tekijänä. Nationalismin on katsottu olleen syynä Euroopan viimeaikaisiin konflikteihin. Ihmisten pahuuden ja itsekkäiden etunäkökohtien on nähty verhoutuvan nationalismin kaapuun ja aiheuttavan silmittömiä raakuuksia.

Keskusteltaessa kansallisesta identiteeteistä on usein kuitenkin unohdettu, että yksilön omaksuessa kansallisen tason identiteetin se pyrki myös vapauttamaan hänet paikallis- ja heimotason kollektiivisista sidonnaisuuksista. Kansallistunteen avulla yhteiskuntaa pystyttään tasa-arvoistamaan ja syn-tyneitä "hyvä veli -piirejä" hajottamaan. Kansallisen identiteetin omaksuminen vuosisadan vaihteessa tarjosi laajempia näköaloja ja mahdollisti osaltaan uusien kansallisvaltioiden synnyn. Kansallisvaltiot puolestaan turvasivat demokratian ja myös sosiaaliturva sai nykyisen muotonsa. Edelleenkin demokratian nähdään toimivan nimenomaan kansakuntatasolla, mutta ei kansainvälisellä tasolla. (Suutarinen 2000, 89)

Kansalliseen identiteettiin kytkeytyvät laadulliset tekijät ovat julkisessa keskustelussa usein jääneet vähälle huomiolle. Nämä laadulliset tekijät määräävät pitkälle sen, mitä esimerkiksi identiteettiin kuuluva jako "meihin" ja "muihin" käytännössä tarkoittaa. Tarkoittaako jonkin ihmisen lukeminen "muihin" hänen pitämistään alempiarvoisena ja johtaako se siihen, että kieltäydymme yhteistoiminnasta hänen kanssaan. Tai tarkoittaako se vastakkaisesti sitä, että arvostamme häntä ja hänen kulttuuriaan ja meillä on halu ryhtyä yhteistoimintaan hänen kanssaan. On myös mahdollista, että kuuluminen "muiden" ryhmään aiheuttaa niin paljon alemmuudentunnetta, että yksilö on valmis yhteistoimintaan "muiden" ehdoilla ja hyväksymään heidän kulttuurinsa ja kielensä yksipuolisesti yhteistoiminnan välineeksi. Vielä kyseenalaisempaa oman kulttuurin kannalta on, jos "muiden" kulttuurista ryhdytään omaksumaan omaan identiteettiin aineksia, jotka ovat ristiriidassa oman kulttuurin keskeisen aineksen kanssa. (Saukkonen 1994, 10)

Laadullisilla seikoilla on siten olennainen merkitys identiteetissä. Kansallista identiteettiä määriteltäessä voidaan korostaa "myönteisiä" seikkoja kuten, "mitä me olemme ja mitä me haluamme olla". Vastaavasti "kielteisinä" seikkoina voidaan korostaa "mitä me emme ole" ja "mitä me emme halua olla". Kansallinen identiteetti voi rakentua myönteisesti sellaisen oman historiakuvan varaan, jossa kansakunta itse vaikuttaa tulevaisuuteensa. Kielteisesti rakentunut identiteetti puolestaan korostuu erottautumisella muista ja näiden kielteisistä koetuista ominaisuuksista. Kielteisesti - negaation kautta - määriteltyä kansallista identiteettiä voidaan helposti tukea myös historiasta tai nykyisyydestä haetuilla uhkakuvilla.

Laadullisena seikkana kansallisen identiteetin määrittelyssä voidaan pitää myös sitä, kuinka etnisesti puhtaana kansakunta halutaan määritellä. Etninen kansakunta voidaan määritellä rodun, uskonnon, kielen, historian ja maantieteellisen alkuperän varaan. Vaihtoehtona kansakunnan etniselle

määrittelylle on kansalaisuuden korostaminen. Tällaisessa yhteiskunnassa painottuvat lainsäädäntö ja kansalaishyveet. Luonnollisesti kaikissa yhteiskunnissa jokin etninen ryhmä on muita dominoivampi. Kuitenkaan tälle dominoivalle ryhmälle, kuten ei myöskään kansallisille vähemmistöille, haluta ulkoisesti antaa erityisasemaa. (Suutarinen 2000, 90)

Olosuhteet ja historialliset seikat ovat vaikuttaneet siihen millaiseksi kansallinen identiteetti on muodostunut. Esimerkiksi Englannissa kansallisella identiteetillä on selviä etnisiä painotuksia. Maassa on kuningashuone, joka varmistaa viimekädessä vallan säilymistä alkuperäisen väestön käsissä. Sen yksityiskoulut huolehtivat osaltaan perinteiden jatkumisesta ja valikoivat oppilaistaan ne, jotka saavat ylintä koulutusta. Ranskaa voidaan puolestaan pitää yhteiskuntana, jossa ei haluta myöntää etnisten erojen ja niistä johtuvien luokkaerojen olemassaoloa. Ranskassa korostetaan tasa-arvoa ja kansalaisyhteisyyttä. Menettelyllä pyritään myös vähentämään etnisten tekijöiden ja varallisuuserojen merkitystä yhteiskunnassa. Kansalaisyhteisyyteen kuuluu Ranskassa myös valmius puolustaa tasavaltaa ja ihmisoikeuksia sekä osoittaa avoimesti kantansa katumielenosoituksissa. (Suutarinen 2000, 90)

Kun tutkitaan kansallisia identiteettejä, on huomioitava, että kaikki ryhmät kuvitellun kansakunnan sisällä eivät välttämättä jaa toistensa kanssa käsitystään siitä ryhmästä, johon heidän oletetaan kuuluvan. Jonakin ajanjaksona kansallinen identiteetti saattaa puolestaan olla eräänlaisessa "hajonneessa vaiheessa". Tällainen tilanne mahdollistaa kansallistunteen pintapuolisen käytön, jolloin esiintyy helposti eräänlaista "lipunheilutus-nationalismia" eli "banaali-nationalismia". Se voi olla luonteeltaan harmitonta, mutta se myös mahdollistaa nationalismin ympärillä irrationaalisen ilmapiirin. Yhtyessään uhkakuviin tämä banaali-nationalismi on käännettävissä myös ulkopuoliseksi "muiksi" luettavia ryhmiä vastaan. Ylipäätään tutkittaessa kansallista identiteettiä huomio tulisi suunnata identiteetin "voimakkuuden" pohtimisen sijasta niihin laadullisiin tekijöihin, jotka määräävät lopulta identiteetin sisällön. (Billig 1995; Sedergren 1996, 31; Suutarinen 2000, 90)

Vähemmistöryhmiin kuuluvien ihmisten osalta on syytä huomioida, että pyrkiessään ylläpitämään positiivista sosiaalista identiteettiä yksilö joutuu tekemään valintoja oman ryhmänsä ja valtaryhmän välillä. Mikäli vähemmistöön kuuluvan oppilaan edustaman kulttuuri-identiteetin ja suomalaisen kulttuuri-identiteetin välillä ei ole selvää eriarvoisuutta, hänen ei tarvitse valita jompaakumpaa kulttuuria. Jos oppilaan edustama ryhmä ei nauti valtaryhmän arvostusta, hän joutuu tasapainottelemaan eri ryhmien välillä. Pahimmassa tapauksessa oppilas kieltää oman taustansa ja vaihtaa ryhmää. Vähemmistöryhmien keskuudessa saattaa olla virallisia ja epävirallisia sääntöjä sekä sanktioita oppilaille, jotka omaksuvat kaksi kulttuuria. Halu sitoutua noudattamaan koulun sääntöjä asettaa oppilaat kahden tulen väliin (Talib, 2002, 70-71).

Maahanmuuttajuus ja identiteetti ovat kiinteästi sidoksissa toisiinsa. Maasta toiseen muuttaminen heikentää tietoisuutta siitä, kuka minä olen. Usein muutto ohentaa ihmisen identiteettiä. Muuttoon liittyy aina surua ja kaipausta, mikä myös vaikuttaa melko pysyvästi muuttajan elämään. Muuton yhteydessä ihmisen on koottava identiteettinsä tai sen rippeet uudelleen ja muunnettava ne vaihtuneeseen kieleen, paikkaan ja kulttuuriin sopiviksi (Talib, 2002, 41).

2.2 Aikaisempi tutkimus valtaväestön asenteista vähemmistöjä kohtaan ja valtaväestön ulkopuolisen väestön asennoitumisesta suomalaisen yhteiskuntaan

Magdalena Jaakkola on tehnyt selvityksen suomalaisten asennoitumisesta pakolaisten ja muiden ulkomaalaisten maahanmuuttoon sekä heidän asemaansa suomalaisessa yhteiskunnassa vuonna 1989. Vuonna 1999 Jaakkola julkaisi tutkimuksensa, jossa verrattiin suomalaisten suhtautumista maahanmuuttajiin vuosina 1987, 1988, 1993, 1998 ja 1999. Jaakkola toteaa tutkimuksessaan, että maahanmuuttajien kotoutumiseen ja hyvinvointiin vaikuttavat maahanmuuttajien oman asennoitumisen lisäksi valtaväestön asenteet. Vaikka valtion virallinen kotouttamispolitiikka tukeekin maahanmuuttajien integroimista yhteiskuntaan, maahanmuuttajiin kohdistuvat asenteet eivät näytä tukevan tätä politiikkaa. Suomalaiset näyttävät suhtautuvan myönteisimmin pohjoismaalaisiin, inkerinsuomalaisiin ja anglosakseihin. Kielteisintä on suhtautuminen venäläisiin, arabeihin ja somaleihin. Asenteet ovat kylläkin muuttuneet myönteisemmiksi sitten lamavuosien, mutta varsinkin venäläisten asema on heikentynyt huomattavasti vuoden 1987 jälkeen. Tämä voi johtua suomalaisten pelosta venäläisten massamuuttoa kohtaan ja venäläisten leimautumisesta rikollisiksi ja prostituoiduiksi tiedotusvälineissä. (Jaakkola 1999).

Asenneilmapiiri on Jaakkolan mukaan Suomessa ahdas ja nationalistinen. Lähes kolmasosa suomalaisista - ja puolet nuorista pojista - kannatti ns. etnistä puhdistusta siinä mielessä, että "Euroopan ulkopuolelta tulleiden maahanmuuttajien on palattava kotimaihinsa". Peruskoulun päättövaiheeseen kohdistettu Civic-tutkimuksen kansainvälisen vertailu osoitti sekin, että suomalaiset pojat suhtautuvat penseästi maahanmuuttajien oikeuksiin (Suutarinen 2002, 38). Tyttöjen suhtautuminen maahanmuuttajien oikeuksiin oli myönteisempää kuin poikien. Suomalaisia poikia kielteisemmin maahanmuuttajien oikeuksiin suhtautuivat pojat ainoastaan Sveitsissä, Sloveniassa ja Saksassa.

Osmo Virrankoski on mitannut tutkimuksessaan (2001) peruskoulun päättövaiheessa olevien nuorten kantaa mm. maahanmuuttajia, homoseksuaaleja, rasismia ja totaaliikieltäytyjiä kohtaan. Virrankosken tutkimus kertoi sekin, että pojat olivat kautta linjan suvaitsemattomampia kuin tytöt. Erot olivat joissakin asioissa huomattavia. Samoin asuinpaikkakunnalla oli merkitystä: suurissa kaupungeissa oppilaat olivat keskimääräistä suvaitsevaisempia kuin pienillä paikkakunnilla. Mitä eroihin tulee, niin esimerkiksi pojista 41% ja tytöistä 33% pitää rasismia ja rotuvihan kannattamista isänmaallisena. Vastaavasti rotujen tasa-arvon edistämistä pitää isänmaallisena 38% pojista ja tytöistä 74%. Virrankosken mukaan piilorasismi on yleistä. Piilorasistisia asenteita omaavia henkilöitä hänen tutkimuksessaan oli 66% lukion valinneista oppilaista. Tällainen piilorasistinen asenne on henkilöillä, jotka eivät ole itse omaksuneet skinien ajatustapaa, mutta antavat skinille oikeuden toimia aatteensa mukaan. Toisaalta 70% tytöistä ei ehdottomasti hyväksy skinien toimintaa. Koulu on maahanmuuttajalapsen kotoutumisen kannalta keskeinen paikka. On huolestuttavaa, jos he kotoutuvat näin rasistisessa ilmapiirissä.

Etnisesti ennakkoluuloiset ja rasistiset asenteet ovat lisääntyneet suomalaisten nuorten keskuudessa. Etsittäessä syitä tähän on kiinnitetty varsin vähän huomiota koulun ja kulttuurin tarjoamiin tietoihin ja käsityksiin, joiden avulla nuoret hahmottavat todellisuutta. Sakari Suutarisen (2000b) mukaan kouluopetuksen antama kuva suomalaisen kansallistunteen sisällöstä on etnisesti painottunut. Itsenäisen Suomen synty ja kamppailu itsenäisyyden säilyttämisestä nähdään kansallisena suuren saavutuksena. Suomalaisuus kytetään valtioon ja molemmat nähdään uhattuna. Näin ollen ei ole ihme, että kansalaisuuden ja kansallisuuden käsitteet sotketaan keskenään ja vieraksi koettuihin etnisiin ryhmiin ei luoteta. Vaihtoehtoiseksi tavaksi rakentaa kansallista identiteettiä Suutarinen näkee kansallisten oikeustapojen, kulttuurin ja yhteisten poliittisten päämäärien korostamisen 1800-luvun topeliaanisen nationalismin tapaan. Hänen mukaansa julkisen vallan olisi syytä ryhtyä tukemaan

reaalisemman, poliittisesti tiedostavamman ja moniäänisemmän historiakuvan ja historiakertomuksen rakentamista.

Tiedotusvälineillä on suuri merkitys niin nuorten kuin koko muunkin väestön asenteiden muodostumiseen. Mediassa painottuvat kielteiset uutiset ja asiat, mikä heijastuu maahanmuuttajiin siten, että julkaistaan enemmän artikkeleita heidän ongelmistaan tai heidän tekemistään rikoksista kuin sellaisia tarinoita, joissa kerrotaan heidän menestymisestään ja pärjäämisestään tai siitä, millainen rikkaus maahanmuuttajat voivat suomalaiselle kulttuurille olla. Etenkin iltapäivälehdet suosivat uutisia, joissa kerrotaan ulkomaalaisten tekemistä rikoksista, venäläisten rahanpesusta, mafiasta ja vakoilusta. Tämä median lietsoma leimaaminen muovaa suuren yleisön mielipiteitä, varsinkin kun kontaktit maahanmuuttajiin ovat vähäiset. Kaikki saman ryhmän edustajat niputetaan helposti yhdeksi joukoksi ja kielteiset piirteet yhdistetään koko ryhmään muutaman esimerkin perusteella, koska lukijakunnalla ei useinkaan ole mahdollisuuksia omakohtaisiin vertailuihin ja väitteiden ja yleistyksen totuudenmukaisuuden arvioimiseen.

Myös suomalaisten nuorten kokemaa luottamusta eri väestöryhmiä kohtaan on tutkittu (Suutarinen 2001, 397). Suutarisen tulokset ovat yhteneviä Jaakkolan ja Virrankosken saamien tulosten kanssa, eli tulosten mukaan vähiten luottamusta koettiin venäjänkieliseen väestöön ja romaneihin. Myös maahanmuuttajiin enemmistö valtaväestöstä suhtautui vähemmän luottavaisesti. Tilanne on huolestuttava, koska venäjänkielinen väestö on Suomen vähemmistöryhmistä suurin ja nopeimmin kasvava osa.

Millaiseksi sitten maahanmuuttajat kokevat elämänsä Suomessa? Asenneilmapiirin ja työllistymisen valossa katsottuna tilanne ei näytä kovin helpolta. Maahanmuuttajat joutuvat kamppailemaan ennakkoluulojen ja kielteisten asenteiden verkossa. Heidän pitäisi oppia suomen kieltä ja toisaalta säilyttää oma kieli ja yhteys entiseen kotimaahan. Vaikka elämä saattaakin olla monelle helpompaa Suomessa taloudellisessa mielessä, ei henkinen hyvinvointi välttämättä yllä lähellekään sitä tasoa, jolla se on aikaisemmin ollut. Kieltä taitamattoman on vaikea päästä sisään yhteiskuntaan ja solmia kontakteja. Kysymys kielestä, suomen kielen oppimisesta ja oman äidinkielen säilyttämisestä sekä kielen merkityksestä identiteetin konstruomisesta on erityisen kiinnostava. Maahanmuuttajista toivotaan helpotusta Suomea tulevaisuudessa uhkaavaan työvoimapulaan. Työllistyminen on kuitenkin vielä tänä päivänä maahanmuuttajalle vaikeaa. Työttömyysprosentti heidän kohdallaan on menneinä vuosina ollut ja on tälläkin hetkellä korkea.

Inga Jasinskaja-Lahti, Karmela Liebkind ja Tiina Vesala ovat tutkineet maahanmuuttajien kokemuksia palveluista, joita he ovat Suomessa saaneet työvoimatoimistossa, sosiaalitoimistossa, terveyskeskuksessa, pankissa, koulussa tai muussa oppilaitoksessa, kansaneläkelaitoksessa, ammattiyhdistyksessä, ulkomaalaisvirastossa sekä asioidessa poliisin ja tulli- ja rajavartiolaitoksen kanssa. Tutkimus toteutettiin kevään 2001 aikana ja siihen vastasi 3656 maahanmuuttajaa. Tutkimus sisälsi myös seurantatutkimuksen: vuonna 2001 maahanmuuttajien kokemaa syrjintää selvitettiin nimittäin osin samoilla kysymyksillä kuin vuoden 1997 tutkimuksessa.

Kyseisessä tutkimuksessa maahanmuuttajien kielteisimmät kokemukset liittyivät ulkomaalaisvirastossa ja sosiaalitoimistossa asioimiseen. Pankit, koulut ja muut oppilaitokset saivat puolestaan hyvää palautetta: noin 95 % tutkituista maahanmuuttajavanhemmista kertoi saaneensa niissä hyvää tai melko hyvää palvelua (Jasinskaja-Lahti 2002, 82-83). Maahanmuuttajavanhemmilta, joilla oli päiväkotitai kouluikäisiä lapsia, kysyttiin heidän kokemuksiaan koko Suomessa asumisajalta päiväkodin henkilökunnan sekä koulun opettajien ja oppilaiden suhtautumista heidän lapsiinsa. Maahanmuuttajavanhempien kokemukset päiväkotien ja koulujen henkilökunnan suhtautumistavasta olivat yleisesti ottaen hyviä: 89 prosenttia päivähoidossa olevien lasten vanhemmista ja 81 prosenttia kou-

lulaisten vanhemmista kertoi, ettei henkilökunta ole koskaan kohdellut heidän lapsiaan huonosti ulkomaalaistaustan vuoksi. Yli puolet (57%) maahanmuuttajavanhemmista kertoi kuitenkin muiden oppilaiden kohdelleen heidän lapsiaan ainakin joskus huonosti heidän ulkomaalaistaustansa takia. Erot maahanmuuttajaryhmien välillä olivat merkittäviä. Somalivanhemmat ilmoittivat muita maahanmuuttajaryhmiä huomattavasti useammin, että päivähoitopaikan henkilökunta, koulun opettajat ja koulun oppilaat olivat kohdelleet heidän lapsiaan huonosti lasten ulkomaalaistaustan vuoksi (Jasinskaja-Lahti 2002, 92).

Jasinskaja-Lahden tutkimus vertaili myös maahanmuuttajien syrjintäkokemuksista vuosina 1997 ja 2001. Vuonna 1997 tutkittuihin maahanmuuttajiin verrattuna vuonna 2001 tutkitut raportoivat vähemmän ulkomaalaistaustastaan aiheutuvaa huonoa kohtelua koulussa tai muussa oppilaitoksessa (Jasinskaja-Lahti 2002, 119-120).

Edellä kerrotun lisäksi etnisiä suhteita ja vähemmistökymsyksiä on tutkittu muun muassa Helsingin yliopiston sosiaalipolitiikan laitoksella. Aiheina ovat olleet esimerkiksi vähemmistöidentiteetin kehitys, etnisen identiteetin sosiaalipsykologia, kulttuuri-identiteetin muutos, akkulturaatio ja stressi sekä Suomessa asuvien pakolaisryhmien asema. Svenska social- och kommunalhösskolanin tutkimuslaitoksessa on tutkittu liikkuvuutta, etnisyyttä ja integraatiota erityisesti suomenruotsalaisten ja kaksikielisyyden osalta. Muita Suomen "vanhoja" etnisiä ryhmiä on tutkittu eri yliopistoissa. Romanitutkimusta on tehty ja tehtiin vuosituhannen vaihteessa esimerkiksi Joensuun yliopistossa. Myös Helsingin, Turun, Tampereen, Kuopion, Oulun ja Lapin yliopistossa on tehty romanitutkimusta. Kuopion yliopiston sosiologian laitoksella on erikoistuttu "poikkeavuuden sosiologiaan", johon on kuulunut myös etnisten vähemmistöjen tutkimusta. Oulun ja Lapin yliopistoissa on tehty saamelaistutkimusta osana pohjoisten alueiden tutkimussuuntausta. (Monika 2003)

Joensuun yliopiston kulttuurintutkimuksen, yhteiskuntapolitiikan ja filosofian, kasvatustieteen ja sosiologian laitoksilla sekä Karjalan tutkimuslaitoksella on ollut vilkasta opinnäytetutkimusta nimenomaan etnisiä suhteita, syrjintää, rasismia ja monikulttuurisuuden problematiikkaa koskevista aiheista. Kasvatustieteen yliassistentuuri on siellä määritelty erityisesti monikulttuurisen kasvatuksen alaa koskeväksi, ja yhteiskuntapolitiikan ja filosofian laitoksella koordinoidaan Euroopan Unionin TSER-ohjelman puitteissa kansainvälistä tutkimusprojektia "Immigration as a Challenge for Settlement Policies and Education: Evaluation Studies for Cross-Cultural Teacher Training," jossa Joensuun, Jyväskylän ja Oulun yliopistojen lisäksi on mukana yksi yhteistyöyliopisto Iso-Britanniasta, Ranskasta, Saksasta, Kreikasta ja Israelista. Laitoksella koordinoidaan myös valtakunnallista asennetutkimusta "Vieraiden kulttuurien kohtaaminen viranomaistyössä", jota rahoittavat useat ministeriöt.

Erillisistä tutkimuslaitoksista, joiden alaan etnisten suhteiden tutkimus kuuluu, on vielä mainittava Turun siirtolaisuusinstituutti, Åbo Akademin ihmisoikeusinstituutti ja vähäisessä määrin Helsingin Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.

Myös Euroopan Unionin sisällä tehdään maahanmuuttajiin liittyvää tutkimusta. Euroopan Unionin rasismien ja muukalaispelon seurantakeskus, EUMC (European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia) julkaisi maaliskuussa 2002 eurobarometrin "Attitudes Towards Minority Groups in the European Union", jossa mitattiin EU-maiden kansalaisten asenteita ulkomaalaisia kohtaan. Tutkimus kattoi kaikki EU:n 15 jäsenvaltiota. Keväällä 2000 haastateltiin yhteensä noin 16 000 ihmistä, noin tuhat valtiota kohti. Eurobarometri on seurantakysely; edelliset tutkimukset on tehty vuosina 1988, 1993 ja 1997. (Makkonen 2001)

Maahanmuuttajien omia asenteita suomalaista yhteiskuntaa ja sen järjestämiä palveluja - kuten koulutointa - kohtaan on tutkittu Suomessa kuitenkin toistaiseksi sangen vähän. Tähänastinen tutkimus on keskittynyt etupäässä valtaväestön vähemmistöön kohdistuvien asenteiden mittaamiseen.

2.3 IEA Civic Education Study ja sen aineiston soveltuvuus väestöryhmien käsitysten ja asenteiden tutkimukseen

Vuonna 1995 kansainvälinen koulutustutkimusjärjestö International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA) käynnisti nuorten yhteiskunnalliseen oppimiseen kohdistuvan tutkimuksen Civic Education Study. Tutkimuksesta käytettiin kotimaista lisänimeä "Nuori kansalainen –tutkimus". Luonteeltaan se oli koulusaavutustutkimus, mutta samalla myös nuorisotutkimus. Kansainvälinen tutkimus kohdistettiin pääosin 14-vuotiaiden ikäryhmään eli Suomessa peruskoulun 8.luokan oppilaisiin. Yhteiskunnallista oppimista ja sen tuottamia asenteita ei oltu Suomessa näin laajasti tutkittu sitten 1970-luvun. Tutkimuksen Suomen osuuden rahoittivat Opetusministeriö ja Opetushallitus sekä Jyväskylän yliopisto. Koulutuksen tutkimuslaitos vastasi hankkeen kansallisesta toteutuksesta. (Suutarinen 2002)

Tutkimus toteutettiin kaksivaiheisena. Ensimmäinen vaihe toteutettiin vuosina 1995-97. Sen aikana selvitettiin tutkimuksen ongelmakenttää ja laadittiin lukuisia taustaselvityksiä, joiden pohjalta julkaistiin 23 maan ns. maakuvaukset (Torney-Purta ym. 1999 Civic Education Across Countries: Twenty-four National Case Studies from the IEA Civic Education Project. IEA). Tutkimuksen ensimmäisen vaiheen kansainvälisenä koordinaattorina toimi Judith Torney-Purta (University of Maryland, USA). Ensimmäisen vaiheen koordinaattorina Suomessa toimi Kimmo Leimu.

Toisessa vaiheessa toteutettiin kaksi esikoetta ja pääkenttävaihe (1999). Tuolloin kansainvälinen koordinoitikeskus toimi Berliinin yliopistossa ja pääkoordinaattorina tutkimusta johti Rainer Lehmann (Humboldt University of Berlin). Tietohallinnasta ja analyyseistä vastasi IEA:n tietojenkäsittely-yksikkö Hampurissa. IEA-järjestö julkaisi kansainvälisen pääraportin keväällä 2001 (Torney-Purta J., Lehmann R., Oswald H. & Schulz W. 2001. Citizenship and Education in Twenty-eight Countries: Civic Knowledge and Engagement at Age Fourteen. Delft Nederland: Eburon Publishers). Tutkimuksen Suomen koordinaattorina toisessa vaiheessa toimi Sakari Suutarinen. Tuloksia julkaistiin Koulutuksen tutkimuslaitoksen www-sivuilla ja ne herättivät laajaa mielenkiintoa.

Tavanomaisissa koulututkimuksissa päähuomio kohdistetaan usein nuorten tietoihin ja taitoihin. Civic -tutkimuksessa päähuomio kiinnitettiin nuorten yhteiskunnallisten tietojen ja taitojen ohella myös nuorten käsityksiin, asenteisiin ja toimintaan. Noin 90 000 nuorta eri puolilla maailmaa vastasi 200 tehtävään. Vain 38 tehtävää mittasi tietoja ja taitoja. Loput tehtävistä kohdistuivat nuorten yhteiskunnallisiin käsityksiin, asenteisiin ja toimintaan. Suomessa tutkimus toteutettiin huhtikuussa 1999, jolloin kyselyyn vastasi noin 6 000 peruskoulun oppilasta sekä 8. että 9. luokalta, sekä 300 opettajaa ja 160 rehtoria.

Tutkimuksen lähtökohtana oli, että nuorten yhteiskunnallinen ajattelu määräytyy osin koulun ulkopuolelta. Vaikuttavina tekijöinä ovat esim. kyseisen maan poliittinen kulttuuri, media, koti, ystäväpiiri ja nuorten omat kokemukset yhteiskunnallisesta toiminnasta. Tästä lähtökohdasta tarkasteltuna tutkimus oli luonteeltaan nuorisotutkimus, mutta sen lisäksi se oli myös koulusaavutustutkimus.

Tutkimuksessa tuli ottaa huomioon, että monissa maissa yhteiskunnallisia sisältöjä opetetaan useissa eri nimisissä oppiaineissa. Maiden poliittiset järjestelmät ja niiden koulujen opetussuunnitelmat yhteiskunnallisen opetuksen osalta poikkeavat olennaisesti toisistaan. Tutkimusta ei voitu siten kohdistaa mihinkään erityiseen oppiaineeseen tai minkään maan poliittiseen järjestelmään.

Tutkimus kohdistui kolmeen pääalueeseen

- Demokratia
- Kansallinen identiteetti ja kansainväliset suhteet
- Sosiaalinen yhtenäisyys ja erilaisuus

Tässä tutkimuksessa on käytetty hyväksi Civic-tutkimuksen laajaa tilastollista aineistoa. Kansainvälistä vertailua varten kerätystä aineistosta ja Suomessa kansallisia intressejä varten kerätystä lisäaineistosta on eriteltävissä eri väestöryhmien ala-aineistot. Aineisto on siksi laaja, että se mahdollistaa aikaisemmassa luvussa (2.2) todetun ja vähän tutkitun - valtaväestön ulkopuolisen väestön käsityksen ja asenteen selvittämisen suhteessa valtakulttuuriin. Aineisto on kerätty nuorilta peruskoulun päättövaiheessa vuonna 1999 ja se vapautui yleiseen tutkimuskäyttöön 2001.

2.4. Tutkimuksen tarkoitus ja tutkimusongelmat

Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, mikä on Suomessa asuvan peruskoulun päättövaiheessa olevan valtaväestön ulkopuolisen nuorison käsitys asemastaan koulussa ja yhteiskunnassa sekä verrata sitä Ruotsin valtaväestön ulkopuolisen nuorison vastaaviin käsityksiin.

Vertailtavat ryhmät tutkimuksessa ovat:

- 1 Suomen valtaväestön ulkopuolinen nuoriso
- 2 Suomen suomenkielisen kantaväestön nuoret (valtaväestön osa)
- 3 Suomen ruotsinkielisen väestön nuoret (valtaväestön osa)
- 4 Ruotsin valtaväestön ulkopuolinen nuoriso
- 5 Ruotsin ruotsalaiset nuoret (valtaväestö)

Tutkimuksessa on kaksi päätutkimusongelmaa. Tutkimusongelmia selvitetään suhteessa niiden alla mainittuihin kohteisiin ja asioihin. Päätutkimusongelmat ovat:

1. Mikä on valtaväestön ulkopuolisen nuorison käsitys asemastaan koulussa

- a) suhteessa opettajiinsa
- b) suhteessa toisiin oppilaisiin
- c) suhteessa vaikutusmahdollisuuksiinsa koulussa

2. Mikä on valtaväestön ulkopuolisen nuorison käsitys asemastaan yhteiskunnassa. Tätä ongelmaa tutkitaan selvittämällä nuorison käsityksiä

- a) mahdollisuuksistaan menestyä
- b) siitä, miten he luottavat yhteiskunnan laitoksiin
- c) kunnan kansalaisen toiminnasta
- d) omasta poliittisesta tietoisuudesta

Selittävänä kehyksenä tutkimuksessa käytetään aikaisempaa tutkimusta koskien valtaväestön ja yhteiskunnan (koulujärjestelmän, maahanmuuttopolitiikan ym.) suhtautumista vähemmistöihin. Suomalaisen koulun ja yhteiskunnan suhdetta valtaväestön ulkopuoliseen nuorisoon tarkastellaan suomalaisen kansallisen identiteetin kehyksessä sekä paikallisella tasolla ottamalla esimerkiksi Jyväskylän tilanne ja sen koulutoimen käytännön toimenpiteet koskien valtaväestön ulkopuolista nuorisoa. Tällöin Jyväskylää pidetään esimerkkitapauksena siitä, miten kansallisia asioiden ratkaisuja toteutetaan käytännössä. Näin päästään esittämään arvioita asiaratkaisujen ja nuorten käsityksien välisistä suhteista.

Jyväskylän koulujärjestelyjen yhteydessä luodaan lyhyt katsaus koko kaupungin tilanteeseen, mutta pääosin tarkastelu kohdistuu Cygnaeuksen koulun vuosiluokkiin 1-6 ja Voionmaan koulun vuosiluokkiin 7-9. Koulujärjestelyjen tuottamien kokemusten arviointia toteutetaan tässä tutkimuksessa haastatteleamalla kahta opettajaa, jotka ovat toimineet useamman vuoden Jyväskylässä opettajina ja opettaneet opetusryhmissään kantaväestön ulkopuoliseen nuorisoon kuuluvia oppilaita.

2.5 Asenteesta, kokemuksesta ja käsityksestä

Tämän tutkimuksen kannalta on olennaista määritellä, mitä tarkoitetaan *käsityksellä*. Samalla on syytä käsitteellistää *tiedon* ja *asenteen* suhde *käsitykseen*. Tässä luvussa käytettävä tutkimuskirjallisuus korostaa *kokemuksen* keskeistä asemaa edellä mainittuja käsitteitä määriteltäessä. Käsitteille haetaan määritelmiä fenomenografisesta tutkimuksesta ja sosiaalipsykologisista asenneteorioista.

Sosiaalipsykologiassa on vallalla kaksi eri asenneteoriaa. Toinen niistä on lähtökohdaltaan mentalistinen ja toinen konstruktivistinen. Mentalistinen lähtökohdasta tarkasteltuna asenne määritellään taipumukseksi tai alttiudeksi suhtautua myönteisesti tai kielteisesti johonkin asiaan, henkilöön, ihmisryhmään, instituutioon, tapahtumaan, tilanteeseen tai muuhun vastaavaan. Kyseinen taipumus sisältää useimmiten kognitiivisen, evaluatiivisen ja konatiivisen komponentin. Jotta me voisimme reagoida johonkin myönteisesti tai kielteisesti, täytyy meillä olla tieto tai uskomus tästä jostakin (kognitiivinen komponentti). Tieto tai uskomus puolestaan mahdollistaa kohteen arvioimisen (evaluoiiva komponentti), ja yhdessä kognitiivinen ja evaluoiiva komponentti määrittävät toimintavalmiuden (konatiivinen komponentti) eli taipuvaisuuden käyttäytyä tietyllä lailla. (Pälli 1999)

Vaikka asenteen formaalit määritelmät voivat vaihdella, ovat useimmat sosiaalipsykologit yhtä mieltä siitä, että edellä mainituista taipumuksista evaluoiiva komponentti on asenteen keskeinen ulottuvuus. Asenteen ilmaiseminen on tätä määritelmää noudatettaessa aina arvioinnin kohteen asettamista arviointitulottuvuudelle ja tämä näkyy perinteisessä asennetutkimuksessa siinä, että asenteiden on katsottu olevan mitattavia ja pisteytettävissä olevia arvoja. Mitattavissa olevat asenteet heijastavat positiivisia tai negatiivisia arviointeja.

Asenteisiin voidaan vaikuttaa ja niitä voidaan muokata käyttäen hyväksi kognitiivista tai affektiivista informaatiota. Yksilöt voidaan myös saattaa tekemään jotakin liittyen siihen kohteeseen, johon yhdistyvää asennetta halutaan muokata. Erityisen hyvin nämä asenteiden muokkauksen sosiaalipsykologiset opit näkyvät esimerkiksi mainoksissa tai poliittisissa kampanjoissa. Samoja strategioita voi löytää myös mistä tahansa puhutusta tai kirjoitetusta tekstistä, jossa pyritään esittämään oma mielipide järkeväksi ja ”oikeaksi”. Tällaisia tekstejä ovat esimerkiksi yleisönosastokirjoitukset tai arkipäivän keskustelut.

Mentalistista lähtökohtaa alettiin kritisoida voimakkaasti 1980-luvulta alkaen. Asennetutkimukseen kohdistetussa kritiikissä todettiin, että kysymys siitä, mitä yksilöt tekevät ilmaistessaan mielipiteitään, on jäänyt mentalistisesta lähtökohdasta lähteviltä asennetutkijoilta lähes huomiotta.

Konstruktivistinen lähtökohta korostaa asennetta kielen käyttöön liittyvänä ilmiönä. Kun näkökulma kohdistetaan asenteiden ilmaisemiseen diskursiivisena toimintana, todellisuus ilmenee toisenlaisena. Asenteiden (kielellisen) ilmaisun varioivuus ja siihen kohdistuva tutkimus on konstruktivistisen näkökulman lähtökohta. (Pälli 1999)

Tämän ajattelun mukaan asenteita tuotetaan kielessä, eli asenne on kielen käytön ilmiö. Siksi asenteiden tutkimus vaatii asenteiden kielellisen ilmaisun tutkimusta. Konstruktivistisesta näkökulmasta asenne on ennen kaikkea diskurssissa tuotettu ja diskurssin tuottama positio, joka rakentuu suhteessa kilpaileviin positioihin. Asenteita ja mielipiteitä tuotetaan siis vain silloin, kun on olemassa mahdollisia vastakkaisia ja kilpailevia asenteita ja mielipiteitä.

Pälli (1999) katsoo, että diskurssianalyttikoiden kielen käytön tutkimus on osoittanut, että yksilö voi samassa puheenvuorossa tuottaa ristiriitaisia asenteita. Esimerkiksi ulkomaalaisista puhuessaan puhuja voi samassa puheenvuorossa tuottaa sekä myönteisiä että kielteisiä ulkomaalaisasenteita. Tämä asenteiden (kielellisen) ilmaisun varioivuus on keskeinen mentalistiseen asennetutkimuksen kohdentunut kritiikki. Puheen tilannesidonnainen funktio onkin tämän vuoksi olennainen tekijä konstruktivistisessä tutkimuksessa. Esimerkiksi lausuma *minulla ei ole mitään pakolaisia vastaan* voidaan tulkita vaikkapa varautumiseksi rasismisyytöksiin, oman mielipiteen oikeuttamiseksi, tunnelman keventämiseksi jne. Tärkeää onkin pyrkiä paljastamaan niitä mahdollisia tai potentiaalisia funktioita, joita lausumalla kontekstissaan on. Tällöin olennaista ei ole se, ovatko vaikutukset puhujan itsensä tarkoittamia vai eivät. Huomio on syytä kiinnittää siihen, millaisia mahdollisia asenteita toimija tulee puhuteollaan tuottaneeksi.

Yksilön asenteet ja mielipiteet ovat pitkälti (kieli)yhteisön säätelemiä. Asenne rakentuu niistä kielessä olevista tulkinnallisista resursseista, jotka ovat nimenomaan yhteiskunnallisesti ja sosiaalisesti tuotettuja. Semantiikassa (Pälli 1999; Leech 1976, 226) on viitattu siihen, että kielessä on olemassa runsaasti valmiita tulkintoja, mm. ajan hengen mukaisia malleja, jotka kielenkäyttäjät tiedostamattaankin omaksuu. Siksi on usein vaikea tehdä eroa yleisen ja yksityisen mielipiteen tai asenteen välille. Funktionaaliselta kannalta on kuitenkin tärkeää pyrkiä löytämään vihjeitä siitä, miten puhuja itse asemoi itsensä suhteessa sanomaansa. Itsensä asemoiminen on strategista ja seurauksellista siinä mielessä, että sen kautta puhuja tuottaa sosiaalista identiteettiään. Tärkeää ei siis ole pohtia sitä, milloin on kyseessä puhujan oma asenne tai mielipide, milloin taas yleinen totuus. Olennaista on keskittyä tarkkailemaan niitä mekanismeja, joiden kautta puhujasta rakentuu aktiivinen toimija, ”omien”, mielipiteidensä vastuullinen markkinoija tai vastaavasti passiivinen ryhmän tai yhteisön edustaja.

Konstruktivistinen näkökulmakin huomioi, että meillä on yksilöinäkin on tunteita ja vakaumuksia. Ne määräävät osittain, mitä sanomme arvioinnin kohteesta (Pälli 1999; Verkuyten 1994). Konstruktivistinen näkökulma ottaa kuitenkin lähtökohdaksi sosiaalisen kognition: yksilön tunteet ja vakaumukset ovat sosiaalisesti tuotettuja. Lisäksi ilmaistut mielipiteet — vaikkakin niitä osittain säätelee kognitio — ovat ennen kaikkea kielellistä ja siis sosiaalista toimintaa, eivätkä kausaalisuhteessa kognitiivisiin prosesseihin. Konstruktivistinen ajattelu — vaikka sen jyrkimmät tulkinnat tähän viittaavatkin — ei tästä huolimatta välttämättä ole ristiriidassa sen ajatuksen kanssa, että ilmaistut asenteet ja mielipiteet ovat sekä diskursiivista toimintaa että myös representaatiota yksilön ajattelusta (näin myös Verkuyten ym. 1994, 296). Tällainen lähtökohta on löydettävissä jo Vygotskin (1982) ajattelusta. Kielen ja ajattelun suhdetta käsitellessään Vygotski korostaa kielen ja erityisesti kielen funktioiden ensisijaisuutta, mutta toteaa samaan aikaan, että esimerkiksi yleistäminen ja käsitteen-

muodostus ovat ajattelutoimintoja. Vygotski, kuten myös Leontjev (1979) pitää kieltä ajattelun työvälineenä, ja kielen käyttöä teoreettisen ajattelun lähtökohtana. (Pälli 1999)

On kuitenkin harhaa pitää yksilöä itseään todellisuuden luoja ja omien asenteidensa ja mielipiteidensä vastuullisena markkinoijana. Ehkä lienee syytä yhtyä sellaiseen esimerkiksi Leinon esittämään puolivälin tulkintaan, että todellisuus ei ole yksilölle olemassa valmiiksi annettuna, mutta se ei ole myöskään yksilön vapaasti luotavissa. Ihmisen käsitys reaali maailmasta ei ole täysin subjektiivinen, mutta ei myöskään kokonaan objektiivinen, vaan se on kulttuurin muovaama ja sosiaalisesti konstruoitu. (Pälli 1999; Leino 1993, 13)

Fenomenografinen lähestymistapa syntyi 1970-luvun alussa Ruotsissa. Tutkijat Ference Marton ja Lennart Svensson tekivät Göteborgin yliopiston kasvatustieteen ja kasvatopsykologian laitoksella tutkimusta, joka käsitteli oppimistuotoksen (oppimisen mitä-aspekti) ja oppimisprosessin (oppimisen miten-aspekti) välistä suhdetta. Parin vuoden sisällä kaksi muuta tutkijaa, Lars Owe Dahlgren ja Roger Säljö, tulivat mukaan tähän uudenlaiseen tutkimussuuntaukseen, jota vasta myöhemmin alettiin kutsua fenomenografiseksi liikkeeksi. Joissakin lähteissä tähän ryhmään yhdistetään myös tutkija Staffan Larsson. (Perttula 1997)

Nämä tutkijat löysivät uudenlaisen tarkastelukulman opittavan aineksen sisällön ymmärtämiseen ja oppimistilanteiden kokemiseen oppijan näkökulmasta. Fenomenografia uhmasi silloista tutkimusta ohjaavaa paradigmaa: näkökulma tutkimuksessa muuttui laadulliseksi, pois 1970-luvulla tärkeäksi koetusta "kuinka paljon opitaan" -tutkimustehtävästä. Tutkimuksen pääkohteeksi tuli oppijan kokemus kaikissa piirteissään. Tarkastelun keskiöön otettiin mm. kysymykset "Mitä tarkoittaa se, että sanomme toisten ihmisten olevan parempia oppimaan?" ja jatkona tälle kysymykselle: "Miksi jotkut ihmiset ovat parempia oppimaan kuin toiset?" Fenomenografit toivat tutkimuksissaan esiin mm. käsitteet syvä- ja pintaoppiminen sekä holistinen ja atomistinen oppiminen.

1970-luvun puolivälissä Amadeo Giorgi osoitti, että Göteborgin ryhmä teki tutkimusta, jota kuvattiin fenomenologien piirissä luonteeltaan fenomeno-grafiseksi. Fenomenografinen merkitsi ilmiön kartoittamista. Giorgio väitti, että fenomenologia ei pelkästään kuvaillut niitä tapojen variaatioita, joilla ilmiö ymmärrettiin, vaan myös pyrki määrittelemään rakennetta, joihin variaatiot pohjautuivat. (Perttula 1997)

Fenomenografiaa luonnehditaan aineistolähtöiseksi tutkimuslähestymistavaksi, joka keskittyy tutkimaan sitä, miten asioiden *käsitetään* olevan. Martonin luoma käsite *toisen asteen näkökulma* kuvaa tätä tutkimuslähestymistapaa. Martonin käsite *ensimmäisen asteen näkökulma* sopii puolestaan kuvaamaan sitä, miten asiat todellisuudessa ovat. Fenomenografian filosofisia juuria löytyy mm. Piaget'n teorioista, hahmopsykologiasta ja fenomenologiasta. (Perttula 1997)

Fenomenografisessa tutkimuksessa huomiota kiinnitetään toiminnassa ilmeneviin mitä ja miten -aspekteihin. Kun toimija kokee jotain, hän suuntautuu kohti jotain (the object) eli kohti kokemuksen mitä-aspektia, olipa kohde sitten romanttinen rakkaus tai joulupukki. Perttula katsoo (1997), että kun tutkijat kuvaavat laadullisesti erilaisia tapoja kokea tai ymmärtää romanttinen rakkaus tai joulupukki, he kuvaavat näitä eroja toimijan kokemuksen rakenteellisilla (structural) tai sisällöllisillä (referential) piirteillä kokemuksen kohteesta (objects of experience). Koemme oppimisen, muistamisen tai ajattelemisen laadullisesti erilaisilla tavoilla. Fenomenografian yhtenä haasteena on osoittaa, missä laajuudessa kokemukset näistä oletettavasti erilaisista psykologisista yksiköistä todella eroavat toisistaan.

Käsitys on puolestaan tutkimuskirjallisuudessa nähty merkitysrakenteena, joka on välittömästi ja samanaikaisesti objektin kanssa koettu kokonaisuus - suhteena joka aktiivisesti rakennetaan. Terminologiaa monimutkaistuttaa, että Marton (ks. esim. 1994) käyttää termejä kokemus ja käsitys

synonyymisesti, kun taas useat muut tutkijat kuitenkin tulkitsevat määritellessään ilmiötä ne erillisiksi: ilmiö on "ihmisen ulkoisesta tai sisäisestä maailmasta saama kokemus, josta tämä aktiivisesti rakentaa käsityksen". (Perttula 1997).

Teoreettiseen olettamukseen, että maailma näyttäytyy yksilölle aina hänen oman tulkintansa kautta, liittyy käsite tietoisuus (awareness). Tulkinta vaatii yksilöltä tietoisuutta. Se määritellään suhteeksi subjektin ja objektin välillä, kokonaisvaltaiseksi kokemukseksi maailmasta tietynä aikana. Marton (esim. 1994) ja useat muut fenomenografit viittaavat hahmopsykologi Gurwitshin käyttämään tietoisuuden määritelmään, missä tietoisuutta ei ymmärretä dikotomiaksi (tietoinen/ ei tietoinen). Kokemus nähdään tällöin rakenteeltaan sellaiseksi, että tietyt aspektit ovat kokemuksessa esillä eksplisiittisinä ja tematisoituina ja että toiset aspektit ovat samanaikaisesti implisiittisempiä ja tematisoimattomampia. Ideana on, että ihminen tarkastelee ilmiötä tiettyä kontekstia vasten, jolloin yksi osa ilmiötä käsitettään selkeästi, muut vähemmän selkeästi. Käsitteillä on konstruktiiivinen luonne: entiset käsitykset toimivat pohjana uusien käsitysten muodostamisessa, ts. ne luovat merkityksenantoprosessin perustan. (Perttula 1997)

Tiedonkäytön kannalta tärkeä oletus liittyy myös merkityksenantoprosessin kuvaamiseen mikä- ja miten-näkökulmilla. Näkökulmien jaottelu on lähinnä tutkimuksellinen työkalu, jonka avulla tuodaan esiin käsityksen sisällöllisen ulottuvuuden (mikä-näkökulma) ja sisällön muodostamisen prosessin (miten-näkökulma) kytkeytyneisyys toisiinsa: ajatellessamme ajattelemme aina jotain, emme vain ajattele, oppiessamme opimme jotain, oppiminen ei ole sisällötöntä. (Perttula 1997)

Käsityksen rakenteellinen (structural) aspekti tarkoittaa tapaa, jolla käsitys on muodostettu. Käsityksen sisällöllinen aspekti (referential aspect) on käsityksen merkitys (the meaning of the conception). Nämä kaksi aspektia ovat kytkeytyneitä dialektisesti toisiinsa siten, että käsityksen tai kokemuksen rakenteelliset muutokset voivat syntyä vain jos merkitys on muuttunut. Merkityksen muuttuminen voi onnistua vain jos rakenne on muuttunut. (Marton 1994)

Erilainen kokemustausta aikaansaa eroja käsitysten sisällöissä ja ilmenemistavoissa ei vain yksilöittäin vaan myös tilanteittain. Kontekstisidonnaisuutta on esimerkiksi käsitysten kulttuurilliset yhteydet, käsitysten sidoksisuus ikäeroihin tai sosioekonomisiin tekijöihin ja tilanteiden aiheuttamat käsitysten muutokset. Sidonnaisuus näkyy myös siinä, että käsitys voidaan ilmaista erilaisissa kielellisissä muodoissa. (Perttula 1997)

Tässä tutkimuksessa ei tutkita käsityksen muutosta, mutta verrataan nuorten käsityksiä eri väestöryhmien kesken ja kahden maan kesken. Koetilanteen järjestelyillä ja kysymyslomakkeen yhtenäisyydellä on pyritty siihen, että nuorten käsityksistä saataisiin tietoa samankaltaisessa tilanneympäristössä.

Tässä tutkimuksessa paneudutaan valtaväestön ulkopuolisen nuorison käsityksiin asemastaan koulussa ja yhteiskunnassa sekä heitä opettavien opettajien käsityksiin valtaväestön ulkopuolisen nuorison käsityksiin koulua, yhteiskuntaa ja opettajia kohtaan. Tässä tutkimuksessa käsityksellä tarkoitetaan kokemusperäistä tai oletusperäistä tietoa tai uskomusta (kognitiivinen komponentti) heidän koulua ja yhteiskuntaa koskevasta suhteestaan. Nuorten tieto tai uskomus puolestaan mahdollistaa kohteen arvioimisen (evaluoiva komponentti) kysymyslomakkeen avulla. Opettajien käsityksiä on puolestaan selvitetty haastattelujen avulla. Nuorten käsityksiä on lisäksi pyritty selittämään ja tulkitsemaan opettajahaastattelujen kautta.

2.6 Tilastollisen aineiston rajausta ja esittely

Vuonna 1999 tehdyn kansainvälisen Civic -tutkimuksen kohteeksi oli valittu 14-vuotiaat oppilaat, mikä Suomessa merkitsi kahdeksatta luokka-astetta. Koska pääosa yhteiskuntaopin opetuksesta annetaan Suomessa vasta päättöluokalla, myös yhdeksäs luokka-aste päätettiin ottaa mukaan kansallisena osiona. Edellisten lisäksi otettiin vielä lisäotokset ruotsinkielisistä kouluista, jotta virhemarginaali olisi pienempi kielialueiden keskinäisessä vertailussa.

Tässä tutkimuksessa Suomen tulokset pohjautuvat sekä 14- että 15-vuotiaiden osalta kerättyyn aineistoon. Aineisto on siten kaksinkertainen verrattuna Civic-tutkimuksen 14-vuotiaiden raportoinnissa käytettyyn aineistoon. Ratkaisu on käytännön kannalta välttämätön, jotta Suomesta valtaväestön ulkopuolisen nuorison otos on saatu tilastollisesti riittävän suureksi ja kriittisen tilastollisen tarkastelun kestäväksi.

Tässä tutkimuksessa jakoa suomenkielisen kantaväestön ja suomenruotsalaisen väestön välillä ei ole tehty koulujen opetuskielen pohjalta, kuten Suomen Civic -tutkimuksen maaraportissa (vrt. Suutari 2002), vaan luokittelun pohjana on oppilaan itsensä suorittama valinta siitä, mihin hän katsoo kuuluvansa. Kaikki tässä tutkimuksessa käytetyt Suomen ja Ruotsin aineistot koskevat pakollisen koulun päättövaihetta ja ovat yleistettävissä molempien maiden tilannetta kuvaaviksi.

Civic -tutkimuksessa otanta suunniteltiin ja toteutettiin huolellisesti mittauksen luotettavuuden ja yleistettävyyden takaamiseksi. Kaikkien Civic -tutkimukseen osallistuneiden maiden tuli noudattaa samoja periaatteita, joihin kuuluivat muun muassa perusjoukon huolellinen määrittäminen, saman otantamenetelmän käyttö sekä edustavan kansallisen otoksen laatiminen.

Civic -tutkimuksen otantaa johti Suomessa Koulutuksen tutkimuslaitoksen tutkija Eija Puhakka (2002), joka on raportoinut otannan. Kohdeperusjoukkona olivat 14- ja 15 -vuotiaat peruskoulujen oppilaat. Suomessa perusjoukkoa määriteltäessä kehikkoperusjoukkona käytettiin Tilastokeskuksen kouluaineistoa vuodelta 1997, jota täydennettiin Koulutuksen tutkimuslaitoksen vuonna 1998 suorittamalla koulutiedustelulla. Näiden lähteiden mukaan Suomessa oli 675 peruskoulun yläasteen lisäksi 270 erityiskoulua. Otos piti sisällään kahdeksannella luokka-asteella yhteensä 67 560 oppilasta. IEA:n kansainvälisen otantastandardin vaatimusten mukaan perusjoukon piti kattaa vähintään 95 % kaikista 14-vuotiaista. Suomessa perusjoukon ulkopuolelle rajattiin Ahvenanmaan koulut, erityiskoulut, Steiner koulut, kielikoulut ja hyvin pienet koulut. Yhteensä perusjoukon ulkopuolelle jäi 8. luokkalaisista noin 3,4 % eli perusjoukon kattavuus oli 96,6 %. Rajausten jälkeen perusjoukon kooksi muodostui 65 280 oppilasta.

Perusjoukon osittamisella saadaan enemmän informaatiota perusjoukosta kuin pelkällä yksinkertaisella satunnaisotannalla. Sen avulla myös taataan koulujen edustettavuus ositteittain ja pienennetään otoksesta aiheutuvaa harhaa eli estimaattien keskivirhettä (esim. Lehtonen & Pahkinen 1995). Perusjoukon osittamisessa käytettiin Tilastokeskuksen ja EU:n yleisesti käyttämiä suuralueita. EU:n alueluokitusjärjestelmän mukaisesti suuralueitamme ovat Uusimaa, Etelä-Suomi, Itä-Suomi, Väli-Suomi ja Pohjois-Suomi. Nämä alueet jaettiin vielä ositteen sisällä kolmiluokkaisen kuntaryhmän mukaan kaupunkiin, taajamiin ja maalaiskuntiin. Alueiden keskinäisten vertailujen takaamiseksi päädyttiin tasakiintiöiseen otoskokoon. Jokaiselta suuralueelta valittiin tutkimukseen mukaan 30 koulua.

Civic-tutkimuksessa Suomen osalta käytettiin kaksiastesta ryväotantaa. Otannan ensimmäisessä vaiheessa koulut valittiin käyttäen systemaattista ositettua PPS-otantamenetelmää (probability-proportional-to-size), missä koulun kokotekijäksi määriteltiin oppilaiden lukumäärä 8. luokka-

asteella. Samanaikaisesti kullekin otoskoululle poimittiin yksi tai kaksi varakoulua mahdollisten poisjääntien vuoksi. Otannan toisessa vaiheessa kustakin poimitusta otoskoulusta valittiin yksi perusopetusryhmä yksinkertaisella satunnaisotannalla.

Civic-tutkimuksessa otantaan vaikuttavat tutkimusaineiston ryvästyneisyys ja siihen liittyvä sisäkorrelaatio, joka kuvaa havaintoyksiköiden homogeenisuutta rypäiden sisällä. Toisin sanoen havaintoyksiköt ovat rypäiden sisällä toistensa kaltaisia. Tästä seuraa, että samaan tarkkuuteen pääsemiseksi ryväotannan otoskoon on oltava huomattavasti suurempi kuin yksinkertaisella satunnaisotannalla saatu otoskoko.

Suomessa tavoitteena oli saada 150 koulua ja 3 150 oppilasta siten, että jokaiselta suuralueelta poimittiin 30 koulua ja jokaisesta koulusta valittiin satunnaisesti yksi 8. luokka-asteen opetusryhmä mukaan tutkimukseen. Ennen otoksen poimimista, opetusryhmän kooksi arvioitiin 21 oppilasta.

Tutkimuksen alkuvaiheessa otoskouluista kuusi kieltäytyi osallistumasta tutkimukseen. Näistä kouluista viisi pystyttiin korvaamaan varakouluilla. Näin ollen 149 otoskoulusta poimittujen opetusryhmien ja niistä muodostettujen oppilaslistojen mukaan otoksen oppilaiden lukumääräksi tarkentui 3 064. Joillekin oppilaille osallistuminen kokeeseen saattoi olla mahdotonta johtuen testikielen riittämättömästä hallinnasta tai fyysisen, henkisen tai emotionaaliseen toimintarajoitteen vuoksi. Tällaisia oppilaita otokseen sisältyi yhteensä 12 (0,4 %). Lisäksi kuusi (0,2 %) oppilasta oli otoksen laadinnan jälkeen vaihtanut koulua. Poisjääntien jälkeen otoskoko oli 149 koulua ja 3 046 oppilasta eli 99,4 % tavoitellusta otoskoosta.

Kansainvälinen minimivastausprosentti oli asetettu korkeaksi, sillä 85 % sekä kouluista että oppilaita edellytettiin osallistuvan tutkimukseen. Koemateriaalin toimittamisen jälkeen osoittautui, että kolme otoskoulua ei pystynytäkään osallistumaan tutkimukseen. Näitä kouluja ei enää myöhäisestä ajankohdasta johtuen voitu korvata varakouluilla.

Tutkimukseen vastasi 146 koulusta 2 782 oppilasta. Oppilaskyselyn vastauskato oli 8,7 %, eli pääkenttävaiheesta oli poissa 264 oppilasta. Oppilaiden lisäksi tutkimukseen osallistui 144 rehtoria tai koulunjohtajaa ja 290 opettajaa. Saavutettuun vastausosuuteen voi olla varsin tyytyväinen, sillä samanaikaisesti Suomessa toteutettiin myös muita suuria kansainvälisiä kouluarviointitutkimuksia.

Taulukko 1. Civic -tutkimukseen osallistuneiden koulujen ja oppilaiden lukumäärät suuralueittain 8. luokan osalta (kansainvälinen vertailuaineisto 28 maan tutkimuksessa)

Eu:n alueluokitusjärjestelmän mukaiset suuralueet	Vastanneet	
	Koulut	Oppilaat
1. Uusimaa	28	518
2. Etelä-Suomi	30	587
3. Itä-Suomi	28	502
4. Väli-Suomi	30	577
5. Pohjois-Suomi	30	598
Yhteensä	146	2 782

Suomen Civic -aineisto on edustava otos 14-vuotiaista oppilaista. Aineiston vinoutta korjattiin painokertoimilla, jotta tulokset voitaisiin yleistää koko perusjoukkoa koskeviksi. Jokainen otokseen valittu oppilas edustaa itsensä ohella suurempaa joukkoa 14-vuotiaita oppilaita. Kahdeksannen luokka-asteen aineistossa yksi oppilas edustaa keskimäärin noin 22 oppilasta.

Civic –tutkimuksen yhteydessä Suomessa toteutettiin kansallisena hankkeena vastaava tutkimus myös yhdeksannen luokka-asteen oppilaille eli 15-vuotiaille ja, kuten alussa todettiin, tämän lisäksi poimittiin lisäotokset ruotsinkielisten koulujen 8. ja 9. luokka-asteilta.

Jokaisesta varsinaisesta otoskoulusta poimittiin myös yksi 9. luokka-asteen opetusryhmä mukaan samalla periaatteella kuin 8. luokka-asteen opetusryhmä. Siten 149 otoskoulusta poimittujen opetusryhmien ja niistä muodostettujen oppilaslistojen mukaan otoksen oppilaiden lukumääräksi 9. luokka-asteella muodostui 3 060. Näistä otoksen oppilaista 15:lle oli mahdotonta osallistua tutkimukseen ja lisäksi kaksi oppilasta oli vaihtanut toiseen kouluun. Poisjääntien jälkeen otoskoko oli 149 koulua ja 3 043 oppilasta eli 99,4 % tavoitellusta otoskokoosta. Tutkimukseen vastasi yhdeksänneltä luokka-asteelta 2 735 oppilasta 146 koulusta. Vastauskato oli 10 %.

Varsinaisten otoskoulujen joukossa oli mukana kahdeksan ruotsinkielistä koulua, joissa oppilaita oli kahdeksannella luokka-asteella yhteensä 134 ja vastaavasti yhdeksännellä luokka-asteella 133. Suomessa tutkimukseen haluttiin mukaan enemmän ruotsinkielisiä kouluja ja niiden oppilaita, koska haluttiin varmistaa myös tulosten vertailtavuus kieliryhmien kesken. Lisäotokseen poimittiin yksinkertaisella satunnaisotannalla 13 ruotsinkielistä koulua. Näistä kouluista valittiin sekä 8. että 9. luokka-asteelta satunnaisesti yksi opetusryhmä mukaan otokseen. Kaikki lisäkoulut osallistuivat tutkimukseen siten, että 8. luokka-asteelta osallistui 230 oppilasta (vastausosuus oli 91 %) ja vastaavasti 9. luokka-asteelta osallistui 217 oppilasta (vastausosuus oli 94 %). Lisäksi rehtoreita tai koulunjohtajia vastasi yhteensä 13 ja opettajia 22.

Myös kansallisilla lisäotoksilla hankituille aineistoille laskettiin painokertoimet, joiden avulla varmistettiin, että myös lisäotosten oppilaat edustavat perusjoukkoa ja vaikuttavat analyysituloksiin oikeassa suhteessa.

Taulukko 2. Civic –tutkimuksen vastanneiden lisäotoskoulujen ja -oppilaiden lukumäärät suuralueittain

Eu:n alueluokitusjärjestelmän mukaiset suuralueet	Vastanneet					
	9. lk		ruotsinkielinen 8. lk		ruotsinkielinen 9. lk	
	Koulut	Oppilaat	Koulut	Oppilaat	Koulut	Oppilaat
1. Uusimaa	29	540	6	99	6	100
2. Etelä-Suomi	30	567	4	72	4	64
3. Itä-Suomi	28	518	-	-	-	-
4. Väli-Suomi	29	543	3	59	3	53
5. Pohjois-Suomi	30	567	-	-	-	-
Yhteensä	146	2 735	13	230	13	217

2.7 Valtaväestö ja sen ulkopuoliset nuoret tämän tutkimuksen aineistossa

Tässä tutkimuksessa tilastollisena aineistona käytetään Civic - tutkimuksessa kerättyä aineistoa. Tutkimuksessa oppilaille kohdistetussa kysymysvihkossa nuoria Suomessa ja Ruotsissa pyydettiin vastaamaan kysymykseen: "Mihin seuraavista ryhmistä katsot lähinnä kuuluvasi? Oppilaiden vastausten pohjalta heidät on jaoteltu seuraavissa neljässä taulukossa tutkimusongelmien kannalta olennaisiksi katsottuihin ryhmiin.

Suomen aineistossa väestöryhmät on luokiteltu pääasiassa kielellisin perustein. Ruotsin aineistossa jaottelu on tehty - Suomen käytännöstä poiketen - enemmän etnisiin perustein. Syynä erilaiseen menettelyyn ovat erilaiset maissa käytetyt luokitukset, jotka pohjautuvat harjoitettuun kielipolitiikkaan ja maahanmuuttajapolitiikkaan (luku 2.1). Tämän tutkimuksen kannalta erilainen luokittelu ei ole esteenä valtaväestön ja sen ulkopuolisen nuorison jaottelulle. Suomen ja Ruotsin osalta valtaväestö on määriteltävissä selkeästi historiallisia, sosiaalisia ja kielellisiä perusteita käyttäen: Suomessa "suomenkieliseen kantaväestöön" sekä "Suomen ruotsalaiseen väestöön", Ruotsissa "ruotsalaisiin". Muita väestöryhmiä voidaan perustellusti pitää valtaväestöstä eriävinä (luku 1.1).

Valtaväestön ja sen ulkopuolisen väestön luokitteluperusteena on käytetty Civic -tutkimuksen kysymyslomakkeen kohtaa, jossa nuorilta kysyttiin, mihin seuraavista ryhmistä he katsoivat lähinnä kuuluvansa.

Suomessa:

Valitse vain yksi ruutu

- [A] Suomenkieliseen kantaväestöön....
 - [B] Suomenruotsalaiseen väestöön
 - [C] Venäjänkieliseen väestöön
 - [D] Saamelaisiin
 - [E] Romaneihin.....
 - [F] Maahanmuuttajiin.....
 - [G] Paluumuuttajiin.....
 - [H] Johonkin muu muuhun (määrittele)
-

Ruotsissa:

Valitse vain yksi ruutu

- [A] ruotsalainen....
- [B] suomalainen.....
- [C] arabi
- [D] bosnialainen.....
- [E] kroaatti.....

Suomessa valtaväestöön on tässä tutkimuksessa katsottu kuuluvaksi ne nuoret, jotka ovat itse Civic-tutkimuksessa katsoleet kuuluvansa "suomenkieliseen kantaväestöön" tai "suomenruotsalaiseen" väestöön. Suomessa ruotsinkielistä väestöä ei käsitellä vähemmistönä vaan erillisenä osana valtaväestöä, jota varten on olemassa esim. ruotsinkieliset koulut, yliopisto ja ruotsinkieliset palvelut. Tämän väestöosan sosiaalinen ja taloudellinen hyvinvointi on myös monin tavoin mitattuna suomenkielisen kantaväestön tasolla tai sitä korkeampi. Näistä syistä johtuen tässä tutkimuksessa suomenruotsalainen väestö on katsottu valtaväestöön kuuluvaksi (luku 1.2). Tutkimuksen loppuluvussa palataan asiaan ja arvioidaan kyseistä ratkaisua.

Suomen aineistoon suomenruotsalaista kerätty lisäotos on mahdollistanut suomenruotsalaisten nuorten käsitysten tarkastelun erillisenä ryhmänä. Näin tutkimusasetelma mahdollistaa Suomen osalta kolmen eri väestöryhmän keskinäisen vertailun. Ruotsin aineistossa valtaväestöön on katsottu kuuluvaksi ainoastaan "ruotsalainen" -vaihtoehdon valinneet nuoret.

Civic -tutkimuksen kysymyksenasettelu ja aineisto ovat fokusoineet tämän tutkimuksen tilastollisen aineiston käytön. Tutkimuksen aineistosta on keskitytty niihin osioihin ja kokonaisuuksiin, joiden on katsottu kuuluvan tämän tutkimuksen alueeseen.

Tässä tutkimuksessa Suomen osalta on käytetty sekä 14- että 15- vuotiaiden (8. ja 9. luokan) aineistoa. Aineistojen yhdistäminen oli tarpeen, jotta valtaväestön ulkopuolisen nuorten määrä tutkimusaineistossa saataisiin riittävän suureksi tilastollista tarkastelua varten. Tässä tutkimuksessa käytettävässä Suomen aineistossa on mukana myös ylimääräinen otos Suomen ruotsinkielisistä kouluista. Näistä lisäaineistoista johtuen Suomen aineisto on noin kaksinkertainen Ruotsin aineistoon verrattuna. Ruotsissa vastaajat ovat samat kuin kansainvälisessä 28 maan vertailuaineistossa. Valtaväestön ulkopuolisen nuorison lukumäärä Ruotsin aineistossa on 335 ja Suomen aineistossa 125. Tällä aineistoa koskevalla ratkaisulla on tutkimusta varten saatu muodostettua tilastollisesti pätevä ja vertailukelpoinen aineisto peruskoulun päättövaiheessa olevista nuorista.

Taulukko 3. Suomen nuorison jakautuminen ryhmiin tämän tutkimuksen aineistossa

	n	osuus %	kumuloituva %
Suomenkielinen kantaväestö	5095	86,1	86,1
suomenruotsalainen väestö	695	11,7	97,9
Valtaväestön ulkopuolinen nuoriso	125	2,1	100,0
Yhteensä	5915	100,0	

Taulukko 4. Ruotsin nuorison jakautuminen ryhmiin tämän tutkimuksen aineistossa

	n	%	kumuloituva %
Ruotsalainen	2386	87,7	86,1
Valtaväestön ulkopuolinen nuoriso	335	12,3	100,0
Yhteensä	2721	100,0	

Suomen ja Ruotsin ja Ruotsin aineistossa valtaväestön ulkopuoliset nuoret koostuvat seuraavissa taulukoissa mainituista ryhmistä. Suomen aineistossa suurimmat valtaväestön ulkopuoliset ryhmät koostuivat maahanmuuttajista (n=40), venäjänkielisistä nuorista (n=24) ja paluumuuttajista (n=23).

Oheisen jaottelun yhteydessä on syytä muistaa, että jaottelu perustuu nuorten omaan käsitykseen siitä, mihin ryhmään he katsovat itse kuuluvansa. Siten esimerkiksi identtisistä kaksosista toinen on voinut katsoa kuuluvansa ryhmään "maahanmuuttajat" ja toinen ryhmään "muut". Valtaväestön ulkopuoliset alaryhmät muodostavat Suomen aineistossa niin pieniä ryhmiä, että tulkittaessa tuloksia niiden keskinäisiin eroihin ei ole luotettavuussyistä kiinnitetty juurikaan huomiota. Joissakin kohdin, kun ryhmien välillä on todella suuria eroja, on tulkinnassa mainittu suurimpien ryhmien keskinäisistä eroista. Tällaista erityishuomiota on kiinnitetty erityisesti "venäjänkielisen väestön" ryhmään, joka on Suomen vähemmistöistä suurin ja nopeimmin kasvava ryhmä.

Taulukko 5. Suomen nuorison jakautuminen etnisiin alaryhmiin tämän tutkimuksen aineistossa

	n	%
Suomenkielinen kantaväestö	5095	86,0
Suomen ruotsalainen väestö	695	11,7
Venäjänkielinen väestö	24	,4
Saamelaiset	8	,1
Romanit	11	,2
Maahanmuuttajat	40	,7
Paluumuuttajat	23	,4
Johonkin muu	19	,3
ei vastannut	12	,2
Yht.	5927	100,0

Tässä tutkimuksessa käytetyssä Ruotsin aineistossa ei ole mukana mitään ylimääräistä otosta, jolloin väestöryhmien suhteet ovat muodostuneet todellisen väestöryhmien suhteen mukaisella tavalla. Suurimpana ryhmänä ovat arabit (n=178). Suomalaiset ovat bosnialaisten jälkeen kolmantena ryhmänä (n=52).

Taulukko 6. Ruotsin nuorison jakautuminen etnisiin alaryhmiin tämän tutkimuksen aineistossa

	n	%
Ruotsalainen	2386	87,7
Suomalainen	52	1,9
Arabi	178	6,5
Bosnialainen	62	2,3
Kroati	43	1,6
Yht.	2721	100,0

2.8 Tilastolliset analyysit – keskiarvot ja prosenttijakaumat

Tutkimuksessa analyysit on kohdistettu nuorten käsityksiin. Nuorille on esitetty väitteitä tai toimintakuvauksia joihin he ovat saaneet ottaa kantaa vaihtoehtoasteikolla 0-4. Tällainen asteikko on esim: ei koskaan (1), harvoin (2), joskus (3), usein (4), en osaa sanoa (0). Vaihtoehto 0 on hävitetty tilastoanalyysissä määrittelemällä se ”järjestelmään kadonneeksi” (system missing), jolloin eri ryhmien vertailtavuus säilyy. Kunkin osion keskiarvo määräytyy suluissa olevien koodiarvojen perusteella. Edellä kuvatulla tavalla on menetelty kaikkien luvuissa 3-5 esitettyjen taulukoiden suhteen.

Kuvioiden kohdalla on käytetty Civic- tutkimuksen Suomen raportissa käytettyä keskiarvojen vertailutapaa (Suutarinen 2002). Keskiarvoja verrattaessa Suomen kansallisessa tulokset esitettiin keskiarvopohjaisina pylvädiagrammeina siten, että keskiarvo oli kalibroitu pistemäärään kymmenen ja teoreettinen hajonta oli maksimissaan kaksi yksikköä kumpaankin suuntaan (menetelmä SPSS One-Way ANOVA). Maat oli asetettu kuvioissa pistemääriensä mukaan järjestykseen. Suomen osalta raportissa esitettiin 14-vuotiaiden tulos, mutta sen lisäksi sekä suomen- että ruotsinkielisten tulos erillisinä. Ruotsinkielisten tulos pohjautui 14-vuotiaista ruotsinkielisten koulujen oppilaista kerättyyn lisäotokseen.

Tässä tutkimuksessa on käytetty kuvioissa samaa periaatetta. Suomen ja Ruotsin aineistoista saadut valtaväestön ja sen ulkopuolisen nuorison tulokset on sijoitettu kansainvälisiin vertailutuloksiin (kuviot 1-4). Ruotsin ja vertailuissa mukana olevien maiden kohdalta tulokset pohjautuvat 14-vuotieiden aineistoon. Kansainvälinen laadunvarmistus on kohdistunut tähän aineistoon. Ruotsin osalta valtaväestön ulkopuolisen nuorison osuus tässä aineistossa on kriittisen tilastollisen tarkastelun kannalta riittävä. Jotta Suomen tilastollinen aineisto olisi riittävä valtaväestön ulkopuolisen nuorison osalta, niin Suomen aineistossa kuvioissa 1-4 on sekä 14- että 15-vuotiaiden populaatiot. Kyseisellä menettelyllä tässä tutkimuksessa kohteena olevien kansanryhmien tulokset ovat vertailtavissa kaikkien Civic-tutkimukseen osallistuneiden 28 maan tulosten kanssa, sillä varauksella, että Suomen aineistosta noin puolet on vuotta vanhempia nuoria koskevaa ja Suomen aineistossa on ruotsinkielisten koulujen nuorista yliedustus. Tutkimustulosten luotettavuuden kannalta on kuitenkin syytä todeta, että tutkimuksessa mukana olevat koulut on valittu otannan perusteella ja oppilaat ovat peruskoulun päättövaiheessa.

Tulosten tilastollinen merkitsevyys on saatu tulosten prosenttijakaumien yhteydessä tehdyllä Pearsonin neliöjuuritestillä SPSS laskentaohjelmalla. Tulosten raportoinnissa tutkimuksen tekstiosuuden taulukoissa ja kuvioissa on keskitytty keskiarvopohjaisiin vertailuihin. Pearsonin neliöjuuritestistä saadut tilastolliset merkitsevyydet on tekstiosuuksissa mainittu. Tilastollinen merkitsevyys on

myös pääteltävissä esitettävistä keskiarvopohjaisissa taulukoissa. Pääsääntönä voidaan tarkastelussa pitää sitä, että ryhmien keskinäisen eron ollessa enemmän kuin 0.10, on kyse tilastollisesti merkitsevästä erosta.

2.9 Jyväskylästä koottu haastatteluihin ja asiantuntijakeskusteluihin pohjaava aineisto

Opettajahaastattelut tehtiin tammi- ja helmikuussa 2004. Haastattelujen avulla pyrittiin saamaan selitystä tilastollisen aineiston antamaan kuvaan valtaväestön ulkopuolisen nuorison käsityksistä koulua ja yhteiskuntaa kohtaan.

Jyväskylän koulujen oppilasaines on viimeisen kymmenen vuoden aikana kansainvälistynyt ripeästi. Esimerkiksi Cygnaeuksen koululla oli vuonna 1993 seitsemän suomea toisena kielenään puhuvaa oppilasta. Lukuvuonna 2002-2003 heitä oli yli 80. Opettajat ovat joutuneet pohtimaan kantaväestön ulkopuolisten lasten ja nuorten asemaa koulussa ja yhteiskunnassa. Tätä pohdintaa on tehty paljon epävirallisesti opettajakunnan sisäisissä keskusteluissa. Asiaan liittyen on julkaistu Suomessa tehtyjä tutkimuksia, joissa kuvataan kuitenkin etupäässä valtaväestön asenteita vähemmistöjä kohtaan. Tässä tutkimuksessa tuli esiin tietoa, joka selvitti kantaväestön ulkopuolisen nuorison käsityksiä ja asenteita koulua sekä yhteiskuntaa kohtaan. Vastaavia Suomessa tehtyjä tutkimuksia, jotka arvioisivat näin laajasti käsityksiä ja asenteita tähän suuntaan, ei ole.

Tutkimustulokset herättivät kiinnostuksen opettajien käsityksiä kohtaan. Oppilaille tutkimuksessa esitettyjen kysymysten pohjalta laadittiin opettajille joukko kysymyksiä. Niiden avulla selvitettiin kahden opettajan käsityksiä maahanmuuttajalasten ja -nuorten ajattelusta. Kysymykset esitettiin opettajille kahteen kertaan: aluksi kysymys esitettiin pelkkänä kysymyksenä. Opettajan vastauksen jälkeen kerrottiin tämän tutkimuksen oppilasvastauksien tulokset sekä pyydettiin opettajia pohtimaan, miksi tutkimustulokset olivat sellaisia kuin olivat.

Opettajahaastatteluun valittiin kaksi opettajaa: toinen vuosiluokilta 1-6 ja toinen vuosiluokilta 7-9. Molemmilla opettajilla oli useamman vuoden kokemus valtaväestön ulkopuolisten lasten tai nuorten opettamisesta.

Opettajien ajattelua tutkittaessa käytettiin fenomenografista lähestymistapaa. Pyrkimyksenä oli selvittää, kuinka ympäröivä maailma ilmenee ja rakentuu opettajien tietoisuudessa ja kuinka paljon se mahdollisesti selittää oppilaisiin kohdentuneen tutkimuksen tuloksia. Opettajien vastauksista pyrittiin löytämään ajatuksellinen kokonaisuus, joka tulkittiin mahdollisimman objektiivisesti. Haastattelun avulla pyrittiin selittämään päätutkimusongelmasta saatuja tuloksia.

Haastattelun perustana oli keskustelurunko, joka sisälsi tutkimusongelman perusteemat ja joitakin jäsenteleviä kysymyksiä. Menetelmää voi kutsua teemahaastatteluksi, koska lähdettiin liikkeelle ennalta päätetyistä teemoista, mutta ei käytetty valmista kysymyssarjaa (Syrjälä 1996, 138). Teemoista muokattiin valmiita kysymyksiä, mutta ne olivat ainoastaan haastattelutilanteessa varmistamassa, että keskustelu pysyi tutkimusongelmassa ja että kaikki tutkimusongelman alueet tulivat käsitellyksi. Kysymysten muoto ja sisältö muotoutui lopulliseksi vasta itse haastattelutilanteessa henkilön ja keskustelun kulun mukaan.

Haastattelu eteni tutkimuksen teemoin ja pääkysymyksin (luvut 3-6) siten, että ensin esitettiin kustakin teemasta pääkysymys ja siihen saatiin vastaus haastateltavalta. Sen jälkeen haastattelijä esitteli tilastollisen tarkastelun kautta saatuja tuloksia. Tältä pohjalta kysyttiin haastateltavalta, millä hän selittäisi saatuja tuloksia.

Haastattelurunko:

Haastateltavalle kerrotaan haastattelun tarkoitus:

Haastattelun tarkoitus on saada selville sinun käsityksesi siitä, kuinka suomenkielisen kantaväestön ja kantaväestön ulkopuolisen (vähemmistönuorten) nuorison käsitykset eroavat toisistaan kysytyissä asioissa. Sinua pyydetään myös kommentoimaan ja selittämään kokemustesi pohjalta tutkimuksessa esiin tulleita eroja.

Haastattelu etenee tutkimuksen teemoin ja kysymyksen siten, että ensin esitetään kustakin teemasta kysymys. Saadun vastauksen jälkeen haastattelija esittää tilastollisen tarkastelun kautta saatuja tuloksia. Tältä pohjalta kysytään, millä haastateltava selittäisi saatuja tuloksia.

Haastateltavalle esitetään luvussa 2.6 oleva jaottelu valtaväestöön ja vähemmistöön. Jyväskylän kohdalla jaottelun todetaan tarkoittavan suomenkielistä valtaväestöä ja sen ulkopuolista väestöä.

Teemat ja kysymykset:

Asema koulussa:

Minkä on käsityksesi, kuinka näiden väestöryhmien (valtaväestö, vähemmistönuoret) nuoret kokevat opettajien suhtautumisen heidän mielipiteisiinsä?

Minkä on käsityksesi, kuinka näiden väestöryhmien nuoret kokevat voivansa ilmaista vapaasti mielipiteensä toisille oppilaille?

Minkä on käsityksesi näiden väestöryhmien nuorten käsityksestä voida vaikuttaa koulussa?

Minkä on käsityksesi näiden väestöryhmien nuorten osallistumisesta oppilaskuntatoimintaan?

Asema yhteiskunnassa:

Minkä käsitys sinulla on näiden väestöryhmien nuorten käsityksestä mahdollisuudestaan saada hyvä ammatillinen tai lukiokoulutus?

Minkä sinun käsityksesi on näiden väestöryhmien nuorten luottamuksesta yhteiskunnallisiin laitoksiin ja poliittisiin instituutioihin?

Tässä tutkimuksessa kunnon kansalaisen toiminta jaettiin kahteen ryhmään - tavanomaiseen kansalaisuuteen ja sosiaalista vastuuta korostavaksi kansalaisuudeksi. *Tavanomainen kunnon kansalainen* äänestää vaaleissa, keskustelee poliittisista kysymyksistä ja kuuluu mahdollisesti johonkin puolueeseen. Epätavanomaista kansalaistoimintaa harrastavaa kansalaista voidaan perusteellisesti kuvailla *sosiaalista vastuuta kantavaksi kansalaiseksi*, joka puolestaan osallistuu yhteiskunnalliseen avustustoimintaan, pyrkii parantamaan ihmisoikeustilannetta ja ottaa osaa ympäristönsuojelutyöhön sekä osallistuu rauhanomaiseen mielenosoitukseen epäoikeudenmukaiseksi katsottua lakia vastaan

Minkä on käsityksesi näiden väestöryhmien nuorten suhtautumisesta *tavanomaisen kansalaistoiminnan* tärkeyteen?

Minkä on käsityksesi näiden väestöryhmien nuorten suhtautumisesta *sosiaalista vastuuta* korostavan kansalaistoiminnan tärkeyteen?

Minkä on käsityksesi näiden väestöryhmien nuorten käsityksestä omasta poliittisesta tietoisuudestaan?

Minkä on käsityksesi näiden väestöryhmien nuorten kiinnostuksesta politiikkaa kohtaan?

3 Valtaväestön ulkopuolisen nuorison käsitys asemastaan koulussa

3.1 Suhde opettajiin - Suomen vähemmistönuorten opettajasuhde koetuksella

Oppilaille esitettiin väittämiä oppilaiden ja opettajien suhteesta ja oppituntien työilmapiiristä kun oppitunneilla opiskellaan yhteiskunnallisia kysymyksiä. Neljällä väittämällä mitattiin oppilaiden käsityksiä esimerkiksi siitä, voivatko he tuntea olevansa avoimesti eri mieltä asioista opettajan kanssa ja arvostavatko tai kannustavatko opettajat oppilaita esittämään omia mielipiteitään.

Kaikkien viiden väittämän kohdalla Suomen aineistossa on tilastollisesti merkitsevä ero eri väestöryhmien vastauksilla. Ruotsin aineistossa ei ole tilastollisesti merkitsevää eroa yhdenkään väittämän kohdalla.

Suomen suomenkieliset oppilaat kokivat muihin Suomen väestöryhmiin verrattuna useimmin, että ilmapiiri yhteiskunnallisia asioita käsiteltäessä on vapaa ja että opettajat kannustavat ja rohkaisevat heitä mielipiteiden ilmaisuun. Valtaosa vähemmistönuorista puolestaan koki, etteivät he voi enemmistönuorten tavoin ilmaista ja käsitellä yhteiskunnallisia asioita oppitunneilla. Ero oli tilastollisesti merkitsevä kaikkien väittämien kohdalla ja systemaattisesti vähemmistönuorten syrjäytymistä edistävää.

Suomen vähemmistönuoret kokivat Suomen suomenkielisiin oppilaisiin verrattuna useammin, että ilmapiiri yhteiskunnallisia asioita käsiteltäessä on rajoittunut ja että opettaja ei kannusta heitä mielipiteen ilmaisuun. He kokivat, että heitä ei erityisesti kannusteta muodostamaan asioista omaa mielipidettä. Erityisen merkittävä ero Suomen vähemmistönuorten ja valtaväestön välillä oli osion kohdalla (taulukko 7, osio 3), jossa kysyttiin opettajan oppilaan mielipiteeseen kohdistamaa arvostusta ja opettajan oppilaalle antamaa rohkaisua esittää muodostamia mielipiteitä tunnilla. Suomen valtaväestön ulkopuoliset kokivat, etteivät opettajat arvostaneet heidän mielipiteitään eivätkä rohkaisseet kyseisiä oppilaita esittämään niitä. Vastaavassa kohdassa Suomen suomenkieliset taas kokivat saavansa enemmän arvostusta ja rohkaisua.

Miltei yhtä suuri ero oli eri ryhmien suhtautumisessa väitteeseen (osio 2), että koulussa oppilaita kannustetaan muodostamaan asioista oma mielipiteensä. Tässäkin kohdin vähemmistönuoret katsoivat muita harvemmin saavansa kannustusta oman mielipiteensä muodostamisessa.

Taulukko 7. Nuorisoryhmien suhde opettajiin

Nuorille esitetyt väittämät ja vastausten keskiarvo Suomen ja Ruotsin aineistoissa

Väittämät	Suomen suomenkielisen kantaväestön nuoret	Suomen ruotsalaisen väestön nuoret	Suomen vähemmistönuoret	Ruotsin ruotsalaisen väestön nuoret	Ruotsin vähemmistönuoret
1 Oppilaat tuntevat voivansa tunneilla olla avoimesti eri mieltä opettajien kanssa poliittisista ja yhteiskunnallisista asioista.	3,25	3,14	3,12	3,09	3,05
2 Oppilaita kannustetaan muodostamaan asioista omat mielipiteensä.	3,14	3,06	2,95	3,21	3,11
3 Opettajat arvostavat mielipiteitämme ja rohkaisevat meitä esittämään niitä tunneilla.	3,02	2,83	2,82	3,26	3,15
4 Opettajat rohkaisevat meitä keskustelemaan sellaisista poliittisista tai yhteiskunnallisista asioista, joista ihmisillä on erilaisia näkemyksiä.	2,59	2,38	2,65	2,68	2,79

Asteikko: ei koskaan (1), harvoin (2), joskus (3), usein (4)

Prosenttijakaumia tarkasteltaessa suurimmat erot vähemmistö- ja enemmistönuorten käsityksissä tuli esiin väittämän 3 kohdalla. Vähemmistönuorista 16 prosenttia katsoi, etteivät opettajat koskaan arvosta oppilaiden mielipiteitä ja rohkaise heitä esittämään niitä tunneilla. Vastaava luku suomenkielisten kohdalla oli 6,5 prosenttia.

Kysyttäessä, kuinka oppilaat kokivat opettajien rohkaisevan heitä keskustelemaan sellaisista poliittisista tai yhteiskunnallisista asioista, joista ihmisillä on erilaisia näkemyksiä, tilanne kääntyy toisin päin; Suomen vähemmistönuoret kokevat valtaväestöä enemmän, että opettajat rohkaisevat heitä tähän. Suomen vähemmistönuorten alaryhmistä erityisesti maahanmuuttajanuoret kokivat opettajien kannustavan heitä keskustelemaan kiistanalaisista kysymyksistä. Maahanmuuttajanuorista peräti 36 prosenttia katsoi opettajien usein kannustavan tähän. Vastaava luku suomenkielisten kohdalla oli vain 12 prosenttia ja suomenruotsalaisten kodalla 7 prosenttia.

Oheinen ristiriitaiselta näyttävä tulos on mahdollista tulkita siten, että vaikka opettajat kannustavat vähemmistönuoria mielipiteiden esittämiseen, niin tästä huolimatta oppilaat kokevat etteivät opettajat arvosta heidän mielipiteitään eivätkä rohkaise kyseisiä oppilaita esittämään niitä. Voidaan olettaa, että opetusryhmissä joissa on maahanmuuttajia, opettajat kysyvät enemmän oppilaiden käsityksiä kiistanalaisista poliittisista ja yhteiskunnallisista asioista.

Verrattaessa Suomen ja Ruotsin eri väestöryhmien käsityksiä asemastaan koulussa, tulos on olennaisesti erilainen. Ruotsissa valtaväestön ja vähemmistön ero ei ole tilastollisesti merkitsevä yhdenkään väittämän kohdalla. Ruotsin vähemmistönuoret kokivat tosin myös enemmistönuoria vähemmän, etteivät opettajat arvosta heidän mielipiteitään ja rohkaise heitä esittämään niitä tunneilla, mutta ero enemmistönuoriin ei ollut niin suuri kuin Suomessa eikä tilastollisesti merkitsevä.

Ruotsin vähemmistönuoret kokivat myös Suomen vähemmistönuorten tavoin enemmistönuoria useammin opettajien rohkaisevan heitä keskustelemaan sellaisista poliittisista tai yhteiskunnallisista asioista, joista ihmisillä on erilaisia näkemyksiä. Ruotsissa nuorisoryhmien ero oli suurempi kuin Suomessa (taulukko 7).

Suomen ja Ruotsin koulujen välinen suurin ero tarkasteltavien osioiden kohdalla (taulukko 7, osio 3) on siinä, että Ruotsissa oppilaat kokevat, että opettajat arvostavat oppilaiden mielipiteitä merkittävästi enemmän ja rohkaisevat oppilaita esittämään mielipiteitään. Tulos tukee sitä olettamusta, että Suomen koulussa oppilaan mielipiteen muodostumista ei ole pidetty niin tärkeänä kasvatuspäämäärän kuin muissa Pohjoismaissa.

Kysyttäessä tätä asiaa haastatelluilta opettajilta, 1-6 luokkien opettajan käsitys oli, että kantaväestön ulkopuoliset oppilaat eivät varmaankaan ilmaise kovin avoimesti yhteiskunnallisia mielipiteitään opettajilleen. Opettajan käsitys on, että koulujen opettajat eivät kiinnostu vähemmistönuorten mielipiteistä eivätkä heidän kovista kokemuksistaan, jotka ovat muovanneet kyseisen väestöosan yhteiskunnallisia käsityksiä. Kun opettajalle esitettiin tämän tutkimuksen tuloksia, hän totesi niiden olevan yhtenevän oman käsityksensä kanssa. Opettaja selittää väestöryhmien välisiä eroja kulttuurieroilla ja kokemuksilla, joita usein kantaväestön ulkopuolisella nuorisolla on omasta entisestä kotimaastaan.

7-9 luokkien opettajan käsitys siitä, kuinka oppilaat käsittävät opettajien suhtautuvan heidän yhteiskunnallisiin mielipiteisiin, poikkesi 1-6 luokkien opettajan käsityksestä. Hän ei nähnyt eri väestöryhmien välillä eroa tässä asiassa. Opettaja on siinä käsityksessä, että oppilaat taustastaan riippumatta tuovat oppitunneilla esille yhteiskunnallisia mielipiteitään samalla tavalla. Sen sijaan kantaväestön ulkopuolisen nuorison kautta oppitunneilla tulee esiin sellaisia asioita, joihin kantaväestö ei ole koskaan törmännyt. Kun opettajalle esitettiin tämän tutkimuksen tuloksia, hän uskoi vähemmistönuorten kokevan opettajien tai toisten oppilaiden rasististen mielipiteiden takia arkuutta ilmaista yhteiskunnallisia mielipiteitään.

3.2 Suomessa nuoret vähemmän luottavaisia toisia oppilaita kohtaan

Seuraavaksi verrattiin nuorten suhdetta toisiin oppilaisiin. Arvioinnissa käytettiin osiota, joka koski sitä, kuinka oppilaat kokivat voivansa ilmaista oppitunneilla vapaasti mielipiteensä. Tuloksissa ei ollut merkittävää eroa Suomen suomenkielisten ja Suomen vähemmistönuorten välillä (taulukko 8). Molemmat ryhmät katsoivat voivansa ilmaista ajatuksensa ikätovereilleen melko vapaasti. Tässä suhteessa Suomen vastaukset olivat yhtenevät Ruotsin vastausten kanssa. Sen sijaan suomenruotsalaisen väestön nuoret kokivat, etteivät he voi olla oppilastovereidensa kanssa opiskellessaan vastavassa tilanteessa aivan yhtä avoimia.

Taulukko 8. Luottamus toisiin oppilaisiin

	Suomen suomenkielisen kantaväestön nuoret	Suomen ruotsalaisen väestön nuoret	Suomen vähemmistönuoret	Ruotsin ruotsalaisen väestön nuoret	Ruotsin vähemmistönuoret
Oppilaat tuntevat voivansa sanoa vapaasti mielipiteensä tunneilla, vaikka suurin osa muista oppilaista olisikin eri mieltä.	3,05	2,93	3,04	3,10	3,12

Asteikko: ei koskaan (1), harvoin (2), joskus (3), usein (4).

Verrattaessa Suomen ja Ruotsin tilannetta toisiinsa paljastuu, että Ruotsissa nuoret luottavat enemmän ikätovereidensa myönteisiin asenteisiin mielipiteen ilmaisussa kuin Suomen nuoret. Havainto tukee osaltaan edellisessä luvussa tehtyä päätelmää, että mielipiteen muodostamisen ja erilaisten mielipiteiden suvaitsemisen tärkeyttä ei ole Suomen koulussa pidetty tärkeänä.

Kysyttäessä tätä asiaa haastatelluilta opettajilta, 1-6 luokan opettaja uskoo, että vähemmistönuorissa herättää pelkoa se, minkälaisia ajatuksia heidän mielipiteensä herättää suomenkieliseen kantaväestön kuuluvan nuorison keskuudessa. Opettaja uskoo vähemmistönuorten arastelevan kertoa mielipiteitään julki koulussa. Erityisesti arkuutta ilmenee, jos ryhmässä on jyrkkiä mielipiteitä omaavia nuoria, kuten skinejä. Myös kieli on opettajan mielestä iso este: vieraalla kielellä on vaikea ilmaista kyseisiä asioita. Kun opettaja kuuli, että tutkimus antoikin asiasta päinvastaisen kuvan, hän oli iloisesti yllättynyt.

Myös 7-9 luokkien opettaja oli siinä käsityksessä, että suomenkielisen kantaväestön ulkopuolisen nuorison on vaikea ilmaista vapaasti mielipiteensä toisille oppilaille. Opettajan käsityksen mukaan suomenkieliseen kantaväestöön kuuluvan nuoren on jo kielenkin puolesta helpompi ilmaista mielipiteitään koulussa verrattuna kantaväestön ulkopuoliseen nuorison. Opettajan käsityksen mukaan myös kulttuurierot vaikuttavat mielipiteen ilmaisuun siten, että esim. kurdinuoret ilmaisevat yleensä avoimemmin mielipiteitään kuin Venäjältä tai Virosta tulleet nuoret. Kurdinuoret ovat myös enemmän suomalaisnuorten kanssa tekemisissä koulussa kun taas venäläisnuoret viihtyvät paljon keskenään. Kuultuaan tutkimustuloksista opettaja oli ilahtunut, mutta totesi käytännön tilanteissa nähneensä koulussa tutkimustulokselle vastakkaista käyttäytymistä.

Tässä kohdin haastateltujen kahden opettajan käsitykset oppilaiden luottamuksesta toisiin oppilaisiin tilanteissa, joissa vallitsee erimielisyys yllättää. Voiko tätäkin eroavuutta oppilaiden ja opettajien käsitysten välillä selittää sillä, että suomalaisessa koulussa kannustetaan muita pohjoismaita vähemmän oppilaita muodostamaan omia mielipiteitä ja esittämään niitä?

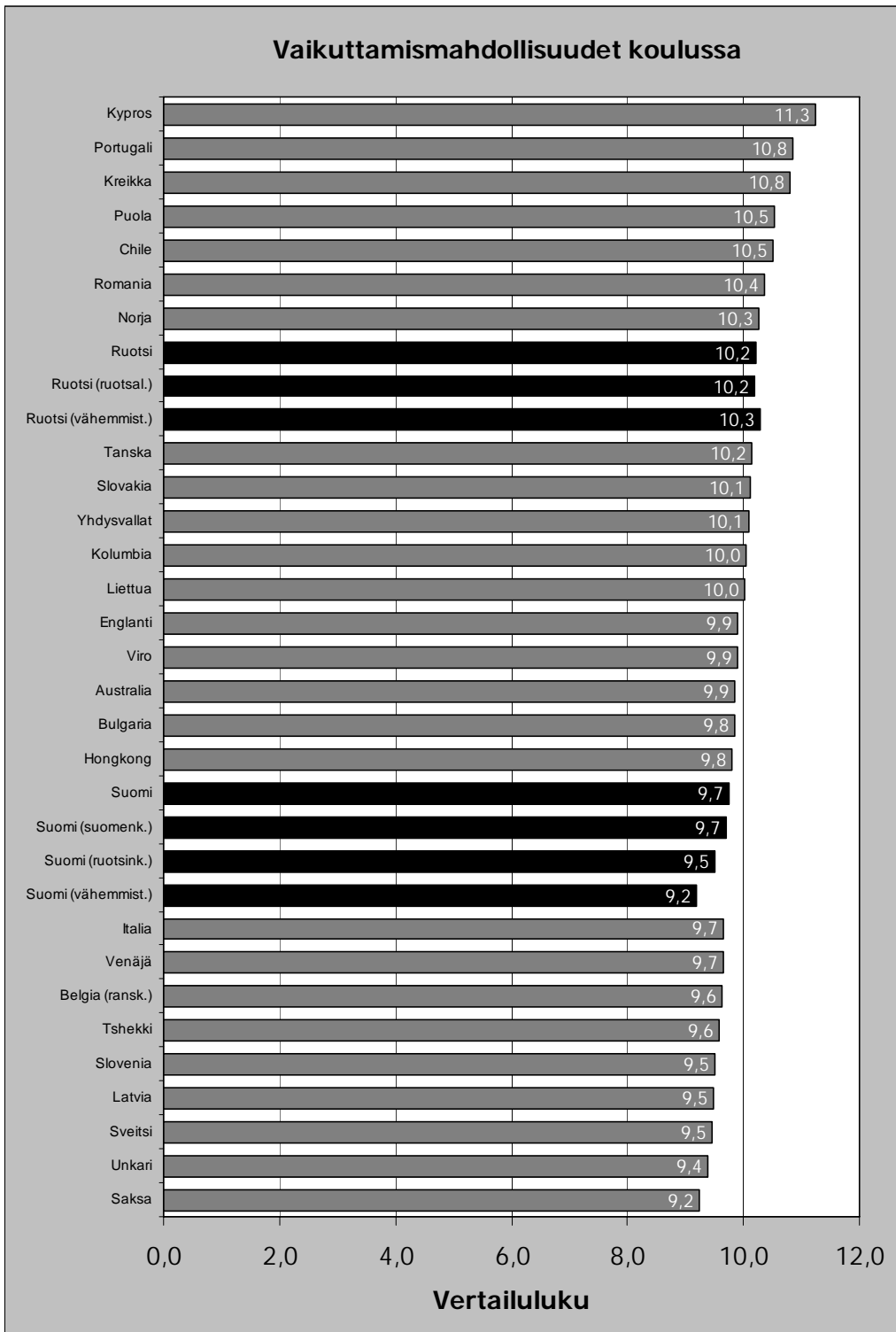
3.3 Suomen vähemmistönuoret eivät luota vaikutusmahdollisuuksiinsa koulussa

Oppilaille esitettiin väitteitä heidän osallistumisesta kouluelämään. Neljä väittämää kartoitti oppilaiden käsityksiä omista vaikutusmahdollisuuksistaan koulussa. Tehtävillä mitattiin oppilaiden käsityksiä siitä, voisiko oppilaiden koulussa tapahtuva järjestäytyminen ja toimiminen aktiivisesti ryhmässä vaikuttaa kouluun myönteisellä tavalla ja edistää ongelmien ratkaisua koulussa.

Civic -tutkimuksen kansainvälisessä pääraportissa tätä kysymystä vertailtiin kaikkien tutkimukseen osallistuneiden 28 maan kesken (Torney-Purta et al. 2001, 133). Suomi sijoittui vertailussa sijalle 19 ja Ruotsi sijalle 8. Suomea lukuun ottamatta kaikki Pohjoismaat sijoittuivat merkitsevästi kansainvälisen keskiarvon yläpuolelle. Suomen keskiarvo oli puolestaan merkitsevästi kansainvälisen keskiarvon alapuolella. Suomi sijoittui entisten kommunistimaiden ryhmään Italian ja Belgian (ranskankielinen) tavoin. Läntisen Euroopan maista vähiten luottamusta ryhmätoiminnan vaikuttavuuteen koulussa koettiin Saksassa ja Sveitsissä. Näissä maissa nuoret arvioivat vaikutusmahdollisuutensa suomalaisia nuoria vähäisemmiksi (kuvio 1).

Kuviossa 1 verrataan kaikkien 28 maan nuoria keskenään. Vertailu pohjautuu nuorten vastauksiin neljään väittämään. Kuviossa Suomen ja Ruotsin kohdalla on käytetty tämän tutkimuksen jaottelua maiden väestöstä. Suomen kohdalla on myös käytetty aineistossa lisätoksia luvussa 2.6 esitetyllä tavalla. Kuviossa 1 käy ilmi, että Suomen aineistossa on tilastollisesti merkitsevä ero eri väestöryhmien vastauksilla. Suomen vähemmistönuorten käsitys omista vaikuttamismahdollisuuksistaan oli merkitsevästi vähäisempää valtaväestöön verrattuna. Ruotsin aineistossa tällaista tilastollisesti merkitsevää eroa ei ole.

Kuvio 1

Osiokohtaisesta tarkastelusta (taulukko 9) käy ilmi, että Suomessa vähemmistönuoret uskoivat merkittävästi valtaväestöä vähemmän, että valitsemalla kouluun oppilasedustajat esittämään muutoksia koulun toimintaan koulusta tulee parempi. He eivät myöskään uskoneet järjestäytymisen ryhmiä esittääkseen mielipiteitään voivan auttaa ratkaisemaan koulun ongelmia. Myös ryhmänä toimiminen yksilövaikuttamisen sijaan ei vakuuttanut vähemmistönuoria.

Suomessa vähemmistönuorten tulos mitattaessa heidän uskoaan vaikutusmahdollisuuksiinsa koulussa on vähäinen kaikkien osioiden kohdalla. Myös suomenruotsalaiten usko vaikutusmahdollisuuksiinsa on vähäinen. Voidaankin todeta, että Suomessa asuvat suomenkielisen kantaväestön ulkopuoliset neljätoistavuotiaat koululaiset eivät juurikaan usko vaikutusmahdollisuuksiinsa koulussa. Ruotsissa tällaista eroa ei kantaväestön ja Ruotsin vähemmistönuorten välillä ole.

Taulukko 9. Vaikutusmahdollisuudet koulussa

	Suomen suomenkielisen kantaväestön nuoret	Suomen ruotsalaisen väestön nuoret	Suomen vähemmistönuoret	Ruotsin ruotsalaisen väestön nuoret	Ruotsin vähemmistönuoret
1 Koulusta tulee parempi, jos siellä valitaan oppilasedustajat esittämään muutoksia koulun toimintaan	3.09	3.06	2.83	3.24	3.17
2 Moni asia muuttuu paremmaksi tässä koulussa, kun oppilaat toimivat yhteistuumin	3.14	2.98	2.96	3.33	3.44
3 Oppilaiden järjestäytyminen ryhmiksi esittääkseen mielipiteitään voisi auttaa ratkaisemaan ongelmia tässä koulussa	2.93	2.97	2.68	3,07	3,11
4 Ryhmänä toimien oppilaat voivat vaikuttaa tämän koulun asioihin paremmin kuin toimimalla yksin	3.19	3.08	2.97	3.20	3.15

Asteikko: ei koskaan (1), harvoin (2), joskus (3), usein (4).

Kun tarkastellaan Suomen vähemmistöalaryhmiä, erityisesti venäjänkieliset oppilaat ovat pessimistisiä nuorten vaikutusmahdollisuuksiin koulussa. Suunta on sama maahanmuuttajaryhmän kohdalla.

Tulos on johdonmukainen suhteessa edellisten lukujen tulosten perusteella tehtyihin johtopäätöksiin. Suomessa nuoret ovat vähemmän luottavaisia kuin Ruotsissa ikätoverien ja opettajien kykyyn suvaita ja hyväksyä vähemmistönuorten mielipiteitä. Näistä lähtökohdista katsottuna on johdonmukaista, että etenkin oppilaiden ryhmätoimintaan painottuvaan vaikuttamiseen ei Suomen vähemmistönuorten keskuudessa luoteta.

Kysyttäessä luokkien 1-6 opettajalta asiaa hän kertoo valtaväestön ulkopuolisen nuorison osallistuneen hiljattain koululla pidettyihin oppilaskuntavaaleihin melko aktiivisesti. Kyseinen aktiivisuus oli iloisesti hämmästyttänyt haastattelemaani opettajaa. Kyseisen kokemuksen pohjalta opettajalle oli muodostunut kuva, että kantaväestön ulkopuolinen nuoriso uskoo voivansa vaikuttaa koulussa, mutta kuitenkin vain vähäisessä määrin. Samassa yhteydessä opettaja toteaa, että kyseiset nuoret tuntevat vielä niin vähän poliittista järjestelmäämme, eivätkä siksi voi vaikuttaa. Kyseisen koulun oppilaskuntavaaleissa oli ollut ehdokkaita venäjänkielisestä ryhmästä, mutta muista kantaväestön ulkopuolisista ryhmistä ei ehdokkaita ollut. Kun opettaja kuulee tutkimustulokset siitä, kuinka pessimistisesti kantaväestön ulkopuolinen nuoriso suhtautuu vaikutusmahdollisuuksiinsa koulussa, hän ei ole yllätynyt. Poliittisen järjestelmämme vieraus, kielierot sekä erillisyys valtakulttuurista selittää tutkimustulosta.

7-9 luokkien opettajan käsitys siitä, kuinka eri väestöryhmien nuoret kokivat voivansa vaikuttaa koulussa oli, että suomenkielisen kantaväestön ulkopuolinen nuoriso kokee voivansa vaikuttaa koulussaan vain vähäisessä määrin.

3.4 Suomen vähemmistönuoret ovat valtaväestöä aktiivisempia oppilaskuntatoiminnassa

Kysyttäessä nuorten osallistumisesta oppilaskunta- ja kouluneuvostotoimintaan, osallistumisaktiivisuus ei Suomessa noussut lähellekään pohjoismaista tasoa. Kansainvälisessä tarkastelussa oppilaskuntatoiminta osoittautui Suomessa vähäiseksi. Lähialueen maista vain Baltiassa osallistuminen oli yhtä vähäistä kuin Suomessa.

Ruotsissa valtaväestön nuoret toimivat koulun oppilaselimissä vähemmistönuoria useammin. Suomessa tilanne on päinvastainen. Suomenkieliset nuoret osallistuvat vähemmistönuoria vähemmän oppilaselinten toimintaan. Suomenruotsalaiset nuoret ottavat Suomessa eniten osaa oppilaselinten toimintaan. Tulosten tarkempi tarkastelu kertoo myös, että Suomen etnisten alaryhmistä etenkin romanit ja venäjänkieliset ottavat enemmän osaa oppilaselinten toimintaan kuin suomenkieliset nuoret.

Taulukko 10. Nuorten osallistuminen oppilaskunta ja kouluneuvostotoimintaan (osallistutuvien määrä %)

Oletko osallistunut seuraavien järjestöjen toimintaan?	Suomen suomenkielisen kantaväestön nuoret	Suomen ruotsalaisen väestön nuoret	Suomen vähemmistönuoret	Ruotsin ruotsalaisen väestön nuoret	Ruotsin vähemmistönuoret
Oppilaskunta tai jokin muu koulun tai luokan oppilaselin	22,9	32,0	27,3	49,4	44,0

Osallistuminen oppilaskunnan ja kouluneuvoston toimintaan on Suomessa huomattavan vähäistä Ruotsiin verrattuna. Vaikka maahanmuuttajanuoret Suomessa eivät usko vaikutusmahdollisuuksiinsa koulussa oppilaiden järjestäytymisen ja oppilasedustuksen kautta, he silti osallistuvat Suomen suomenkielisiä aktiivisemmin järjestäytyneeseen toimintaan koulussa. Ainakaan eristäytymishaluksena ryhmänä Suomen valtaväestön ulkopuolista nuorisoa ei voida tulosten mukaan pitää.

Kysyttäessä opettajien käsitystä eri väestöryhmien nuorten osallistumisesta oppilaskuntatoimintaan, 1-6 luokkien opettaja uskoo persoonan vaikuttavan enemmän halukkuuteen osallistua kuin etnisen taustan. Kuitenkin kyseisellä opettajalla on selkeä tieto kahdesta eri koulusta, joiden oppilaskunnissa on suhteessa enemmän kantaväestön ulkopuolisia nuoria oppilaskunnan hallituksen jäsenenä kuin valtaväestöön kuuluvia. Opettaja on kuitenkin siinä käsityksessä, että nämä kaksi koulua ovat poikkeus ja että pääosin kantaväestön ulkopuolinen nuoriso ei osallistuisi Suomessa aktiivisesti oppilaskuntatoimintaan. Kun opettaja näkee, että tutkimuksessa saadut tulokset ovat yhteneviä hänen havaintojensa kanssa, hän toteaa, että kyseessä ei olekaan oppilaan persoonallisuus, vaan että nämä oppilaat kokevat kyseiset asiat kaiken kaikkiaan tärkeämmäksi kuin kantaväestön nuoret.

7-9 luokkien opettajan käsitys oli myös, että suomenkielisen kantaväestön ulkopuolinen nuoriso osallistui valtaväestöä vähäisemmässä määrin esim. oppilaskunnan hallituksen toimintaan. Hänen näkemyksensä mukaan kyseiset nuoret osallistuivat kuitenkin melko aktiivisesti tiettyjen projektien, juhlien tai tapahtumien järjestämiseen koulussa.

4 Valtaväestön ulkopuolisen nuorison käsitys asemastaan yhteiskunnassa

4.1 Suomi koetaan Ruotsia tasa-arvoisempana maana

Oppilaille esitettiin väitteitä eri kansanryhmien ja varallisuusryhmien mahdollisuuksista saada hyvävälaatuista koulutusta ja hyviä työpaikkoja. Tulosten pohjalta voi todeta, että Suomessa ja Ruotsissa eri väestöryhmiin kuuluvien nuorten käsitykset eri kansanryhmien mahdollisuuksista menestyä yhteiskunnassa poikkesivat toisistaan merkitsevästi. Suomen vähemmistönuoret kokevat maansa tasa-arvoisempana kuin Ruotsin vähemmistönuoret.

Kysyttäessä, vaikuttaako tiettyyn kansanryhmään kuuluminen mahdollisuuteen saada hyvä ammatillinen tai lukiokoulutus, suomenruotsalaiset kokivat eniten, että maassa vallitsee tässä asiassa tasa-arvo. Suomen suomenkielisten ja vähemmistönuorten suhtautuminen poikkesi suomenruotsalaisista merkitsevästi, eli suomenkieliset kokivat, että asiassa vallitsee maassa enemmän epätasa-arvo. Ruotsissa nuoret katsoivat Suomea enemmän, että maassa vallitsee tässä suhteessa eriarvoisuus. Erityisesti Ruotsin vähemmistönuoret kokivat muita ryhmiä enemmän, että väestöryhmien välillä vallitsi epätasa-arvo.

Kysyttäessä perheen tulotason vaikutusta mahdollisuuteen saada hyvä ammatillinen tai lukiokoulutus, Ruotsin nuoret olivat enemmän sitä mieltä, että tulotasolla oli merkittävää vaikutusta saada hyvä koulutus verrattaessa Suomen nuoriin. Suomen vähemmistönuoret olivat vähiten sitä mieltä, että tulotasolla olisi merkitystä koulutuksen saamiseen.

Suomen vähemmistönuoret kokivat myös muita ryhmiä voimakkaammin, että etninen tausta ei ole ratkaiseva tekijä hyvän työpaikan saamisessa. Ruotsin vähemmistönuoret puolestaan kokivat muita ryhmiä voimakkaammin, että etninen tausta ratkaisee mahdollisuuden saada Ruotsissa hyvä työpaikka. Suomen suomenkieliset katsoivat muita Suomen väestöryhmiä enemmän, että tässä asiassa vallitsee Suomessa epätasa-arvo. Ruotsiin verrattuna Suomessa asuvat nuoret kokivat tässä suhteessa kotimaansa tasa-arvoisemmaksi.

Kun verrataan pelkästään Ruotsia ja Suomea toisiinsa, tulokset osoittavat Ruotsissa Ruotsin vähemmistönuorten ja valtaväestön molempien pitävän maataan näissä asioissa epätasa-arvoisempana verrattuna Suomen nuorten arvioon Suomesta. Ruotsissa vähemmistönuoret pitivät johdonmukaisesti kantaväestöä enemmän maataan epätasa-arvoisempana. Suomessa taas vallitsi Ruotsiin verrattuna huomattavasti suurempi luottamus tasa-arvoiseen koulutuspalvelujen ja työpaikkojen saatavuuteen.

Kysyttäessä opettajilta, mikä on heidän käsityksensä siitä, millaisena eri nuorisoryhmät näkevät mahdollisuutensa saada hyvä ammatillinen tai lukiokoulutus, 1-6 luokkien opettaja toteaa kantaväestöön kuuluvien varmasti tietävän, että Suomessa nuorten on mahdollisuus saada hyvä koulutus. Kantaväestön ulkopuolisten nuorten kohdalla käsitys vaihtelee paljon riippuen siitä, kuinka kauan on kulunut nuoren muutosta Suomeen. Vähän aikaa Suomessa olleilla käsitys on ylioptimistinen ja epärealistinen. Pikku hiljaa käsitys muuttuu realistisemmaksi, mutta pahimmillaan nuori luopuu koulutuksellisista haaveistaan kokonaan. Samaan etniseen ryhmään kuuluvat nuoret ja heidän kokemuksensa asiasta vaikuttavat myös paljon, kuinka nuori kokee mahdollisuutensa saada hyvä koulutus. Eri etnisillä ryhmillä on myös eroja sen mukaan, kuinka läheisesti heidän kotimaansa koululot muistuttavat Suomen kouluoloja: venäläisillä on helpompaa kuin esim. Irakista saapuneilla kurdeilla, koska Venäjän koululaitos on muistuttaa enemmän suomalaista koululaitosta. Myös vanhempien koulutustausta vaikuttaa käsitykseen saada hyvä ammatillinen tai lukiokoulutus. Haastattelun opettajan käsitys oppilaan käsityksestä saada hyvä työpaikka on se, että oppilaat kokevat peruskouluvaiheessa työnsaannin niin etäisenä, että oppilaalla ei ole tarvetta eikä kykyä ajatella niin pit-

källe. Kun kerron opettajalle tutkimustuloksista, hän ei ylläty kantaväestön ulkopuolisten nuorten koulutusoptimismista. Monet Suomeen tulleet perheet tulevat maista, joissa koulutuksellista tasa-arvoa ei tunneta, mutta perheet ovat yleensä aina tietoisia siitä, että Suomessa vallitsee koulutuksellinen tasa-arvo. Työnsaannin suhteen kantaväestö tietää opettajan mukaan sen, että suuri osa kantaväestön ulkopuolisesta väestönosasta on vailla työtä. Kantaväestön ulkopuolinen nuoriso ei ilmeisesti tiedosta, kuinka vaikea valtaväestöön kuulumattoman on saada töitä Suomesta.

7-9 luokkien opettajan käsitys siitä, mikä eri väestönosiin kuuluvien nuorien käsitys on saada hyvä ammatillinen tai lukiokoulutus tai hyvä työpaikka oli, että koulutuspaikat järjestyvät nuorille Suomessa hyvin. Työllistymisen suhteen opettajalla oli käsitys, että erityisesti suomenkielisen kantaväestön ulkopuolisilla nuorilla on vaikeuksia työllistymisen suhteen. Kerrottuani opettajalle tutkimustuloksista hän on ilahtunut tuloksista. Sen, että suomenkielisen kantaväestön ulkopuoliset nuoret kokevat erityisesti työllistymismahdollisuudet paremmiksi kuin suomen suomenkieliseen kantaväestöön kuuluvat nuoret, opettaja olettaa johtuvan siitä tiedosta, minkä kyseiset nuoret saavat kotoaan käsin. Tähän vaikuttaa esim. heidän omien vanhempiensa työllistyminen. Suomenkielinen kantaväestö puolestaan seuraa asioita enemmän julkisista tiedotusvälineistä ja sieltä saatu kuva on tutkimuksen tulosta myötäilevä.

Taulukko 11. Mahdollisuudet menestyä

Nuorille esitetyt väittämät ja vastausten keskiarvo Suomen ja Ruotsin aineistoissa

	Suomen suomenkielisen kantaväestön nuoret	Suomen ruotsalaisen väestön nuoret	Suomen vähemmistönuoret	Ruotsin ruotsalaisen väestön nuoret	Ruotsin vähemmistönuoret
1 Tiettyihin kansanryhmiin kuuluvilla lapsilla on Suomessa/Ruotsissa muita lapsia heikommät mahdollisuudet saada hyvä ammatillinen tai lukiokoulutus	2,41	2,29	2,42	2,71	2,81
2 Köyhien perheiden lapsilla on Suomessa/Ruotsissa muita lapsia heikommät mahdollisuudet saada hyvä ammatillinen tai lukio-koulutus	2,32	2,35	2,15	2,54	2,51
3 Joihinkin kansanryhmiin kuuluvilla aikuisilla on Suomessa/Ruotsissa muita heikommät mahdollisuudet saada hyviä työpaikkoja	2,71	2,67	2,57	3,01	3,27

Asteikko: täysin eri mieltä 1, eri mieltä 2, samaa mieltä 3, täysin samaa mieltä 4

4.2 Vähemmistönuoret luottavat enemmän yhteiskunnan laitoksiin kuin suomenkielinen valtaväestö - suomenruotsalaisten luottamus huippuluokkaa

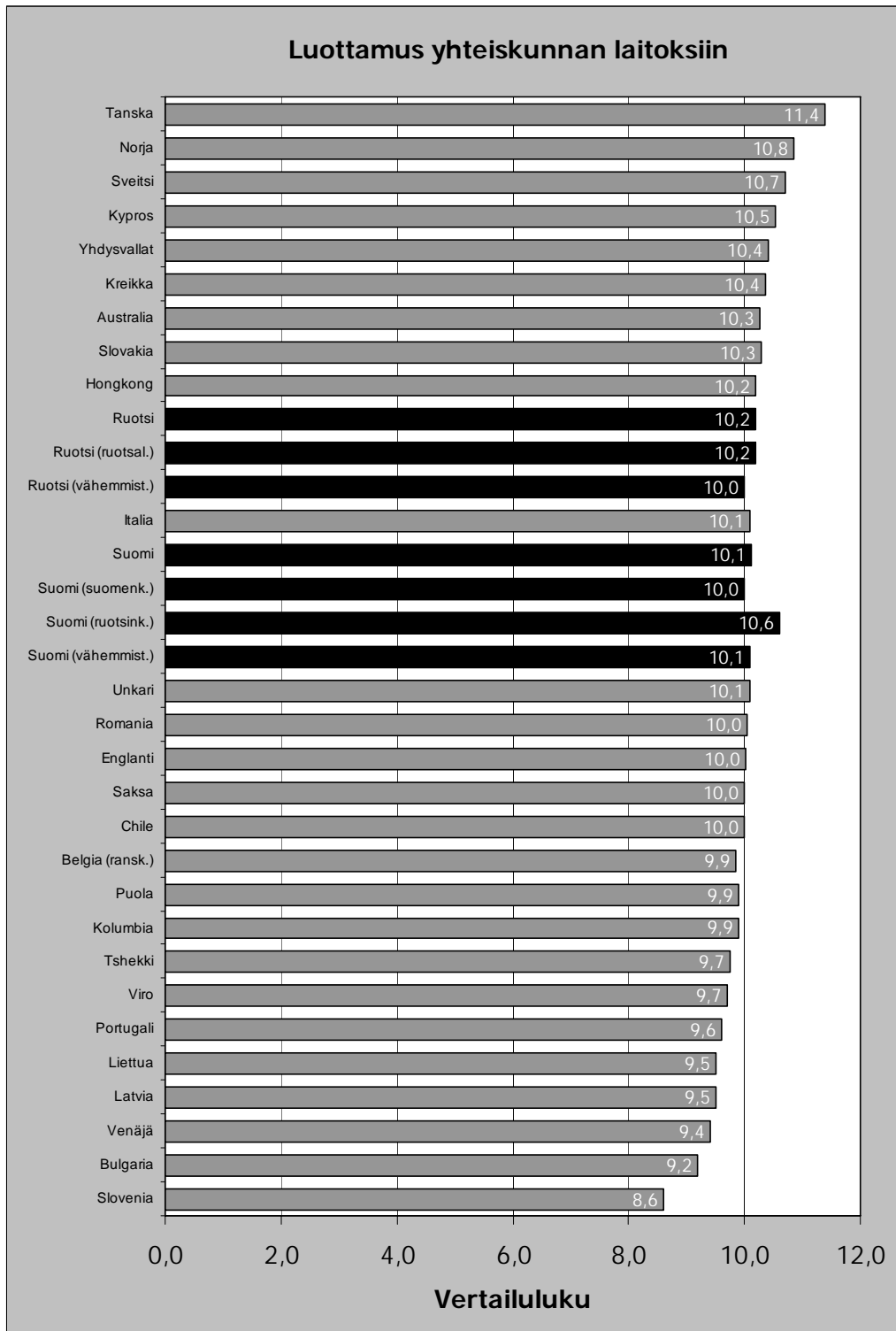
Tässä tutkimuksessa kysyttiin oppilailta heidän luottamustaan yhteiskunnan laitoksia kohtaan. Civic-tutkimuksen kansainvälisessä pääraportissa tätä kysymystä vertailtiin kaikkien tutkimukseen osallistuneiden 28 maan kesken (Suutarinen 2002, 41). Suomi sijoittui vertailussa sijalle 12 ja Ruotsi sijalle 10. Kaikki Pohjoismaat sijoittuivat merkitsevästi kansainvälisen keskiarvon yläpuolelle. Muut Pohjoismaat sijoittuivat Suomea ylemmäksi vertailussa (kuvio 2). Vertailu pohjasi kuuteen osioon (taulukko 4). Tässä tutkimuksessa tarkastelu on ulotettu myös kolmeen muuhun tutkimuksen osioon, joita on tarkasteltu vastausten keskiarvojen ja prosentiosuuksien perusteella.

Kansainvälisessä tarkastelussa keskeiseksi luottamuksen selittäjäksi yhteiskunnan laitoksia kohtaan on noussut demokraattisen ajanjakson pituus, joka kussakin maassa on vallinnut ennen tutkimusajankohtaa. Luottamus yhteiskunnan laitoksiin on siten varsin erilainen entisissä sosialisti- ja diktaatturimaissa verrattuna maihin, joissa demokratia on vallinnut pitkään. Uusissa demokratioissa nuorten luottamus hallintoon on vähäisempää kuin vanhoissa demokratioissa. Suomi sijoittui kansainvälisessä vertailussa juuri entisen kommunistimaan Unkarin edelle. Suomen suomenkielisten nuorten kokema luottamus oli kuitenkin vähäisempää kuin Unkarilaisten kokema luottamus keskimäärin (kuvio 2).

Suomenruotsalaisten luottamus yhteiskunnallisia laitoksia kohtaan on merkitsevästi suurempi kuin muiden Suomen väestöryhmien kokema luottamus. Voidaan sanoa, että se on kansainvälistä huippuluokkaa.

Merkillepantavaa on myös, että Suomen vähemmistönuorilla on suurempi luottamus yhteiskunnan laitoksiin kuin suomenkielisillä nuorilla ja suurempi kuin Ruotsin vähemmistönuorilla. Erikoista on, että suomenkieliset nuoret luottavat muita ryhmiä vähemmän yhteiskunnan laitoksiin.

Kuvio 2

Osiokohtaisessa tarkastelussa nähdään, että Suomessa vähemmistönuoret luottivat suomenkielisiä enemmän poliittisiin instituutioihin. Poliittisista instituutioista vähemmistönuoret luottivat suomenkielisiä enemmistönuoria vähemmän ainoastaan Suomen hallitukseen. Tuomioistuimiin vähemmistönuoret luottivat merkittävästi valtaväestön nuoria vähemmän. Sen sijaan poliisiin vähemmistönuoret luottivat Suomen valtaväestöä enemmän, kun taas Ruotsissa vähemmistönuoret luottivat poliisiin merkittävästi vähemmän.

Taulukko 12. Luottamus yhteiskunnan laitoksiin

Nuorille esitetyt väittämät ja vastausten keskiarvo Suomen ja Ruotsin aineistoissa

Missä määrin luotat seuraaviin yhteiskunnan laitoksiin?	Suomen suomenkielisen kantaväestön nuoret	Suomen ruotsalaisen väestön nuoret	Suomen vähemmistönuoret	Ruotsin ruotsalaisen väestön nuoret	Ruotsin vähemmistönuoret
1 Suomen/Ruotsin hallitukseen.....	2,54	2,77	2,46	2,52	2,44
2 Oman kuntasi tai kaupunkisi valtuustoon tai hallitukseen	2,50	2,71	2,61	2,36	2,29
3 Tuomioistuimiin.....	2,75	2,84	2,68	2,88	2,73
4 Poliisiin	3,02	2,95	3,06	2,95	2,80
5 Poliittisiin puolueisiin	1,97	2,22	2,03	2,25	2,25
6 Eduskuntaan/valtiopäiviin....	2,42	2,83	2,50	2,73	2,69
7 Koululaitokseen *	2,67	2,63	2,65	2,78	2,67
8 Ihmisiin, jotka asuvat Suomessa*	2,79	2,76	2,67	2,72	2,59
9 Poliittiset vallanpitäjät eivät paljoakaan piittaa tavallisten ihmisten mielipiteistä*	2,55	2,59	2,41	2,68	2,59

Asteikko: en lainkaan 1, jossain määrin 2, melko paljon 3, hyvin paljon 4

* Osio ei kuulu väittämiin, josta on huomioitu kuviossa 2

Suomenruotsalaiset luottavat erityisen paljon poliittisiin instituutioihin, kuten maan hallitukseen, kunnanvaltuustoon ja puolueisiin. Juuri näihin Suomen suomenkielisten luottamus on vähäisistä. Tuloksia tarkasteltaessa voi pitää erikoisena, että vähemmistönuoret luottavat Suomessa enemmän yhteiskunnan laitoksiin kuin Suomen suomenkielisen kantaväestön nuoret.

Luottamus koululaitokseen oli Suomessa eri ryhmien kesken tasaista, kun taas Ruotsissa vähemmistönuoret luottivat merkittävästi vähemmän sikkäläiseen koululaitokseen. Suomessa ja Ruotsissa vähemmistönuorten ja valtaväestön ero on saman kokoinen kysyttäessä luottamusta maassa asuviin ihmisiin.

Kun tarkastellaan luottamusta poliittisiin puolueisiin ja valtiopäivälaitokseen, on ero Suomen ja Ruotsin välillä suuri. Ruotsissa luotetaan poliittisiin puolueisiin ja valtiopäivälaitokseen. Vähemmistönuoret Suomessa luottavat täkäläisiin poliittisiin puolueisiin ja valtiopäivälaitokseen enemmän kuin suomenkieliset valtaväestön nuoret. Ruotsissa puolestaan vallitsee yhtä suuri luottamus kyseisiä instituutioita kohtaan sekä vähemmistönuorten että valtaväestön nuorten keskuudessa.

Suomessa luotetaan enemmän oman paikkakunnan luottamusmiehistä muodostettuihin kunnallisiin elimiin. Suomen vähemmistönuoret luottivat kunnallisiin elimiin merkitsevästi suomenkielisiä enemmän. Ruotsissa vähemmistönuoret eivät luottaneet yhteenkään instituutioon enemmän kuin enemmistönuoret.

Kun Suomen vähemmistönuorten alaryhmiä tarkastellaan, niin pääsääntöisesti erityisesti maahanmuuttajat luottavat valtaväestöä enemmän instituutioihin. Myös venäjänkielisen nuorison luottamus on pääsääntöisesti suurempaa kuin suomenkielisen kantaväestön. Esimerkiksi koululaitokseen sekä maahanmuuttajat, että venäjänkieliset luottivat valtaväestöä enemmän.

Opettajilta kysyttiin, mikä on heidän käsityksensä siitä, kuinka eri väestöryhmien nuoret luottavat yhteiskunnan eri laitoksiin. 1-6 luokkien opettaja oli sitä mieltä, että nuorten kokemukset ja pelot kotimaastaan vaikuttavat tähän asiaan. Hänen mielestään kantaväestön ulkopuolisilla nuorilla on usein melko sekava ja hatara käsitys yhteiskuntamme eri laitoksista sekä niiden roolista. Sen sijaan suhde poliittisiin instituutioihin voi olla luottavaisempi. Siihen opettaja uskoo vaikuttavan sen, kuinka aktiivisesti kantaväestön ulkopuolinen nuori tai hänen perheensä on toiminut politiikassa kotimaassaan. Kun esittelin opettajalle tutkimustuloksia, eniten häntä hämmästytti kantaväestön ulkopuolisen nuorison luottavainen suhtautuminen poliisiin. Opettaja totesi, että pelko poliisia kohtaan on ehkä enemmän pakolaistaustaisen henkilön ongelma kuin muiden kantaväestön ulkopuolisten ryhmien ongelma.

7-9 luokkien opettajan käsitys eri väestöryhmien nuorten luottamuksesta yhteiskunnan eri laitoksiin oli riippuvainen siitä, kuinka kauan nuori oli asunut Suomessa. Joskin opettaja toteaa, että oppilaat eivät ole kommentoineet hänen kuullensa yhteiskunnan laitoksiin kuuluvista asioista ja siksi hänellä ei ole siksi käsitystä tästä asiasta. Kerrottuani opettajalle tutkimustuloksista hän totesi, että nämä asiat eivät kuulu nuorison omaan kulttuuriin ja heidän elämänpiiriin, eivätkä siksi hänen käsityksensä mukaan kosketa nuoria.

4.3 Käsitteet kansalaisen aktiivisuudesta poikkeavat

4.3.1 Vähemmistönuoret kokevat tavanomaisen kansalaistoiminnan tärkeämmäksi kuin valtaväestön nuoret

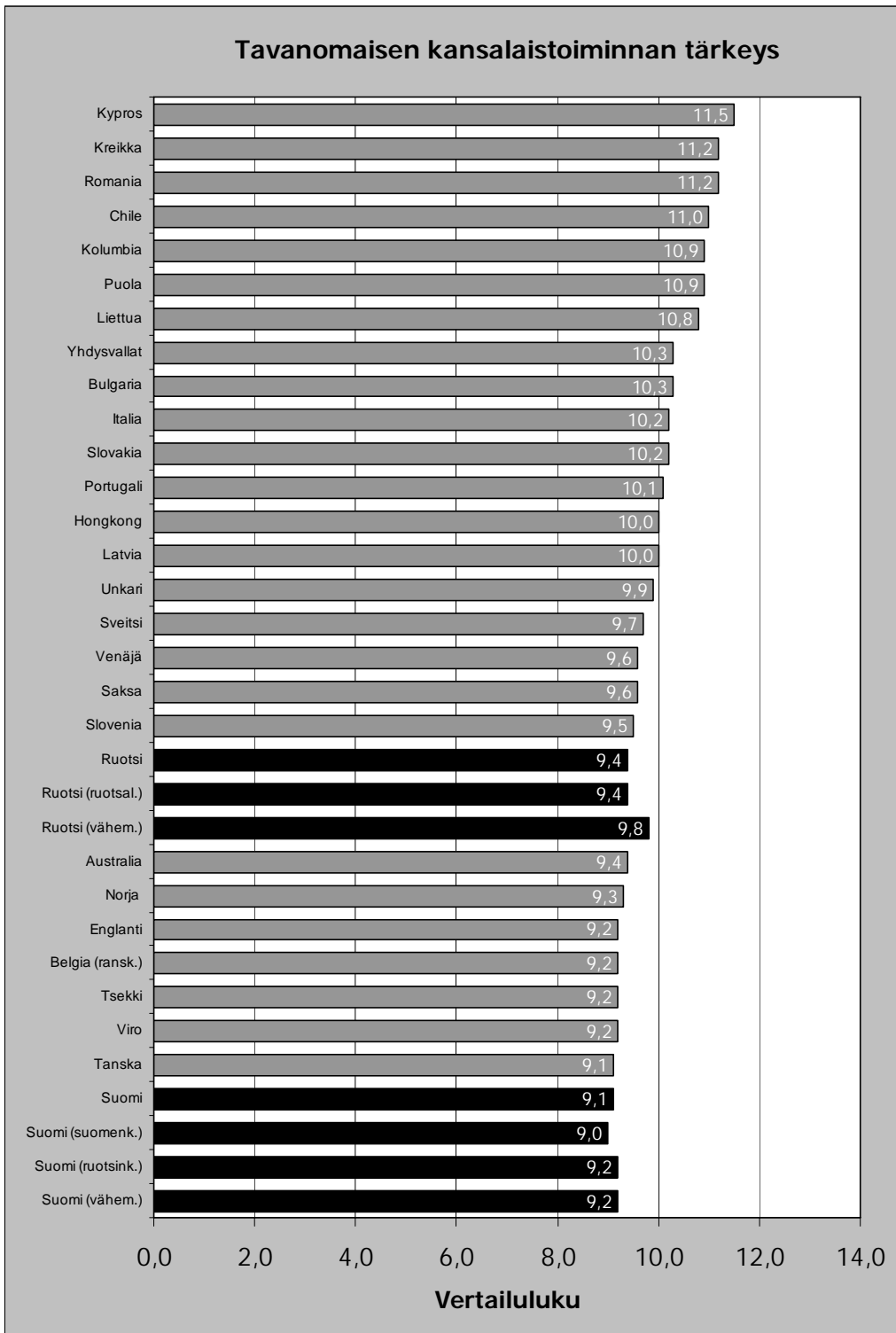
Kansalaisen toiminta jaetaan tutkimuksessa kahteen ryhmään - tavanomaiseen kansalaisuuteen ja sosiaalista vastuuta korostavaksi kansalaistoiminnaksi. *Tavanomainen kunnan kansalainen* äänestää vaaleissa, keskustelee poliittisista kysymyksistä ja kuuluu mahdollisesti johonkin puolueeseen. Epätavanomaista kansalaistoimintaa harrastavaa kansalaista voidaan perusteellisesti kuvailla *sosiaalista vastuuta kantavaksi kansalaiseksi*, joka puolestaan osallistuu yhteiskunnalliseen avustustoimintaan, pyrkii parantamaan ihmisoikeustilannetta ja ottaa osaa ympäristönsuojelutyöhön sekä osallistuu rauhanomaiseen mielenosoitukseen epäoikeudenmukaiseksi katsottua lakia vastaan.

Tavanomaiseen kansalaistoiminnan kohdalla nuorten tuli ottaa kantaa väittämiin, joiden kohteena olivat äänestäminen vaaleissa, puolueen jäseneksi liittyminen, oman maan historian tuntemus, poliittisten asioiden seuraaminen joukkoviestimistä, valtiovallan kunnioitus ja poliittiseen keskusteluun osallistuminen.

Civic -tutkimuksen kansainvälisessä pääraportissa tätä aihepiiriä vertailtiin kaikkien tutkimukseen osallistuneiden 28 maan kesken (Suutarinen 2002, 32). Suomi sijoittui vertailussa viimeiseksi sijalle 28 ja Ruotsi sijalle 20. Kaikki Pohjoismaat sijoituivat merkittävästi kansainvälisen keskiarvon alapuolelle (kuvio 3). Tavanomaista kansalaistoimintaa ei koeta missään läntisen Euroopan vakiintuneista demokratioista kovin tärkeäksi. Kaikkein vähäisin sen suosio on Suomessa.

Suomessa suomenkieliset pitävät vähiten tärkeänä tavanomaista kansalaistoimintaa. Suomen vähemmistönuorille tavanomainen kansalaistoiminta on tärkeämpää kuin suomenkielisille valtaväestön nuorille. Ruotsissa ero Ruotsin ruotsalaisten- ja vähemmistönuorten välillä on samansuuntainen ja Suomea selkeämpi. Suomenruotsalaiset pitävät tavanomaista kansalaistoimintaa merkittävästi tärkeämpänä kuin suomenkieliset, mutta heidän kiinnostuksensa ei yllä Ruotsin valtaväestön nuorten tasalle.

Kuvio 3

Kun kuvio 3 taustalla olevia osioita tarkastellaan osiokohtaisesti (taulukko 13) huomataan, että vähemmistönuorten ja suomenkielisten suhtautuminen väittämiin poikkeaa merkittävästi kaikkien väittämiä kohdalla. Pääsääntöisesti vähemmistönuoret arvostavat suomenkielisiä enemmän perinteisen kansalaistoiminnan tärkeyttä. Suomen enemmistönuoret kokevat ainoastaan poliittisten asioiden seuraamisen sanomalehdistä tärkeämmäksi kuin vähemmistönuoret. Tätä voidaan selittää sillä, että sanomalehdet ovat hyvin pohjoismainen ilmiö. Muualla maailmassa lehtiä ei lueta läheskään niin paljon kuin Pohjolassa.

Suurin ero Suomen vähemmistönuorten ja enemmistönuorten välillä oli suhtautumisessa puolueen jäsenyyteen. Kun suomenkielistä nuorista 10,9 % koki puolueeseen kuulumisen melko tai hyvin tärkeäksi, vähemmistönuorilla vastaava luku oli 22,2 %.

Taulukko 13. Tavanomaisen kansalaistoiminnan tärkeys

Nuorille esitetyt väittämät ja vastausten keskiarvo Suomen ja Ruotsin aineistoissa

Aikuinen kunnan kansalainen...	Suomen suomenkielisen kantaväestön nuoret	Suomen ruotsalaisen väestön nuoret	Suomen vähemmistönuoret	Ruotsin ruotsalaisen väestön nuoret	Ruotsin vähemmistönuoret
1 äänestää kaikissa vaaleissa.....	2,65	2,84	2,70	3,05	2,84
2 on jonkin puolueen jäsen.....	1,71	1,80	1,88	1,93	2,05
3 tuntee maansa historiaa.....	2,77	2,85	2,88	2,64	3,00
4 seuraa poliittisia asioita sanomalehdistä, radiosta tai TV:stä.....	2,72	2,72	2,55	2,56	2,48
5 osoittaa kunnioitusta valtiollan edustajia kohtaan.....	2,57	2,68	2,71	2,69	2,69
6 osallistuu poliittiseen keskusteluun.....	2,03	2,09	2,08	2,29	2,41

Asteikko: ei lainkaan tärkeä 1, ei kovinkaan tärkeä 2, melko tärkeä 3, hyvin tärkeä 4

Tulokset ovat samansuuntaisia Suomessa ja Ruotsissa. Molemmissa maissa vähemmistönuoret korostavat pääsääntöisesti enemmistöä enemmän tavanomaisen kansalaistoiminnan tärkeyttä. Ruotsin aineistossa tilastollisesti merkitsevät erot eri väestöosien välillä löytyvät kuitenkin ainoastaan oman maan historian tuntemisessa ja osallistumisessa poliittiseen keskusteluun. Ruotsin vähemmistönuoret kokivat valtaväestöä merkitsevästi tärkeämmäksi tuntea maansa historiaa ja he kokivat osallistumisen poliittiseen keskusteluun tärkeäksi.

Kun tarkastellaan Suomen vähemmistönuorten eri etnisten ryhmien asennoitumista, niin voidaan havaita, että maahanmuuttajat kokivat perinteisen kansalaistoiminnan erityisen tärkeäksi. Esimerkiksi maahanmuuttajista äänestämisen tärkeyttä korosti 81,4 % kun suomenkielisistä vain 59,8.

Voidaan pohtia, mikä tekee Suomen vähemmistönuorista valtaväestöä aktiivisempia, kun he arvottavat tavanomaisen kansalaisuuden tärkeyttä. Monet Suomen maahanmuuttajista ovat saapuneet maista, joissa kansalaisella ei välttämättä ole ollut demokraattisia oikeuksia tai nuo oikeudet ovat olleet rajalliset. Kenties Suomen vapaampi yhteiskunnallinen ilmasto on rohkaissut aktiivisuutta korostaviin mielipiteisiin.

Huolestuttavana voidaan pitää tulosta, jonka mukaan Suomen suomenkielisen kantaväestön nuoret eivät koe tavanomaiseen kansalaisuuteen liittyvää aktiivisuutta tärkeäksi. Voidaanko ilmiötä selittää heikoilla tuloksilla Suomen suomenkielisten nuorten käsityksissä vaikutusmahdollisuuksiinsa kou-

lussa ja passiivisuudessa oppilaskunnan ja kouluneuvoston toimintaa kohtaan? Passiivisuus opitaan koulussa ja se siirtyy tavanomaiseen kansalaisuuteen kohdistuvaksi siinä vaiheessa, kun nuori saa äänioikeuden. Poliittisen elämän ”laitostuminen” ja irtaantuminen elävästä elämästä sekä puolueiden ohjelmien yhtenäisyys edistänevät passiivisuutta.

Kysyttäessä opettajilta heidän käsitystään eri väestöryhmien nuorten suhtautumisesta tavanomaisen kansalaistoiminnan tärkeyteen, 1-6 luokkien opettaja painottaa etnisen ryhmän ja oppilaan taustan merkitystä. Pakolaistaustainen ja paluumuuttaja ovat esimerkiksi hänen mielestään eri tilanteessa. Jos nuori tulee Suomeen yhteiskunnasta, jossa suhtaudutaan välinpitämättömästi edustukselliseen demokratiaan, hän suhtautuu täälläkin helposti välinpitämättömästi tavanomaiseen kansalaistoimintaan. Pakolaistaustaiset henkilöt ovat puolestaan olleet usein entisessä kotimaassaan poliittisesti aktiivisia ja he pyrkivät opettajan saaman näkemyksen mukaan olemaan sitä myös Suomessa. Kuultuaan tutkimustuloksista opettaja on hämmästynyt kantaväestöön kuuluvan nuorison penseästä asenteesta tavanomaista kansalaistoimintaa kohtaan ja yllätynyt, että kantaväestöön kuulumattomat nuoret korostavat suuremmissa määrin kyseisen toiminnan tärkeyttä. Se, että kantaväestöön kuulumattomat nuoret eivät seuraa poliittisia asioita sanomalehdistä, radiosta tai TV:stä, johtuu opettajan mielestä kieliongelma. Opettaja kertoo sen sijaan kantaväestöön kuulumattomien nuorten seuraavan entisen kotimaansa ja maailman tapahtumia satelliitin välityksellä. Kantaväestön ulkopuoliset nuoret olivat sitä mieltä, että aikuinen kunnan kansalainen osoittaa kunnioitusta valtiovoimien edustajia kohtaan. Suomen suomenkielinen nuoriso ei ajatellut näin. Opettaja selitti tulosta sillä, että Suomeen tullut nuori osoittaa kiitollisuutta ja kunnioitusta sitä yhteiskuntaa kohtaan, joka on ottanut heidät vastaan.

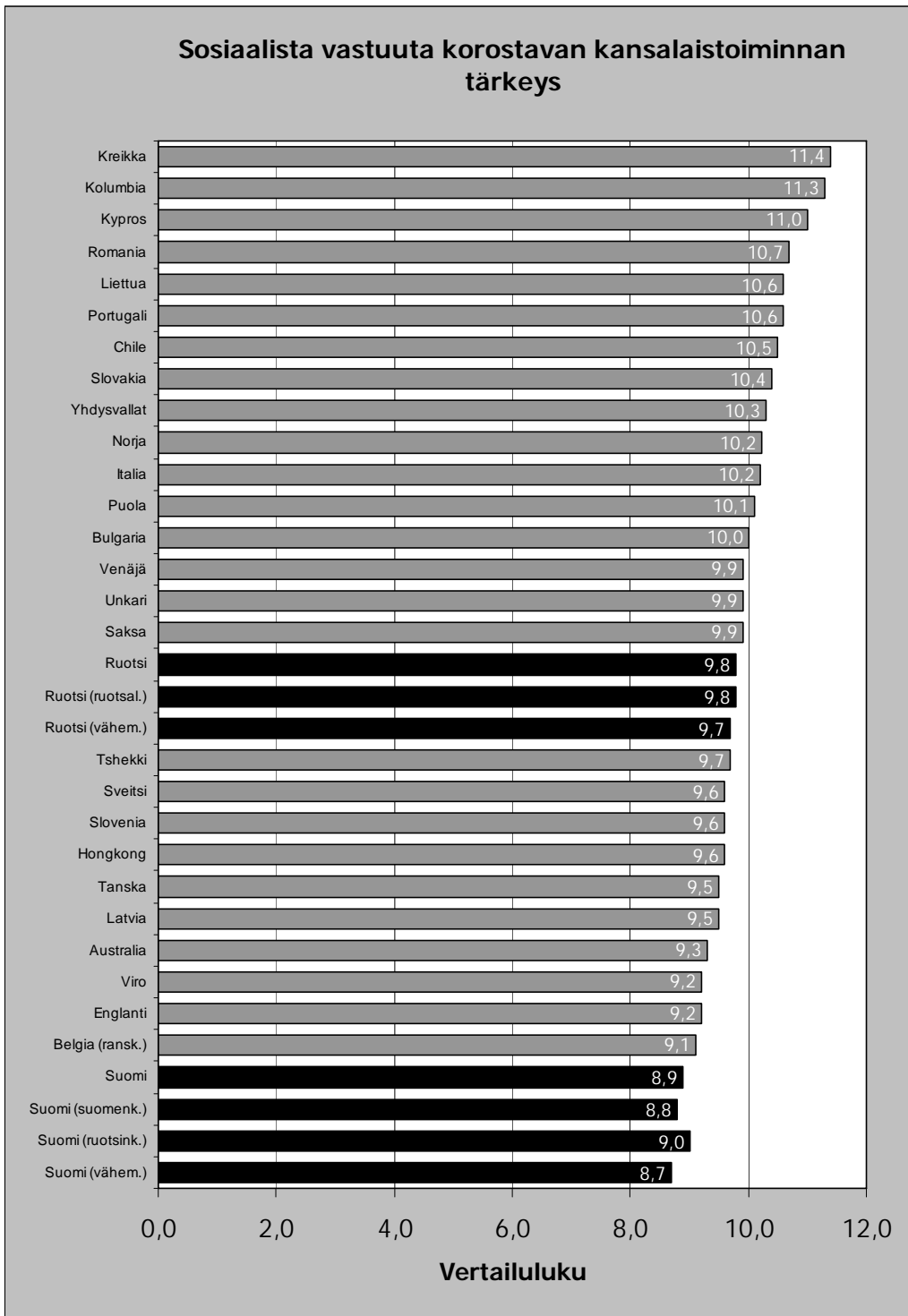
7-9 luokkien opettajan käsitys nuorten suhtautumisesta tavanomaisen kansalaistoiminnan tärkeyteen on, että eri nuorisoryhmien välillä ei tässä asiassa ole eroja. Opettajan mielestä oppilaan henkilökohtainen tausta vaikuttaa siihen kuinka tärkeäksi hän kokee tavanomaisen kansalaistoiminnan. Esimerkiksi syy miksi nuori on tullut Suomeen, on yksi vaikuttava asia. Esille nousee pakolaistatutuksella Suomeen saapuneet nuoret, jotka opettajan käsityksen mukaan kokevat tavanomaisen kansalaistoiminnan yhtä tärkeänä kuin suomenkielinen kantaväestöön kuuluva nuoriso. Opettajan käsitys muista syistä maahan muuttaneisiin nuoriin on, että heillä on muita välinpitämättömämpi suhtautuminen tavanomaiseen kansalaistoimintaan. Kerrottua opettajalle tutkimustuloksista hän edelleen korostaa oppilaan henkilökohtaisen taustan ja kokemusten merkitystä suhteessa siihen, kuinka tärkeäksi tavanomainen kansalaistoiminta koetaan.

4.3.2 Vähemmistönuoret kokevat sosiaalista vastuuta korostavan kansalaistoiminnan vähemmän tärkeänä kuin valtaväestön nuoret

Tutkimuksen oppilaille esitettiin kysymyksiä, jotka liittyivät sosiaalista vastuuta korostavan kansalaistoiminnan tärkeyteen. Tällaisia toimintoja olivat osallistuminen rauhanomaisiin mielenosoituksiin epäoikeudenmukaisia lakeja vastaan, paikkakunnalla tapahtuva yhteiskunnalliseen avustustoimintaan osallistuminen, ihmisoikeustilannetta parantavaan toimintaan osallistuminen ja ympäristönsuojelutyöhön osallistuminen.

Civic -tutkimuksen kansainvälisessä pääraportissa tätä aihepiiriä vertailtiin kaikkien tutkimukseen osallistuneiden 28 maan kesken (Suutarinen 2002, 34). Suomi sijoittui vertailussa viimeiseksi sijalle 28 ja Ruotsi sijalle 17 (kuvio 4). Suomea lukuun ottamatta kaikkien muiden Pohjoismaiden sijoitus nousi huomattavasti verrattuna tavanomaisen kansalaistoiminnan tärkeyden kokemiseen (vrt. kuvio 3).

Kuvio 4

Perinteisesti on ajateltu, että ihmiset ottavat osaa ensin tavanomaiseen kansalaistoimintaan ja tämän jälkeen osa näistä aktiivisista kansalaisista toimii lisäksi yhteiskunnallisissa liikkeissä esim. epävirallisissa toimintaryhmissä (Conover & Searing 2000, 119). Kansainvälisesti tarkastellen tämä malli ei näytä enää toimivan nuoren sukupolven kohdalla. Nuoret näyttävät arvostavan toimimista kansalaisjärjestöissä, eikä se edellytä heidän ajattelussaan antautumista yleiseen poliittiseen keskusteluun ja muodollisiin suhteisiin poliittisten puolueiden kanssa. Toimiminen yhteiskunnallisissa liikkeissä arvioidaan tavanomaista kansalaistoimintaa tärkeämmäksi (Torney-Purta 2001, 80-85).

Etenkin Pohjoismaista Norjassa, Ruotsissa ja Tanskassa ollaan vähemmän innoissaan tavanomaisesta kansalaisuudesta, mutta korostetaan enemmän osallistumista sosiaalista vastuuta korostavaan toimintaan.

Kansainvälisessä vertailussa suomalaiset nuoret arvioivat aikuisen kunnan kansalaisen yhteiskunnallisen toiminnan vähemmän tärkeäksi kuin missään muussa tutkimukseen osallistuvassa maassa. Suomen tulos poikkeaa olennaisesti kaikkien muiden tutkimukseen osallistuneiden maiden tuloksista. Pohjoismaista Suomen tuloksen erottaa se, että Suomessa suomenkieliset nuoret yhdistävät muita vähemmän sosiaalisesti vastuullisen toiminnan kunnan kansalaisuuteen.

Maailmalla ja etenkin Pohjoismaissa – Suomea lukuun ottamatta - saattaa hyvinkin olla meneillään kehityskulku, jossa kouluopetuksessa korostetaan tavanomaista kansalaistoimintaa ja painotetaan edustuksellisen demokratian mallia, mutta samanaikaisesti nuoret ovat kehittämässä uutta vähemmän hierarkkista ja vähemmän organisoitua ryhmätoimintaa, joka korvaa vaikuttamisen poliittisissa puolueissa ja etujärjestöissä (Torney-Purta 2001).

Suomen nuoret arvioivat sosiaalista vastuuta kantavan kansalaisen toiminnan vähemmän tärkeäksi kuin minkään muun tutkimukseen osallistuneen maan nuoret. Vähän tärkeänä tätä toimintaa pidettiin myös Belgiassa (ransk.), Englannissa, Virossa, Australiassa, Tanskassa ja Latviassa. Tärkeäksi sosiaalista vastuuta kantavan kansalaisen toiminta arvostettiin Kolumbiassa, Kreikassa ja Kyproksella. Tilastollisesti merkitsevästi kansainvälisen keskiarvon yläpuolelle sijoittuivat myös Chile, Italia, Norja, Portugali, Romania, Slovakia ja Yhdysvallat. (Suutarinen 2002, 35)

Sekä Suomessa että Ruotsissa vähemmistönuoret kokevat sosiaalista vastuuta korostavan kansalaistoiminnan vähemmän tärkeäksi kuin valtaväestön nuoret.

Osiokohtaisessa tarkastelussa (taulukko 14) käy ilmi, että vähemmistönuoret korostivat valtaväestöä vähemmän ympäristösuojelutyön ja ihmisoikeustilanteen parantamisen tärkeyttä. Sen sijaan rauhanomaiseen mielenosoitukseen ja avustustoimintaan osallistuminen nähtiin yhtä tärkeäksi niin vähemmistönuorten kuin valtaväestön nuorison keskuudessa.

Yllättävänä tutkimustuloksena voidaan pitää sitä, että sekä Suomessa että Ruotsissa valtaväestön nuoret kokivat ihmisoikeustilanteen parantamiseen tähtäävän toiminnan tärkeämpänä kuin vähemmistönuoret. Ympäristönsuojelutyössä ei ollut merkittävää eroa valtaväestön ja vähemmistönuorten välillä. Ruotsissa myös ympäristönsuojelun kohdalla toimintaa pidettiin tärkeämpänä kuin Suomessa.

Taulukko 14. Sosiaalista vastuuta korostavan kansalaistoiminnan tärkeys

Nuorille esitetyt väittämät ja vastausten keskiarvo Suomen ja Ruotsin aineistoissa

Aikuinen kunnan kansalainen...	Suomen suomen-kielisen kantaväestön nuoret	Suomen ruotsalaisen väestön nuoret	Suomen vähemmistönuoret	Ruotsin ruotsalaisen väestön nuoret	Ruotsin vähemmistönuoret
1 osallistuisi rauhanomaiseen mielenosoitukseen epäoikeudenmukaiseksi katsottua lakia vastaan	2,20	2,57	2,42	2,84	2,94
2 osallistuu yhteiskunnalliseen avustustoimintaan paikakunnallaan	2,58	2,85	2,63	3,04	3,04
3 ottaa osaa toimintaan, jolla pyritään parantamaan ihmisoikeustilannetta	3,06	2,91	2,81	3,07	2,83
4 osallistuu ympäristönsuojelutyöhön.....	2,91	2,80	2,83	3,16	3,05

Asteikko: ei lainkaan tärkeä 1, ei kovinkaan tärkeä 2, melko tärkeä 3, hyvin tärkeä 4

Kysyttäessä opettajilta, millaisena he näkevät eri väestönsiin kuuluvien nuorten suhtautumisen sosiaalista vastuuta korostavaa kansalaistoiminnan tärkeyteen, 1-6 luokkien opettaja olettaa asian olevan pakolaistaustaisilla positiivisen ja venäläisillä nuorilla välinpitämättömän. Kun opettajille näytettiin tutkimustuloksia, hän ei hämmästynyt niitä. Opettaja oletti kuitenkin, että eri etnisten ryhmien välillä on varmasti eroa: pakolaiset hän mieltää vastuuta korostavaa kansalaistoimintaa kannattaviksi, venäläiset välinpitämättömiksi. Opettaja piti luonnollisena, että kantaväestön ulkopuolinen nuoriso osallistuisi suomenkielistä kantaväestöä aktiivisemmin rauhanomaiseen mielenosoitukseen epäoikeudenmukaiseksi katsottua lakia vastaan, koska he olivat hänen näkemyksen mukaan tottuneet suoraan toimintaan. Sen sijaan opettajaa ihmetytti se, että kantaväestön ulkopuolinen nuoriso oli suomenkieliseen kantaväestöön kuuluvaa nuorisoa vähemmän suostuvainen ottamaan osaa toimintaan, jolla pyritään parantamaan ihmisoikeustilannetta. Opettaja oli olettanut asian olevan päinvastoin.

7-9 luokkien opettajan käsitys siitä, ketkä nuorista lähtevät mukaan sosiaalista vastuuta korostavaan kansalaistoimintaan on, että nämä nuoret yleensä olisivat kantaväestöön kuuluvia. Kun opettajalle kerrottiin tutkimustulokset, hän on siinä käsityksessä, että aktiivisuus lisääntyy konkreettisten ongelmien myötä. Valtaväestöön kuuluvan nuorison passiivisuus on seurausta helpoksi koetusta elämästä.

4.4 Vähemmistönuoret kokevat poliittisen tietoisuutensa vahvemmaksi kuin valtaväestön nuoret

Tutkimuksen tässä osiossa oppilailta kysyttiin politiikkaan liittyviä kysymyksiä. Nuorilta kysyttiin, kuinka paljon he tietävät politiikasta suhteessa ikätovereihinsa, valmiuttaan omata sanottavaa poliittisista kysymyksistä tai ongelmista, ymmärtämystään poliittisia asioita kohtaan ja poliittisen kiinnostuneisuutensa määrää.

Suomen vähemmistönuorten tietoisuus politiikasta on tulosten valossa merkitsevästi valtaväestöä vahvempaa verrattaessa sitä Ruotsin vastaavaan asetelmaan. Ruotsissa asetelma on kuitenkin saman suuntainen: Ruotsin vähemmistönuoret arvioivat tietämyksensä ruotsalaisia nuoria suuremmaksi. Vähäisimmäksi arvioivat oman poliittisen tietoisuutensa ja kiinnostuksensa suomenruotsalaiset nuoret. Erot ovat tilastollisesti merkitseviä valtaväestön ja vähemmistönuorten välillä kaikkien osioiden kohdalla sekä Suomessa että Ruotsissa lukuun ottamatta taulukossa 4.4.1 ensimmäisenä esitettyä osiota. Suomen osalta ero kyseisessä osiossa on miltei merkitsevä.

Taulukko 15. Käsitys omasta poliittisesta tietoisuudesta

Nuorille esitetyt väittämät ja vastausten keskiarvo Suomen ja Ruotsin aineistoissa

	Suomen suomenkielisen kantaväestön nuoret	Suomen ruotsalaisen väestön nuoret	Suomen vähemmistönuoret	Ruotsin ruotsalaisen väestön nuoret	Ruotsin vähemmistönuoret
1 Tiedän politiikasta enemmän kuin useimmat ikäiseni	1,94	1,85	2,10	1,88	2,03
2 Kun keskustellaan poliittisista kysymyksistä tai ongelmista, minulla on yleensä jotain sanottavaa.	2,27	2,28	2,51	2,33	2,57
3 Ymmärrän useimmat poliittiset asiat helposti	2,29	2,19	2,44	2,26	2,53
4 Olen kiinnostunut politiikasta	1,86	1,75	1,98	1,77	2,17

Asteikko: olen täysin eri mieltä 1, olen eri mieltä 2, olen samaa mieltä 3, olen täysin samaa mieltä 4

Erittäin merkitsevästi Suomen vähemmistönuoret eroavat Suomen muusta nuorisosta tarkasteltaessa sitä, kokeeko nuori omaavansa jotakin sanottavaa keskusteltaessa poliittisista kysymyksistä. Suomen vähemmistönuoret kokevat omaavansa muuta nuorisoa enemmän ajatuksia ja sanottavaa poliittisista kysymyksistä ja ongelmista. Tilanne on sama Ruotsissa.

Suomen vähemmistönuoret katsovat myös ymmärtävänsä poliittiset asiat helpommin kuin valtaväestö. Kun tarkastellaan Ruotsin nuorten antamia vastauksia, suunta on sielläkin sama. Ruotsin vähemmistönuoret katsovat ymmärtävänsä useimmat poliittiset käsitteet Ruotsin ruotsalaisia helpommin. suomenruotsalaiset nuoret arvioivat oman kykynsä ymmärtää poliittisia asioita heikoksi.

Ruotsin vähemmistönuoret ovat merkittävästi enemmän kiinnostuneita politiikasta. Sekä suomessa, että Ruotsissa vähemmistönuorten kiinnostus politiikkaa kohtaan on valtaväestöä suurempaa.

Tulosten pohjalta voidaan todeta, että Suomalaisten nuorten kiinnostus politiikkaa kohtaan on merkittävän vähäistä. Suomenruotsalaisilla se on vieläkin alhaisemmalla tasolla kuin Suomen suomenkielisen valtaväestön nuorilla nuorilla.

Voidaan olettaa, että vähemmistönuoret ovat enemmän tietoisia suomalaisen yhteiskunnan poliittisesta tilanteesta, koska he tarkastelevat yhteiskuntaamme valtaväestöä enemmän ulkopuolisin silmin. Lisäksi heillä on usein vertailupohjana oman entisen kotimaansa poliittinen tilanne.

Suomen vähemmistönuoret ovat kautta linjan poliittisesti aktiivisempia kuin heidän suomalaiset ikätoverinsa. Sama suuntaus on havaittavissa myös Ruotsin aineistosta; Ruotsin vähemmistönuoret ovat poliittisesti aktiivisempia kuin heidän ruotsalaiset ikätoverinsa.

Tulosta voidaan selittää tässäkin yhteydessä nuoren tai hänen perheensä ja sukunsa taustalla. Vähemmistönuorissa ja heidän lähipiirissään on henkilöitä, jotka ovat aikaisemmassa kotimaassaan olleet poliittisesti aktiivisia, eli heillä on traditio olla poliittisesti aktiivinen.

Kysyttäessä opettajilta, mikä heidän käsityksensä on eri väestöryhmien nuorten kiinnostuksesta politiikkaa kohtaan, 1-6 luokkien opettaja toteaa pakolaistaustaisten nuorten olevan erittäin tietoisia ja kiinnostuneita politiikasta. Muilla kantaväestön ulkopuolisilla nuorilla hänen käsityksensä mukaan kiinnostus politiikkaa kohtaan ei ole niin voimakasta. Heillä poliittisen tietoisuuden ohittaa pyrkimys selviytyä ja pärjätä omassa elämässään, ei niinkään hoitaa ja huolehtia yhteisistä asioista. Kun opettaja näki tutkimustuloksia asiasta hän ei hämmästynyt niitä, vaan piti tuloksia yhtenevinä omiin käsityksiinsä.

7-9 luokkien opettajan käsitys eri väestöryhmiin kuuluvien nuorten kiinnostuksesta politiikkaan on, että nuoret kokevat omaavansa vähän tietoa politiikkaan liittyvistä asioista. Kun nuorten kanssa keskustelelee poliittisista asioista, he yleensä huomaavat tietävänsä kuitenkin politiikasta enemmän kuin itse olettivat tietävänsä. Opettajan käsityksen mukaan eri väestönsiiniin kuuluvien nuorten välillä ei tässä asiassa ole eroa. Kysyttäessä opettajan käsitystä siitä, mikä on nuorten kiinnostus politiikkaa kohtaan, hänen käsityksensä on, että suomenkieliseen kantaväestöön kuuluvilla nuorilla on enemmän kiinnostusta politiikkaa kohtaan, koska he kokevat voivansa vaikuttaa helpommin poliittikan keinoin. Opettajan kuultua tutkimustulokset hän selittää tulosta sillä, että suomenkielisen kantaväestön ulkopuolinen nuoriso törmää kantaväestöä useammin ongelmatilanteisiin. Tätä kautta nämä nuoret kiinnostuvat politiikkaan liittyvistä asioista, lukevat tai ottavat muuten selvää asioista ja tietävät näin politiikasta enemmän.

5 Suomen vähemmistönuoret -syrjäytetty muttei lannistettu väestönosa

5.1 Vähemmistönuorten mielipiteet syrjäytetään koulussa

Suomessa asuvan peruskoulun päättövaiheessa olevan valtaväestön ulkopuolisen nuorison käsityksessä asemastaan koulussa ja yhteiskunnassa on merkittävää eroa verrattuna Suomen valtaväestön ja Ruotsin vastaavien väestöryhmien käsityksiin. Suomen ja Ruotsin nuorison käsityksissä omasta asemastaan koulussa ja yhteiskunnassa on olennaisia eroja.

Vähemmistönuoret kokivat, etteivät he voi enemmistönuorten tavoin ilmaista mielipiteitään ja käsitellä yhteiskunnallisia asioita oppitunneilla. Ero on tilastollisesti merkitsevä kaikkien kyseistä asiaa mittaavien osioiden kohdalla ja systemaattisesti vähemmistönuorten syrjäytymistä edistävä. Vä-

hemmistönuoret kokivat suomenkielisiin oppilaisiin verrattuna myös, että ilmapiiri yhteiskunnallisia asioita käsiteltäessä on vähemmän vapaa ja että opettaja ei kannusta ilmaisemaan omaa mielipidettään. Vähemmistönuoret kokivat, että heitä ei myöskään erityisesti kannusteta muodostamaan asioista omaa mielipidettä.

Suomen suomenkieliset oppilaat kokivat muihin Suomen väestöryhmiin verrattuna useimmin, että ilmapiiri yhteiskunnallisia asioita käsiteltäessä on vapaa ja että opettajat kannustavat ja rohkaisevat heitä mielipiteiden ilmaisuun.

Ruotsiin verrattaessa on silmiinpistävä, että siellä sekä valtaväestön että vähemmistön nuoret kokevat merkitsevästi enemmän, että opettajat arvostavat oppilaiden mielipiteitä ja rohkaisevat heitä esittämään niitä. Tulos tukee oletusta, jonka mukaan Suomen kouluissa oppilaan mielipiteen muodostamista ei ole pidetty niin tärkeänä kasvatuspäämääränä kuin muissa pohjoismaissa. Samalla vahvistuu käsitys siitä, että suomalaisessa koulussa näyttää korostuvan tiedon asema opiskelussa. Suomen kouluissa opetetaan enemmän tietoja ja paneudutaan vähemmän niiden soveltamiseen käytäntöön. Suomalaisessa koulussa näyttää varttuvan nuori, joka tietää melko paljon yhteiskunnallisista asioista, mutta joka ei opi eikä asennoidu soveltamaan oppimaansa käytännössä.

Myönteisenä seikkana sananvapauden ja koulun ilmapiirin osalta voidaan pitää sitä, että Suomen suomenkieliset nuoret ja vähemmistönuoret kokivat voivansa ilmaista oppitunneilla vapaasti eriävän mielipiteensä toistensa kuullen. Tässä suhteessa asetelma on samanlainen kuin Ruotsissa, tosin Ruotsissa nuoret ovat jonkin verran luottavaisempia koulutovereidensa kykyyn suvaita erilaisia mielipiteitä kuin Suomessa.

Tämän tutkimuksen tuloksista huolestuttavimpana voidaan perusteltavasti pitää sitä, että Suomen vähemmistönuoret kokivat vaikuttamismahdollisuutensa koulussa merkitsevästi vähäisemmäksi kuin valtaväestön nuoret. Ruotsissa tilanne on toinen. Siellä vähemmistönuoret kokivat vaikuttamismahdollisuutensa jonkin verran suuremmiksi kuin valtaväestön nuoret. Tässä kohdin ero Suomen ja Ruotsin välillä on erityisen suuri. Suomen vähemmistönuoria ei voida kuitenkaan moittia passiivisuudesta, koska heidän osallistumisensa oppilaskuntatoimintaan on valtaväestöön verrattuna aktiivisempaa. Ruotsissa valtaväestön nuoret toimivat koulujensa oppilaselimissä aktiivisemmin kuin nuoret Suomessa. Vähemmistönuoretkin ovat siellä aktiivisia, mutta ei aivan siinä määrin kuin valtaväestöön kuuluva nuoriso. Ruotsiin verrattuna Suomen nuorten osallistuminen koulujen oppilaselinten toimintaan on erityisen vähäistä.

Suomalaisnuorten usko vaikutusmahdollisuuksiinsa koulussa on merkittävän alhainen. Civic-tutkimuksessa vertailu tehtiin 28 maan kesken ja Suomi sijoittui sijalle 19. Kaikki pohjoismaat sijoituivat merkitsevästi kansainvälisen keskiarvon yläpuolelle, Ruotsi sijalle 8. Suomen kohdalla on tilastollisesti merkittävä ero myös eri väestöryhmien vastauksilla. Suomen vähemmistönuorten käsitys omista vaikutusmahdollisuuksistaan oli merkittävästi vähäisempää valtaväestöön verrattuna. Ruotsissa tällaista eroa eri väestöryhmien välillä ei ollut.

Edellä esitetty tulos on johdonmukainen suhteessa tutkimuksen muihin tuloksiin. Suomalaisnuoret ovat ruotsalaisnuoria vähemmän luottavaisia ikätovereidensa sekä opettajien kykyyn suvaita ja hyväksyä erilaisia mielipiteitä. Tietoisuus tästä ei kannusta järjestäytymiseen eikä asioiden ajamiseen ryhmissä, vaan johtaa todennäköisemmin oppilaan vaikenemiseen sekä passiivisuuteen.

Ruotsiin verrattuna Suomen nuorilla on merkitsevästi kielteisempi käsitys mahdollisuudestaan vaikuttaa ja osallistua päätöksentekoon koulussa. Sen takana voidaan nähdä olevan Suomen kansalliseen suurkertomukseen kuuluva käsitys vahvasta johtajuudesta ja yhtenäisestä kansasta, jolla on

yksi yhteinen päämäärä. Oppilaskunnat ja kouludemokratia eivät ole kuuluneet tähän ylhäältä päin viitoitettuun kansakunnan kuvaan. Poliittinen toiminta koulussa on käsitetty Suomessa likaiseksi, eikä sitä ole siksi koulussa suvaittu. Koulussa kyllä voi ja pitääkin kertoa poliittisista puolueista sekä yhteiskunnallisesta vaikuttamisesta objektiivista tietoa, mutta käytännön toiminta ei ole ollut sallittua tai ainakaan suositeltavaa. Suomi on historiallisesti uuden tilanteen edessä. Uudenlaiset näkemykset sekä toimintamallit ovat nyt koulussa tarpeen.

Myönteisenä seikkana voidaan pitää, että Suomen vähemmistönuoret kokivat Suomen tasa-arvoisempana maana kuin valtaväestön nuoret. Tätä taustaa vasten on myös ymmärrettävää, että vähemmistönuoret luottivat yhteiskunnan laitoksiin enemmän kuin suomenkielinen valtaväestö. Ruotsissa asetelma oli vastakkainen ja siellä nuoret pitivät Ruotsia selkeästi eriarvoisempana kuin Suomen nuoret Suomea.

Suomen nuoret kokevat Ruotsin nuoria enemmän maansa olevan tasa-arvoinen kun tarkastellaan käsitystä mahdollisuudesta saada hyvä koulutus ja menestyä yhteiskunnassa. Erityisesti suomenruotsalainen nuorisoköki, että tiettyyn kansanryhmään kuuluminen ei vaikuta nuoren mahdollisuuksiin saada hyvä koulutus.

Suomen suomenkielisten ja vähemmistönuorten suhtautuminen poikkesi kuitenkin suomenruotsalaisten kannasta merkittävästi. Tätä voidaan selittää esimerkiksi sillä, että Suomen ruotsinkielisten nuorten on helpompi saada koulutuspaikka ja sijoittua suomalaiseen työelämään. Ruotsinkielisten asema on taattu monella tavoin esimerkiksi lakien ja asetusten avulla suomalaisessa yhteiskunnassa. Suomi pitää hyvää huolta suomenruotsalaisen vähemmistön oikeuksista ja tämä näkyy myönteisesti nuorten asennoitumisessa.

Ruotsissa maahanmuuttajia on Suomea huomattavasti enemmän ja heitä on ollut siellä myös pitempään. Suomi on maahanmuuttajien tasa-arvoasiassa vielä aloittelija Ruotsiin verrattuna. Olisi eduksi, jos Suomen ”etumatka” tässä asiassa osattaisiin käyttää eduksi.

Tutkimuksessa hämmästytti suomenkielisen valtaväestön muuta nuorisoa vähäisempi luottamus yhteiskunnan laitoksia kohtaan. Suomenruotsalaiset nuoret ovat erityisen luottavaisia yhteiskunnan laitoksia kohtaan. Vähemmistönuoret Suomessa luottivat myös niihin enemmän kuin suomenkielisen valtaväestön nuoret. Tulos on näiltä osin yhtenevä verrattuna nuorten toimintaan oppilaskunnissa. Suomenruotsalaisen nuorisolla myönteisempi asenne puolueisiin kuin suomenkielisen kantaväestön nuorisolla. Tämän saattaa osaltaan selittää ruotsalaisen kansanpuolueen vahva ja myönteisesti väritynyt asema suomenruotsalaisten keskuudessa. Ruotsissa luotetaan kautta linjan poliittisiin puolueisiin sekä valtiopäivälaitokseen.

Suomen vähemmistönuoret kokivat tavanomaisen kansalaistoiminnan jonkin verran tärkeämmäksi ja sosiaalista vastuuta korostavan kansalaistoiminnan jonkin verran vähemmän tärkeäksi kuin valtaväestön nuoret. Asetelma oli pääsääntöisesti sama kuin Ruotsissa, mutta Ruotsissa vastuuta korostava kansalaistoiminta koettiin ylipäättään merkittävästi tärkeämmäksi kuin Suomessa. Molemmissa maissa vähemmistönuoret kokivat poliittisen tietoisuutensa suuremmaksi kuin valtaväestön nuoret.

Civic-tutkimuksen mukaan tavanomainen kansalaistoiminta ei kiinnostanut nuoria missään läntisen Euroopan vakiintuneista demokratioista. Kaikki Pohjoismaat sijoittuivat merkittävästi kansainvälisen keskiarvon alapuolelle. Suomi sijoittui viimeiseksi sijalle 28 ja Ruotsi oli sijalla 20.

Suomen vähemmistönuoret arvostivat valtaväestöä enemmän perinteisen kansalaistoiminnan tärkeyttä. Suomessa suomenkielinen valtaväestö arvioi tavanomaisen kansalaistoiminnan tärkeyden erit-

täin vähäiseksi. Suomenruotsalaisten ja vähemmistönuorten käsitys asiasta oli yhtenevä ja erosi merkittävästi valtaväestön tuloksesta. Ruotsissa ero Ruotsin ruotsalaisten ja vähemmistönuorten välillä on samansuuntainen ja Suomea selkeämpi. Suomessa minkään väestöosan tulos ei yllä Ruotsin tulosten tasolle.

Tuloksissa on huomattavia eroja esimerkiksi äänestämisen kohdalla. Suomen vähemmistönuorista äänestämisen tärkeyttä korosti 81,4 % ja suomenkielisestä valtaväestöstä sitä tärkeänä piti vain 59,8 %. Suomenkielisistä nuorista 10,9 % koki puolueeseen kuulumisen melko tai hyvin tärkeäksi. Vähemmistönuorilla vastaava luku oli 22,2 %.

Monet Suomeen muuttaneista ovat saapuneet maista, joissa kansalaisilla ei välttämättä ole ollut demokraattisia oikeuksia tai ne ovat olleet rajalliset. Suomen vapaampi yhteiskunnallinen ilmasto on saattanut rohkaista maahanmuuttajanuorta aktiivisuutta korostamaan mielipiteeseen. Toisaalta on huolestuttavaa, että valtaväestöön kuuluva nuoriso arvostaa vain vähän tavanomaiseen kansalaisuuteen liittyvää aktiivisuutta. Onko heidän passiivisuutensa opittu koulussa, missä nuoret kokivat vaikutusmahdollisuutensa pieniksi. Olematon oppilaskunta- ja kouluneuvostotoiminta eivät anna eväitä aktivoitumiseen siinä vaiheessa kun nuori saavuttaa äänioikeuden. Suomalaisen politiikan ”laitostuminen” ja irtaantuminen elävästä elämästä sekä puolueiden yhtenäiset ohjelmat edistävät varmasti omalta osaltaan tätä passiivisuutta.

Sekä Suomessa että Ruotsissa vähemmistönuoret kokivat sosiaalista vastuuta korostavan kansalaisuustoiminnan vähemmän tärkeäksi kuin valtaväestön nuoret. Vähemmistönuoret pitivät ympäristösuojelutyötä ja ihmisoikeustilanteen parantamiseksi tehtävää työtä vähemmän tärkeänä kuin valtaväestö. Osallistuminen rauhanomaiseen mielenosoitukseen ja avustustoimintaan nähtiin yhtä tärkeäksi molempien nuorisoryhmien keskuudessa. Yllättävänä tutkimistuloksena voidaan pitää sitä, että sekä Suomessa että Ruotsissa valtaväestön nuoret kokivat ihmisoikeustilanteen parantamiseen tähtäävän toiminnan tärkeämpänä kuin vähemmistönuoret.

Yleinen suuntaus maailmalla näyttää olevan nuorten kesken arvostaa sosiaalista kansalaistoimintaa enemmän kuin tavanomaista kansalaistoimintaa. Nuoret näyttävät arvostavan toimimista kansalaisjärjestöissä ja he osallistuvat mieluummin aktiivisemmin yhteiskunnallisiin liikkeisiin kuin esimerkiksi poliittisten puolueiden toimintaan. Pohjoismaista Norjassa, Ruotsissa ja Tanskassa nuoret ovat vähemmän kiinnostuneita tavanomaisesta kansalaisuudesta, mutta arvostavat enemmän osallistumista sosiaalista vastuuta korostavaan aktiiviseen toimintaan (Torney-Purta 2001). Suomen tulos poikkesi tässäkin olennaisesti kaikkien muiden Civic-tutkimukseen osallistuneiden maiden tuloksista. Suomalaisnuoret eivät pitäneet sosiaalista vastuuta korostavaa kansalaistoimintaa tärkeänä. He eivät siis yhdistäneet sosiaalisesti vastuullista toimintaa kunnon kansalaisuuteen siinä määrin kuin nuoret muualla maailmassa tekivät.

Suomen vähemmistönuorten tietoisuus politiikasta on merkittävästi valtaväestöä suurempi. Ruotsissa tilanne on aivan sama. Suomenruotsalainen nuoriso arvioi poliittisen tietämyksensä kaikista vähäisimmäksi. Erityisen merkittävästi Suomen vähemmistönuoret eroavat Suomen muusta nuorisosta, kun tarkastellaan sitä, kokeeko nuori omaavansa jotakin sanottavaa, kun keskustellaan poliittisista kysymyksistä. Suomen vähemmistönuoret kokivat, että heillä on muuta nuorisoa enemmän ajatuksia ja sanottavaa poliittisista kysymyksistä sekä ongelmista. Ruotsissa asetelma on sama.

Sekä Suomessa että Ruotsissa vähemmistönuorten kiinnostus politiikkaa kohtaan on valtaväestöä suurempaa. Ruotsissa vähemmistönuoret ovat merkittävästi valtaväestöä enemmän kiinnostuneita politiikasta. Suomalaisen valtaväestöön kuuluvien nuorten kiinnostus politiikkaan on merkittävän vähäistä ja suomenruotsalaisilla se on vieläkin vähäisempää. Lisäksi vähemmistönuoret katsovat

myös ymmärtävänsä poliittiset asiat valtaväestöä helpommin. Suomen ruotsalaiset nuoret arvioivat oman kykynsä ymmärtää poliittisia asioita heikoksi.

Vähemmistönuoret Suomessa ja Ruotsissa ovat poliittisesti aktiivisempia kuin valtaväestöön kuuluvat nuoret. Tulos selittyy heidän tai heidän perheensä sekä sukunsa henkilöhistorialla. Maahanmuuttajien joukossa on henkilöitä, jotka ovat aikaisemmassa kotimaassaan olleet poliittisesti aktiivisia. Heillä on silloin traditio olla poliittisesti aktiivinen. Myös näkökulma kahdesta eri kulttuurista, niiden välisistä yhtenevyyksistä sekä eroista, näyttää avartavan ja aktivoivan poliittista ajattelua.

Vähemmistönuoret arvostivat tavanomaisen kansalaisuuden korkeammalle kuin valtaväestöä edustavat nuoret. He pitivät itseään myös poliittisesti tietoisempina kuin valtaväestö. Havaintojen pohjalta on mahdollisuus tehdä olettaus, että vähemmistönuoret näkevät suomalaisen poliittisen ja yhteiskunnallisen tilanteen paremmin, kun he tarkastelevat sitä valtaväestöön kuuluvaa nuorisoa enemmän ulkopuolisin silmin. Lisäksi vähemmistönuorilla on usein vertailupohjana oman entisen kotimaansa poliittinen tilanne.

Suomenruotsalaisten erottaminen tässä tutkimukseksi omaksi ryhmäkseen näyttää tulosten valossa perustellulta, koska sen tulokset poikkeavat monessa kohdin suomenkielisen valtaväestön ja vähemmistönuorten tuloksista. Erittäin merkittävästi muita tutkimuksessa tarkasteltavia ryhmiä enemmän suomenruotsalaiset luottavat yhteiskunnan laitoksiin. Ryhmän lukeminen valtaväestöön toiseksi ryhmäksi Suomessa on tältä pohjalta tarkasteltuna perusteltua. Ryhmän käsittely erillisenä on myös perusteltua, koska valtaosa suomenruotsalaista nuorista opiskelee ruotsinkielisissä kouluissa, heille on omat erilliset jatko-opintopaikat tai kiintiöitä eri oppilaitoksissa.

Suomalaisessa koululaitoksessa on viime vuosikymmenien aikana korostettu yksilöllisyyden merkitystä. On pidetty tärkeänä, että jokainen oppilas voi suoriutua koulussa niin, että hänen oma osaamisensa ja kykynsä tulevat mahdollisimman hyvin käyttöön. Yhteisöllistä toimintaa on vierastettu sekä pidetty jonkinlaisena ajanhukkana ja tehottomana toimintana. Koululaitos keskittyy ”treenaamaan” oppilaita menestymään mahdollisimman hyvin henkilökohtaisissa opinnoissaan. Niitä oppilaita, jotka kiinnostuvat pohtimaan ja ajamaan yhteisiä asioita, ei arvosteta. Heitä pidetään ehkä hieman ”hölmöinäkin”, koska he eivät ”uhraa” kaikkea aikaa ja kapasiteettia omaksi hyödykseen henkilökohtaisen menestymisen alttarille.

Haastatellut opettajat ovat pohtineet eri oppilasryhmien käsitystä asemastaan koulussa ja yhteiskunnassa. He ovat huomanneet oppilaiden käsityksissä eroja, mutta opettajien käsitykset eivät läheskään aina olleet yhteneviä oppilaiden tutkimuksessa ilmituomien käsitysten kanssa. Siksi onkin tärkeää, että tutkimus antaa tietoa nuorten käsityksistä, asenteista ja kokemuksista niin koululle kuin yhteiskunnalle. Vääristyneitä ja virheellisiä käsityksiä voi silloin oikaista tai olla hyvillään jos on työssään tehnyt oikean suuntaisia havaintoja. On myös hyvä pohtia, mistä käsitykset kenties johtuvat ja kuinka niihin voi vaikuttaa. Suomi on hyvää vauhtia kansainvälistymässä ja monikulttuurisuus on otettava huomioon entistä useammin yhä useammassa asiassa.

5.2 Mielenpitemien muodostaminen ja osallistuminen osaksi koulun arkea

Suomalaisen koululaitoksen käytänteissä korostuu tiedon arvostaminen ja yksilön kannustaminen mahdollisimman tehokkaaseen, omat kyvyt maksimoivaan individualistiseen suoritukseen. Yhteisöllisyyden kasvaminen on puolestaan ollut sidoksissa kansalliseen suurkertomukseen, joka on pitkään rakentunut kansallisella tasolla käytettyihin uhkakuviiin. Suomen ulkoinen ja sisäinen tilanne on muuttunut nopeasti uuden vuosituhannen alun aikana. Muutokset koululaitoksessa ovat kui-

tenkin olleet hitaita. Kansallisen suurkertomuksen etnisesti painottunut ja valtiokeskeisyyttä korostava henki elää yhä koulun arkikäytännöissä ja oppimateriaaleissa.

Suomen väestön monikulttuuristuminen edellyttää tarpeettomaksi käyneen uhkakuviin perustuneen kansallisen suurkertomuksen arvioimista uudelleen siten, että se sopii tämänhetkiseen historialliseen tilanteeseen. Menneisyydestä kumpuavien uhkakuvien käyttäminen edelleen systemaattisen historianopetuksen ja viestinnän sekä viihteen muodossa luokittelemaan kansalaisia meihin ja muihin ei ole nykyisen tilanteen mukaista. Tutkimustulokset viittaavat selkeästi siihen, että eri väestöosilla on jokaisella jotakin hyvää annettavaksi toisilleen. Avoin kanssakäyminen eri väestöryhmien välillä avartaisi kaikkien ajattelua. Maahanmuuttajat ovat tuoneet jo nyt esimerkiksi lisää keskustelua kiistanalaisista yhteiskunnallisista asioista oppitunneille. Tällaista keskustelun avautumista suomalaisen koululaitos kaipaa varmasti lisää.

Mikäli kansallisen identiteetin sisältöä ei pystytä korvaamaan myönteisemmällä sisällöllä, on todennäköistä, että uhkakuvat jatkavat elämäänsä. Uhkakuviin sisältyy aina myös pelon ja vihan aineksia, jotka saattavat jalostua yllättävään suuntaan. Siten esimerkiksi kansallisen yhtenäisyyden lisäämiseen tarkoitettu ja aikanaan hyvinkin perusteltavissa ollut uhkakuva voi joissakin olosuhteissa muodostua kansallista yhtenäisyyttä hajottavaksi tekijäksi. Vaihtoehtoisena pohjana kansallisen identiteetin opetukselle on esitetty esim. ihmisen ja paikallisyhteisön historian painottaminen sekä kansalaisoikeuksien, kansalaisuuden ja yhteisesti sovittujen poliittisten päämäärien korostaminen. (Suutarinen 2001, 398-399)

Suomalaisnuorten usko vaikutusmahdollisuuksiinsa koulussa on tutkimuksen kertoman mukaan hälyttävän alhainen. Suomalaisnuoret eivät luota opettajien eivätkä ikätoveriensa kykyyn suvaita ja hyväksyä erilaisia mielipiteitä. Tällaisessa tietoisuudessa elävästä nuoresta näyttää kasvavan yhteisiin asioihin passiivisesti suhtautuva kansalainen, joka keskittyy tiiviisti vain oman elämänsä ja omien asioidensa hoitamiseen. Siihen ei kuulu osallistuminen yhteiseen päätöksentekoon tai vastuun kantaminen yhteisistä asioista. Suomalaisnuoret eivät myöskään pitäneet tärkeänä sosiaalista vastuuta korostavaa kansalaistoimintaa. Tässä asiassa Suomen tilanne on toinen kuin muissa Civic-tutkimukseen osallistuneissa 27 maassa.

Olisiko koululaitoksen pohdittava oppisisältöjään ja opetusmenetelmiään uudella tavalla? Nuori tarvitsee korkeatasoisen tiedon ja yksilöllisen kasvun lisäksi kykyä käyttää oppimaansa toimiessaan yhteisönsä aktiivisena jäsenenä. Koulun suhdetta politiikkaan tulee elävöittää ja demokratian käytänteitä on hyvä harjoittaa myös käytännössä. Koulussa toimiva oppilaskunta tai kouluneuvosto tarjoaa tähän hyvät edellytykset. Kyseiselle toiminnalle on annettava oma aikansa ja arvostuksensa. Myös kouluarvioinnin tulee kannustaa nuoria yhteiskunnalliseen aktiivisuuteen ja toimeliaisuuteen sekä korostaa mielipiteen muodostamisen tärkeyttä.

LÄHTEET

Haastattelut:

Patrikainen, I. 23.1.2004. Suomi toisena kielenä opettaja. Jyväskylän kaupunki.

Peltokorpi, M. 16.2.2004. Historian ja yhteiskuntaopin opettaja. Jyväskylän kaupunki.

Kirjallisuus:

Ahonen, S. 1998. Historiaton sukupolvi? Historian vastaanotto ja historiallisen identiteetin rakentuminen 1990-luvulla nuorison keskuudessa. Helsinki: Suomen historiallinen seura. Tutkimuksia 202.

Alapuro, R. & Stenius, H. 1987. Kansanliikkeet loivat kansakunnan. Teoksessa Kansa liikkeessä (toim.) R. Alapuro, I. Liikanen, K. Smeds & H. Stenius. Helsinki: Kirjayhtymä.

Alitolppa-Niitamo, A. 1993. Kun kulttuurit kohtaavat: matkaopas maahanmuuttajan kohtaamiseen ja kulttuurien väliseen vuorovaikutukseen. Helsinki: Suomen mielenterveysseura.

Allardt, E. & Starck, C. 1981. Vähemmistö, kieli ja yhteiskunta: suomenruotsalaiset vertailevasta näkökulmasta. Helsinki: WSOY.

Anttila, J. 1997. Käsitteet suomalaisuudesta - traditionaalisuus ja modernisuus. Teoksessa T. Korhonen (toim.) Mitä on suomalaisuus. Jyväskylä: Gummerus, 108-134.

Beck, U. 1995. Poliittikan uudelleen keksiminen: Kohti refleksiivisen modernisaation teoriaa. Teoksessa U. Beck, A. Giddens & S. Lash (toim.) Nykyajan jäljillä. Tampere: Vastapaino, 11-82.

Berry, J. 1992. Cross-cultural psychology: research and applications. Cambridge: Cambridge University Press.

Billig, M. 1995. Banal Nationalism. Broughton Gifford: Sage.

Bosma, H.A. 1992. Identity in adolescence: Managing commitments. Teoksessa G. R. Adams, T. P. Gullotta & R. Montemayor (toim.) Adolescent identity formation. Newbury Park CA: Sage, 91-121.

Conover, P.J. & Searing, D.D. 2000. A political socialization perspective. In L.M. McDonnell et al. (eds.) Rediscovering the democratic purposes of education. Lawrence: University Press of Kansas, 91-124.

Cygnaeuksen koulu. Opetussuunnitelma 23.3.2001. Haettu 2.3. 2004
[<http://opspro.peda.net/jyvaskyla/viewer.php3?DB=cynkkari>]

Dahlgren, T., Kortteinen, J. Lång, K.J., Pentikäinen, M. & Scheinin, M. 1996. Vähemmistöt ja niiden syrjintä Suomessa. Helsinki: Yliopistopaino. Ihmisoikeusliitto r.y.:n julkaisusarja n:o 4.

Denney, D. 1983. Some dominant perspectives in the literature to multi-racial social work. The British Journal of Social Work 13 (2), 149-173.

Domander, M. 1992. Maahanmuuttajat ja koulutus. Turku: Siirtolaisinstituutti. Siirtolaisuustutkimuksia A16.

- Ekholm, E. 1994. Syrjäytyä vai selviytyä: pakolaisten elämää Suomessa. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 1994:9.
- Ely, P. & Denney, D. 1987 Social work in a multi-racial society. Cambridge: Cambridge University Press.
- Opetusministeriö 1991. Euroopan kansalliskielten ja kulttuurien toimikunnan mietintö 1991. Komiteanmietintö 1991: 6. Helsinki: Opetusministeriö.
- Grotevant, H.D. 1987. Toward a process model of identity formation. *Journal of Adolescent Research* 2 (3).
- Grönfors Martti 1997: Suomen romaniväestö: unohdettu kulttuuriryhmä. - Juha Pentikäinen & Marja Hiltunen (toim.): Suomen kulttuurivähemmistöt. Helsinki: Suomen Unesco-toimikunnan julkaisuja no 72.
- Hall, S. 1999. Identiteetti. Tampere: Vastapaino.
- Harinen, P. 2000. Valmiiseen tulleet. Tutkimus nuoruudesta, kansallisuudesta ja kansalaisuudesta. Nuorisotutkimusverkosto. Helsinki: Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 11/2000.
- Helenius, P. 1996. Nuorten kulutus ja identiteetti 90-luvun Suomessa. Kuluttajatutkimuskeskus. Keskustelualoitteita 22/96.
- Helsingin Sanomat 2000. Euroopan sosiaalirahasto tukee ruohonjuuritason hankkeita. Kotimaa. 26. 3. 2000.
- Helsingin Sanomat 2002. Tiellä tasavertaisuuteen. Uutinen 19.12.2002
- Helve, H. 1996. "Ystävämme kettu" ja uusi maailmankuva. Teoksessa L. Suurpää & P. Aaltojärvi (toim.) Näin nuoret. Näkökulmia nuoruuden kulttuureihin. Tietolipas 143. Pieksämäki: SKS. 74-94.
- Hobsbawm, E. 1992. Nations and Nationalism since 1780. 2 ed. Cambridge: Canto.
- Huuskonen, M. 1999. Suomalainen suosittelija helpottaa pakolaisen pääsyä töihin. Kaksi ulkomaa-laista viidestä on Suomessa vailla töitä. Helsingin Sanomat 10. 7. 1999.
- Iduozee, V., Laaksonen, P. & Liinasuo, M. 1996. Rasismia vastaan pääkaupunkiseudulla. Pääkaupunkiseudun kuntien ja lääninhallituksen työntekijäryhmien kouluttaminen etnisestä taustasta johtuvan syrjinnän ehkäisemiseen. Uudenmaan lääninhallituksen julkaisuja, 1996:11. Helsinki: Uudenmaan lääninhallitus.
- Iskanius, S. 2002. Venäjänkielien maahanmuuttajaopiskelijoiden kieli-identiteetti <http://www.solki.jyu.fi/identiteetit/kurssi/luento6/> Haettu 1.1.2004.
- Jaakkola, M. 1999. Maahanmuutto ja etniset asenteet. Suomalaisten suhtautuminen maahanmuuttajiin 1987 -1999. Työpoliittinen tutkimus 213. Helsinki: Edita.
- Jaakkola, M. 1995. Suomalaisten kiristyvät ulkomaalaisasenteet. Helsinki: Työministeriö. Työpoliittinen tutkimus, 101.
- Jasinskaja-Lahti, I. & Liebkind K. & Vesala T. 2002. Rasismi ja syrjintä suomessa. Maahanmuuttajien kokemuksia. Helsinki: Gaudeamus.
- Joenniemi, P. 1993a. Euro-Suomi: Rajalla, rajojen välissä vai rajaton? Teoksessa P. Joenniemi, R. Alapuro & K. Pekonen (toim.) Suomesta Euro-Suomeen. Keitä me olemme ja mihin matkalla. Tampere: Rauhan- ja konfliktitutkimuslaitos. Tutkimustiedote 53.

- Joenniemi, P. 1993b. Suomen kaksoisluonne. Herderin vai Hegelin maa? Teoksessa P. Joenniemi, R. Alapuro & K. Pekonen (toim.) Suomesta Euro-Suomeen. Keitä me olemme ja mihin matkalla. Tampere: Rauhan- ja konfliktintutkimuslaitos. Tutkimustiedote 53.
- Jukarainen, P. 2000. Rauhan ja raudan rajoilla: nuorten tilallis- ja identiteettipoliittisia maailmanjäsenyyksiä Suomen ja Venäjän sekä Ruotsin ja Suomen rajojen tuntumassa. Tampere: Rauhan- ja konfliktintutkimuskeskus. Tutkimuksia 90.
- Kaikkonen, P. 1994. Kulttuuri ja vieraan kielen oppiminen. Helsinki: WSOY.
- Karemaa, O. 1998. Vihollisia, vainoojia, syöpäläisiä. Venäläisviha Suomessa 1917 -1923. Helsinki: SHS.
- Kemiläinen, A. 1993. Suomalaiset, outo Pohjolan kansa. Rotuteoriat ja kansallinen identiteetti. Historiallisia tutkimuksia 177. Helsinki: SHS.
- Keskisuomalainen, 1.3.2003. Uutinen.
- Leech, G. 1976. Semantics. Harmondsworth: Penguin Books.
- Lehtonen, J. 1997. Kansallinen identiteetti ja yhteisöidentiteetti. Teoksessa K. Virtapohja (toim.) Johdatus yksilöllisyyden ymmärtämiseen. Jyväskylä: Atena, 25-36.
- Lehtonen, R. & Pahkinen, E. 1995. Practical methods for design and analysis of complex surveys. Chichester: Wiley & Sons.
- Leino, P. 1993. Polysemia — kielen moniselitteisyys. Suomen kielen kognitiivista kielioppia 1. Kieli 7. Helsinki; Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- Leitzinger, A. 1999. Tataarit Suomessa. Sakaranaho Tuula & Pesonen Heikki (toim.), Muslimit Suomessa. Helsinki: Yliopistopaino. Helsinki University Press.
- Leontjev, A. A. 1979. Kieli ja ajattelu. Helsinki: Kansankulttuuri..
- Liebkind, K. 1988. Me ja muukalaiset: ryhmärajat ihmisten suhteissa. Helsinki: Gaudeamus. Politiica-sarja.
- Liebkind, K. (toim.) 1994. Maahanmuuttajat: kulttuurien kohtaaminen Suomessa. Helsinki: Gaudeamus.
- Liebkind, K. 1997. Kieliryhmien keskinäisten suhteiden historiallinen tausta.. Suomen kulttuurivähemmistöt. Suomen Unesco-toimikunnan julkaisuja no 72.
- Linjakumpu, A. 1999. Poliittinen islam. Rauhantutkimus tänään 16. Helsinki: Hakapaino.
- Lumiario, U. 1995. Maahanmuuttajat ja koulutuksellinen tasa-arvo Helsingin kaupungin ammatillisissa oppilaitoksissa. Helsinki: Helsingin kaupungin opetusvirasto. Helsingin kaupungin opetusviraston julkaisusarja B16:1995.
- Lång, K. J. 1992. Kulttuuriset oikeudet osana ihmisoikeuskulttuuria. Teoksessa: Suomen Unesco-toimikunta .Monikulttuurisuus ja vähemmistöjen oikeudet. Helsinki: Suomen Unesco-toimikunta. Suomen Unesco-toimikunnan julkaisuja; No 62, 6-15.
- Maahanmuutto- ja pakolaispoliittinen toimikunta 1997, **Hallittu maahanmuutto ja tehokas kotoutuminen : ehdotus hallituksen maahanmuutto- ja pakolaispoliittiseksi ohjelmaksi : maahanmuutto- ja pakolaispoliittisen toimikunnan mietintö** Helsinki : Sisäasiainministeriö.

- Makkonen, T. 2001. Rasismi Suomessa 2000: tutkimusraportti. Helsinki : Ihmisoikeusliitto.
- Marton, F. 1994. Phenomenography. Teoksessa T. Husen & T. N. Pstlethwaite (toim.) International Encyclopaedia of education. Oxford: Pergamon Press.
- Matinheikki-Kokko, K. 1994. Suomen pakolaisvastaanotto - periaatteet ja käytäntö. Teoksessa: Liebkind, Karmela (toim.) Maahanmuuttajat: kulttuurien kohtaamien Suomessa. Helsinki: Gaudeamus.
- Monika 2003. Monikulttuurisuus kansalaiskanava. [<http://www.monika.st/>] Haettu 1.3.2003.
- Nurmi, J-E. 1994. Identiteetti ja sen tutkimusmenetelmät. Nuorisotutkimus 12 (1), 3-8.
- Opetushallitus 2002a. Yleiskirje 31.12. 2002.
- Opetushallitus 2002b. Pykälä 49§. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 31.12.2002.
- Opetushallitus 1994. Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1994. Helsinki: Painatuskeskus.
- Pakolais- ja siirtolaisuusasiain neuvottelukunta 1995. Etniset suhteet Euroopassa: raportti Euroopan neuvoston projektista "Community and ethnic relations in Europe". Työhallinnon julkaisu nro 110. Helsinki: Työministeriö.
- Perttula, S. 1997. Tiedonkäytön tutkiminen: Fenomenografinen näkökulma. [<http://www.cc.jyu.fi/~pesuma/phe.htm>] Haettu 20.1.2004.
- Perusopetuslaki (628/1999). [<http://www.finlex.fi/fi/laki/kokoelma/1999/19990067.pdf>] Haettu 2.3.2005.
- Pälli, P., 1999. Asenteet ja mielipiteet diskursiivisena toimintana [<http://www.uta.fi/~pekka.palli/Kirjoituksia/asenne.htm>] Haettu 3.3.2003.
- Romakkaniemi, Harri. Maahanmuuttajanuoret toisen asteen koulutuksessa. Koulupolun jatkumisessa tuen tarvetta. MONITORI 1998:3 s. 11-12.
- Ruotsala, H. 1998, "Vaatteeni kertokoon kenen kotoa ja mistä päin olen poissa", Sananjalka, Suomen kielen seuran vuosikirja 40. Turku. Suomen kielen seura.
- Rönholm, R. 1999. Identiteetin lähteillä. Turun yliopiston julkaisusarja Annales Universitatis Turkuensis. Sarja C. Scripta Lingua Fennica Edita. Turku: Turun yliopisto.
- Räty, M. 2002. Maahanmuuttaja asiakkaana. Helsinki: Tammi.
- Saukkonen, P. 1994. Identiteetti ja kansallinen identiteetti. Kosmo Polis 26 (4), 5-19.
- Salo-Lee, L.1996. Kieli, kulttuuri ja viestintä. Teoksessa: Salo-Lee, L. & Malmberg, R.& Halinoja, R. Me ja muut: kulttuurienvälinen viestintä. Helsinki: Yle-opetuspalvelut, 8-11.
- Sedergren, J. 1996. Nationalismeista identiteetteihin: suomalainen nationalismi hobsbawmilaisittain. Kosmo Polis 26 (4).
- Seurujärvi-Kari, I. 1999. Saamelaisten omat vaalit. Helsingin Sanomat 16.3.1999.
- Sihvola, J. 2004. Maailmankansalaisen etiikka. Helsinki: Otava.
- Skutnabb-Kangas, T. 1989. Ruotsinsuomalaiset etnisyyttä rakentamassa: "Voihan sitä olla kaksikielinenki". Psykologia 24 (4).

- Smith, A. D. 1991. National Identity. London: Penguin Books.
- Soto, A. 2001. Suomi tarvitsee osaavia maahanmuuttajia. *Monitori* 1/2001. [<http://www.mol.fi/migration/moto101e.html>] Haettu 20.1.2004.
- Suomen Akatemia 1999. Julkaisuja 1/99.
- Suurpää, L. 1996. Yksilöllistä sosiaalisuutta vai sosiaalista yksilöllisyyttä. Nuorten yhteiskunnallisen identiteetin poluilla. Teoksessa L. Suurpää & P. Aaltojärvi (toim.) Näin nuoret. Näkökulmia nuorten kulttuureihin. *Tietolipas* 143. Pieksämäki: SKS. 51-73.
- Suutarinen, S. (2000). Kansallisen identiteetin opettaminen ja uuden vuosituhannen haasteet. Teoksessa S. Suutarinen (toim.) Nuoresta pätevä kansalainen. Yhteiskunnallinen opetus Suomen peruskoulussa. Jyväskylän yliopisto: Koulutuksen tutkimuslaitos. 86-126.
- Suutarinen, S. 2001. Nuoret ja Suomen kansallisen suurkertomuksen omaksuminen. Teoksessa J. Bäckman (toim.) Entäs kun tulee se yhdestoista? Suomettumisen uusi historia. Helsinki: WSOY, 385-400.
- Suutarinen, S. 2002. Tietävillä nuorilla syrjäytyneiden asenteet. Suomalaisten nuorten yhteiskunnallinen ajattelu ja toiminta kansainvälisessä vertailussa. Teoksessa V. Brunell & K. Törmäkangas (toim.) Tulevaisuuden yhteiskunnan rakentajat. Yhteiskunnallisen opetuksen kansainvälinen tutkimus Suomen näkökulmasta. Jyväskylän yliopisto: Koulutuksen tutkimuslaitos. 11-60.
- Suutarinen, S. 2004. Suomalaisnuorten omaksuma kansallinen identiteetti kansainvälisessä vertailussa. Teoksessa K. Leimu (toim.) Kansainväliset IEA-tutkimukset Suomi-kuvaa luomassa. Jyväskylän yliopisto: Koulutuksen tutkimuslaitos. 175-196.
- Syreeni 2003. Suomen Akatemian tutkimusohjelma. [<http://www.joensuu.fi/syreeni/>] Haettu 20.1.2004.
- Syrjälä, L., Ahonen, S., Syrjäläinen, E. & Saari, S. 1996. Laadullisen tutkimuksen näkökulmia. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Takalo, P. 2003. Inkerinsuomalaiset. Keitä ovat Inkerinsuomalaiset ja muut entisen Neuvostoliiton alueelta tulleet paluumuuttajat Mikä on Inkerinmaa? [http://www.nuorisotalo.net/mamu/Mamu/nkerinsuomalaiset_ja_muut.htm] Haettu 1.3.2003.
- Talib, M.2002. Monikulttuurinen koulu. Haaste ja mahdollisuus. Helsinki: Kirjapaja.
- Tilastokeskus 2003. Väestötilastoja [http://www.tilastokeskus.fi/tk/tp/tasku/taskus_vaesto.html#ulkomaidenkansalaiset] Haettu 1.3.2003.
- Toivanen, R. 1995. Kansainväliset sopimukset ja Suomen ulkomaalaispolitiikka. *Siirtolaisuus* 22 (1), 2-15, 1995.
- Torney-Purta J., Lehmann R., Oswald H. & Schulz W. 2001. Citizenship and Education in Twenty-eight Countries: Civic Knowledge and Engagement at Age Fourteen. Delft Nederland: Eburon Publishers.
- Ulkomaalaisvirasto 2003, [<http://www.uvi.fi/ajankoht.html>] Haettu 2.4.2003.
- Valtonen, K. 1999. The integration of refugees in Finland in the 1990. Helsinki: Ministry of Labour.
- Vartiainen-Ora, P. 1996. Paossa: perusasiaa pakolaisista meillä ja muualla. Helsinki: Edita.

- Westin, C. 1993. Ungdomsopinionen på väg att förändras. Teoksessa: Arnstberg, Karl-Olaf et. al. (red.) (1993). Kultur, kultur och kultur: Perspektiv på kulturmöten i Sverige. Stockholm: Liber Utbildning, 53-58.
- Wager, M. 1996. Identiteetti teoriana ja empiirisenä tutkimuskohteena. *Psykologia* 31 (2).
- Verkuyten, M., De Jong, W. & Masson, K. 1994. Discourse, Attitude, and Rhetorical. Manoeuvres. Race Talk in the Netherlands. *Journal of Language and Social Psychology* 13, 278–298.
- Virolainen, K. 2003. Romanit. Monika -monikulttuurisuus kansalaiskanava. [<http://www.monika.st/>] Haettu 1.3.2003.
- Virrankoski, O.** 2001. Maa kallis isien. Tutkimus peruskoulun päättävien oppilaiden isänmaallisuudesta, suvaitsevaisuudesta ja etnisistä ennakkoluuloista. Turku : Kirja-Aurora.
- Virtanen, L. 1995. Kansanrunous. Teoksessa Zetterberg, Seppo (toim.) Viro, historia, kansa ja kulttuuri. Helsinki: SKS.
- Vygotski, L. S. 1982. Ajattelu ja kieli. Espoo: Weilin Göös.